

PROGRAM AZ
ÁLDOZATOKÉRT
ÉS A TETTESEKÉRT

TETTEKKEL AZ EREDMÉNYES TÁRSADALMI BEILLESZKEDÉSÉRT

A TÁMOP 5.6.2-10/1-2010-0001 azonosító számú „A társadalmi kohéziót erősítő bűnmegelőzési és reintegrációs programok módszertani megalapozása” című kiemelt projekt az *„Elítéltek többszakaszos, társadalmi és munkaerőpiaci reintegrációja és intenzív utógondozási modelljének kialakítása”* elnevezésű reintegrációs alprojektjét értékelő utánkövetéses vizsgálat

Szerkesztette: Belügyminisztérium
2015

TETT-PROGRAM AZ ÁLDOZATOKÉRT ÉS A TETTESEKÉRT

A fogvatartottak többszakaszos, társadalmi és munkaerő-piaci reintegrációja és az
intenzív utógondozás modellje

TÁMOP-5.6.3-12/1-2012-0001 azonosítószámú kiemelt projekt.

A KONZORCIUM VEZETŐJE A BELÜGYMINISZTERIUM

A MEGVALÓSÍTÁSBAN RÉSZTVEVŐ KONZORCIUMI PARTNEREK:

- BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁS ORSZÁGOS PARANCSNOKSÁGA
- NEMZETGAZDASÁGI MINISZTERIUM

A MEGÍTÉLT TÁMOGATÁS ÖSSZEGE: 2,977 MILLIÁRD FORINT

A MEGVALÓSÍTÁS IDEJE: **2012. december 01-től 2015. október 31-ig**

A MEGVALÓSÍTÁS HELYE: **Magyarország valamennyi büntetés-végrehajtási intézete**

Tartalomjegyzék

BEVEZETÉS	4
IVANICS ZSÓFIA: A TÁMOP 5.6.2-ES PROGRAM REINTEGRÁCIÓS ALPROJEKTJÉNEK SZAKÉRTŐI KÖRBE VÉGZETT UTÁNKÖVETÉSE VIZSGÁLATA	4
ELŐJÁRÓBAN	4
HARMADLAGOS BÜNMEGELŐZÉS ÉS A TÁMOP 5.6.2. REINTEGRÁCIÓS PROGRAM	5
A PROGRAMÉRTÉKELÉS RÖL	8
KUTATÁSI ELŐZMÉNYEK	9
A VIZSGÁLAT KONCEPCIÓJA	13
A KUTATÁS MÓDSZERTANA	13
Adatgyűjtés	14
Elemzés.....	16
AZ INTERJÚS KUTATÁS TAPASZTALATAINAK RÉSZLETES ISMERTETÉSE	18
Szerepek és funkciók a reintegrációban	18
Eszközök – a reintegráció lehetőségei és korlátai	24
A program hatásaival és eredményeivel kapcsolatos tapasztalatok	29
ÖSSZEGZÉS.....	35
GOSZTONYI MÁRTON: A TÁMOP 5.6.2-ES PROGRAM REINTEGRÁCIÓS ALPROJEKTJÉNEK RÉSZTVEVŐ FOGVATARTOTTAK KÖRÉBEN VÉGZETT RETROSPEKTÍV VIZSGÁLAT.	38
A PROGRAMRÉSZTVEVŐK RETROSPEKTÍV KUTATÁSÁNAK MÓDSZERTANA.....	38
A kutatás célja, kutatási kérdések	38
A kutatás folyamata: mintavétel és adatelemzés	42
Az adatok felvétele, megbízhatósága valamint a programrésztvevők elérése	44
PROGRAM RETROSPEKTÍV ÉRTÉKELÉSE A SZABADULTAK ÉS FOGVATARTOTTAK NARRATÍVÁIN KERESZTÜL.....	50
Programelemek	50
A programba történő jelentkezés, toborzás és bevonás	50
Tréningképzések	52
Szakmaképzés.....	56
Egyéni segítő beszélgetések	59
Szakemberek szerepe és megítélése a programban.....	60
A kimaradás és lemorzsolódás okai, valamint a résztvevők programjavaslatai	63
Konklúzió	64
TÁRSADALMI ÉS MUNKAERŐ-PIACI REINTEGRÁCIÓ A PROGRAMRÉSZTVEVŐKKEL FELVETT INTERJÚK ALAPJÁN	64
A munkaerő-piaci- és társadalmi reintegráció szegmensei.....	66
Társadalmi kapcsolatok és a munkaerőpiac kapcsolata a programrésztvevők narratíváin keresztül	75
Az utógondozás szerepe a munkaerő-piaci reintegrációban.....	78
Bűnismétlés, visszaesés	80
Konklúzió	82
JAVASLATOK	83
MELLÉKLET.....	85

Bevezetés

A TÁMOP 5.6.3-12/1-2012-0001 azonosító számú „A fogvatartottak többszakaszos, társadalmi és munkaerő-piaci reintegrációja és az intenzív utógondozási modellje” című kiemelt projekt keretében kísérletet tettünk a jelen projekt elődjének tekinthető TÁMOP 5.6.2-es projekt utánkövetésére, abban a reményben, hogy a TÁMOP 5.6.3. projektben is megvalósuló szolgáltatások hosszabb távú eredményeiről, hatásairól is értékes adatokhoz jutunk. A vizsgálat a projekt két célcsoportjában zajlott: egyfelől a projekt volt klienseinek körében, másfelől a szolgáltatásokat nyújtó illetve a projekt ügyfeleivel kapcsolatba kerülő szakemberek körében. Az eredményeket két külön tanulmány elemzi. Ivanics Zsófia tanulmánya a projektben dolgozó illetve a projekttel kapcsolatba kerülő szakemberekkel készült interjúkat dolgozza fel. Gosztonyi Márton pedig a TÁMOP 5.6.2-es projektben részt vett fogvatartottak körében felvett interjúk tanulságait foglalja össze.

Ivanics Zsófia: A TÁMOP 5.6.2-es program reintegrációs alprojektjének szakértői körben végzett utánkövetéses vizsgálata

„Mindenkit a TÁMOP sem tud megváltani, mert nem egy csodafegyver. De ha azt mondjuk, hogy szabad szárnyalást adnak neki, tehát ha van bizalom a kollégák iránt és van támogatás, az intézet részéről meg fentről is, akkor azt a fogvatartotti létszámot lehet csökkenteni is. És lehet nevelni, meg oktatni, meg képezni, hogy azért ne legyen belőle visszaeső”

részlet egy szakmai megvalósítóval készült interjúból

ELŐLJÁRÓBAN

Kutatásunk központi célja egy szakértői körben végzett utánkövetéses vizsgálat megvalósítása volt, melynek keretében elsősorban a TÁMOP 5.6.2-es program¹ retrospektív értékelésére, valamint a programrésztvevők utógondozásával, utánkövetésével kapcsolatos tapasztalatokra vizsgálatára fókuszáltunk.

¹ TÁMOP 5.6.2/10-1-2010-0001, A társadalmi kohéziót erősítő bűnmegelőzési és reintegrációs programok módszertani megalapozása, „Az elítéltek többszakaszos, társadalmi- és munkaerő-piaci reintegrációja és intenzív utógondozás modelljének kialakítása” c. alprojekt (A továbbiakban: TÁMOP 5.6.2-es program)

A következőkben a TÁMOP 5.6.2-es program hosszabb távú hatásainak feltárását célzó kutatás eredményeit ismertetjük, még hozzá a közvetlen megvalósítók egyes csoportjainak², valamint a programhelyszínek területén feladatot ellátó pártfogó felügyelőknek a nézőpontja, tapasztalatai alapján³. A tanulmányban először szót ejtünk a harmadlagos bűnmegelőzésről és annak hazai gyakorlatáról, majd röviden bemutatjuk az elemzés tárgyát képező reintegrációs program főbb elemeit. Ezt követően a kutatási előzmények ismertetése után kitérünk a vizsgálat koncepciójának és módszertanának leírására, beleértve az adatgyűjtés és az elemzés menetét. A tanulmány második felében az interjúk kutatás tapasztalatainak részletes ismertetése következik, végezetül pedig a tanulmányt egy összegző fejezettel zárjuk.

HARMADLAGOS BŰNMEGELŐZÉS ÉS A TÁMOP 5.6.2. REINTEGRÁCIÓS PROGRAM

Magyarországon a rendszerváltás körüli időszakban jelentős mértékben megnőtt a bűnözés volumene, ami a börtönnépesség látványos növekedésével járt együtt. Az 1970-es évek környékén a fogvatartotti népesség átlagos száma 20 ezerre volt tehető, ami az 1985-ös évre 25 ezerre nőtt, majd a rendszerváltás átmeneti időszakát követően jelentős mértékben csökkent⁴. Az elmúlt közel egy évtized azonban újfent jelentős emelkedést hozott. 2008 és 2015 között a börtönnépesség mintegy 22 százalékponttal emelkedett⁵, ami a büntetés-végrehajtási intézetek tekintetében a 2014-es évben mintegy 140%-os átlagos telítettséget jelentett⁶. Magyarországon a növekvő börtönnépesség mellett a visszaesési arány is jelentős. A Börtönstatisztikai Szemle adatai szerint a jelenlegi fogvatartotti népesség csaknem fele számít visszaesőnek. 2015 június végi statisztikák alapján az akkori börtönnépesség 48,4%- volt visszaeső, különös visszaeső, többszörös visszaeső, vagy erőszakos többszörös visszaeső⁷. A fogvatartottak számának évek óta tartó markáns növekedése, valamint a nagyarányú visszaesés a bűnismétlés megelőzésének fokozott szükségességét hozta magával, melynek kezelésére az utóbbi években több kísérlet is történt.

A bűnmegelőzés Brantingham és Faust nevéhez fűződő modellje⁸ a beavatkozás színterei és célcsoportjai szerint a megelőzés három szintjét különíti el. A szerzők az elsődleges bűnmegelőzés körébe sorolják a társadalom széles rétegeit közvetlenül érintő, a bűnözés újratermelődésének strukturális körülményeire ható intézkedéseket. A modell második szintje már egy szűkebb célcsoportra, a bűnelkövetés szempontjából veszélyeztetett, de még nem bűnelkövető egyénekre fókuszál, míg a harmadik szint kizárólag a bűnelkövetőkre

² utógondozó koordinátorok és reintegrációs tanácsadók

³ A program hosszabb távú hatásait elemző kutatás részét képezi egy további, a kedvezményezettek (volt és jelenlegi fogvatartottak) körében végzett vizsgálat is, ennek eredményeit a jelen tanulmányköteten belül egy külön tanulmány tárgyalja, lsd: Gosztönyi Márton (2015): A TÁMOP 5.6.2-es program reintegrációs alprojektségében résztvevő fogvatartottak körében végzett retrospektív vizsgálat.

⁴ Kőszeg Ferenc (2011): Bűnözés, börtönnépesség, előzetes letartóztatás In: Belügyi Szemle 2011/4 5-31. oldal.
Forrás:
http://helsinki.hu/wp-content/uploads/KoszegFerenc_Bunozes_bortonnepesseg_elozetesletartoztatás_2011.pdf
(letöltve: 2015. 09.10.)

⁵ Börtönstatisztikai Szemle (2015) 2015/1 4. oldal
http://helsinki.hu/wp-content/uploads/KoszegFerenc_Bunozes_bortonnepesseg_elozetesletartoztatás_2011.pdf
(letöltve: 2015. 09.10.)

⁶ Börtönstatisztikai Szemle (2015) 2015/1 7. oldal
http://helsinki.hu/wp-content/uploads/KoszegFerenc_Bunozes_bortonnepesseg_elozetesletartoztatás_2011.pdf
(letöltve: 2015. 09.10.)

⁷ Börtönstatisztikai Szemle (2015) 2015/2 18. oldal
<http://bv.gov.hu/download/8/08/21000/B%C3%B6rt%C3%B6nstatistikai%20Szemle%202015%202.pdf> (letöltve: 2015. 09.11.)

⁸ Brantingham, P. J., & Faust, F. L. (1976). A conceptual model of crime prevention. *Crime & Delinquency*, 22(3), 284-296.

összpontosító, a bűnismétlés megakadályozását támogató beavatkozásokat foglalja magába.⁹ A fogvatartotti reintegrációs programok jellemzően az utóbbi, azaz a harmadlagos bűnmegelőzési szinten valósulnak meg.

Első hallásra talán egyértelműnek tűnhet, a reintegráció fogalmi meghatározása mégis számos kérdést vet fel. Szabó Judit, a bűnelkövetők rehabilitációjának meghatározó irányzatait vizsgáló tanulmányában felhívja a figyelmet arra, hogy habár a reintegráció, rehabilitáció és reszocializáció fogalmai szoros kapcsolatban állnak egymással, ezek távolról sem kezelhetők egymás szinonimájaként. Szabó Judit tanulmányában Popper Péter terminológiáját veszi alapul, miszerint a reszocializáció a rehabilitáció és a reintegráció folyamataiból tevődik össze. E felosztás alapján, míg a rehabilitációs beavatkozások az elkövető testi, lelki és szellemi állapotának javítását célozzák, addig a reintegrációs törekvések a büntetés-végrehajtási intézet keretein túlmutatóan hivatottak támogatni a társadalomba való visszailleszkedést.¹⁰

Az USA-ban és Nyugat-Európa egyes országaiban a '70-es évek végéig a bűnismétlés megelőzésének fő eszköze a rehabilitáció, vagyis az elkövetők megjavítása és megváltoztatása volt, ami főként egyénekre fókuszáló terápiás beavatkozások formájában és határozatlan idejű szabadságvesztések keretében valósult meg. A '70-es évek végén ezen korrekcionista törekvések létjogosultsága azonban mind elméleti, mind morális, mind pedig hatékonysági szempontból erőteljesen megkérdőjeleződött¹¹. A fordulat egyrészt magával hozta a visszailleszkedést elősegítő programok hatékonyság-központú értékelésének fokozott szükségességét, másrészt pedig hangsúlyeltolódást eredményezett a rehabilitációs beavatkozási formáktól a reintegrációs gyakorlatok irányába. A bűnismétlés megelőzését célzó legújabb beavatkozások azonban jellemzően vegyítik a rehabilitációs és reintegrációs elemeket.

Magyarországon a szocializmus időszakában a bűnismétlés megelőzését az elrettentés mellett elsősorban a nevelésközpontú megközelítés jellemezte. A rendszerváltást követően azonban a visszailleszkedést segítő, büntető-igazságszolgáltatáson belül megvalósuló programok a nevelés helyett egyre inkább a reintegráció fogalma köré kezdtek szerveződni. Borbíró Andrea és Szabó Judit, a magyar büntetés-végrehajtási intézetekben zajló harmadlagos megelőzést vizsgáló kutatásuk¹² keretében megállapították, hogy Magyarországon a reszocializáció legfontosabb eszközei a munkavégzés, az oktatás, valamint a szakképzés, melyek mellett a személyiség- és magatartásközpontú beavatkozások jellemzően igen kis szerephez jutnak. A szerzők szerint így a hazai harmadlagos megelőzési gyakorlat erőteljesen reintegráció-központúnak nevezhető, amelyben a rehabilitációs eszközök csak elszórtan vannak jelen. Borbíró Andrea és Szabó Judit közös kutatásukban a harmadlagos megelőzés lehetőségeit befolyásoló tényezőket is vizsgálták. A szerzők elsősorban arra voltak kíváncsiak, hogy a reintegrációs programok megvalósításának peremfeltételei milyen mértékben adódtak a magyar büntetés-végrehajtás keretein belül? A 2012-ben publikált tanulmányból kiderül, hogy a magyar büntetés-végrehajtás a harmadlagos prevenció szempontjából számos kulcstényező tekintetében igen kedvezőtlen helyzetben van. A szerzők többek között ide sorolják a pénzügyi források szűkösségét, a személyi állomány kedvezőtlen, a fogvatartotti programokat nem támogató attitűdjét, továbbá olyan rendszerszintű problémákat is, mint például az utógondozási és a büntetés-végrehajtáson kívüli megelőzési rendszer hiányosságai.

⁹ Borbíró Andrea (2009): Bűnmegelőzés. In: Borbíró A. – Kerecsi K. (szerk.) A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve I. Budapest: Igazságügyi Minisztérium, 2009, 111-140

¹⁰ Szabó Judit (2012): *A bűnelkövetők rehabilitációjának meghatározó irányzatai a nemzetközi szakirodalom tükrében*. Alkalmazott pszichológia, 2012/2, 73-88.o.

¹¹ McNeill, F. (2012). Four forms of 'offender' rehabilitation: Towards an interdisciplinary perspective. *Legal and Criminological Psychology*, 17(1), 18-36.

¹² Borbíró-Szabó (2012): Harmadlagos megelőzés a magyar büntetés-végrehajtási intézetekben a nemzetközi kutatások fényében, *Kriminológiai Tanulmányok* 49: pp. 158-192.

A fentiekén túl a TÁMOP 5.6.2-es programot megelőző reintegrációs projektek tapasztalatai is azt mutatták, hogy a sikeres reintegráció szempontjából elengedhetetlenül fontos szakmai együttműködések Magyarországon meglehetősen hiányosak, nincsenek szakmai protokollok, továbbá nincsenek olyan programok sem, melyek egyidejűleg több intézményre is kiterjednének¹³. Ezen tapasztalatok, valamint a rehabilitációs és reintegrációs elemek vegyítésének tendenciái, illetve a fogvatartottak visszailleszkedésének komplex eszközrendszerrel történő támogatásának igénye szolgáltatott alapot egy egységes módszertannal rendelkező, a későbbiekben országosan is kiterjeszthető¹⁴ modellprogram kidolgozásához. Ez a modellprogram lett a TÁMOP 5.6.2, melynek keretében a reintegrációs elem a „Az elítéltek többszakaszos, társadalmi- és munkaerő-piaci reintegrációja és intenzív utógondozás modelljének kialakítása” c. alprojekt keretében valósult meg.

Kutatásunk során, a korábban már röviden vázolt definíciós problémát és a hazai harmadlagos megelőzés sajátosságait is alapul véve igyekeztünk olyan fogalmi megközelítést használni, ami leginkább illeszkedik a magyar büntetés-végrehajtás, valamint az általunk vizsgált program gyakorlatához. Így a kutatás keretein belül a reintegráció körébe soroltunk minden olyan folyamatot és tevékenységet, amely a fogvatartottak társadalomba való visszatérését, illetve beilleszkedését hivatott elősegíteni, tekintet nélkül arra, hogy azok az egyén börtönön belül zajló nevelésére, képzésére, mentálhigiénés kezelésére, vagy éppen a társadalomba való vissza/beilleszkedés börtönön belüli vagy azon kívüli elősegítésére, például szociális szolgáltatások biztosítására, képzések szervezésére, vagy éppen az utógondozás fejlesztésére irányulnak-e.

A TÁMOP 5.6.2-es program a három leghátrányosabb helyzetű bűnkibocsátó régióban¹⁵, összesen tizenegy büntetés-végrehajtási intézetet¹⁶ érintett, és négy konzorciumi partner¹⁷ részvételével valósult meg 2010. április 16. és 2012. november 30. között. A reintegrációs alprojekt négy egymásra épülő szakaszból tevődött össze, melyek túlnyomórészt a büntetés-végrehajtási intézetekben zajlottak, részben pedig a börtönön kívül is folytatódtak. A program központi célja volt, hogy segítse a munkaügyi központok, megyei igazságügyi hivatalok, valamint a büntetés-végrehajtási intézetek szorosabb szakmai együttműködését a sikeresebb társadalmi és munkaerő-piaci reintegráció érdekében.

A többszakaszos reintegrációs folyamat első szakaszában a fogvatartottak tájékoztatása és toborzása zajlott. Az első szakaszban az önkéntesen jelentkező fogvatartottak egy motivációs foglalkozáson vehettek részt, ahol részletes tájékoztatást kaptak a program keretében igénybe vehető szolgáltatásokról. Azon elítéltekkel, akik jelezték a programokban való részvételi szándékukat, a helyi programmegvalósítók egy igényfelmérő kérdőívet vettek fel, amely felmérte a fogvatartottak a szükségleteit, kompetenciáit és motivációját. A szakmai megvalósítók a felmérés alapján készítették el az érintett fogvatartott egyéni fejlesztési tervét.

A második szakaszban készség- és képességfejlesztő (kommunikációs, agressziókezelő, konfliktuskezelő, önismereti, életvezetési) tréningeken vehettek részt az elítéltek. A tréningek típusa az adott büntetés-végrehajtási intézetben élő fogvatartottak szükségleteinek figyelembevételével került kiválasztásra. A csoportos foglalkozások mellett a szakmai

¹³ A társadalmi kohéziót erősítő bűnmegelőzési és reintegrációs programok módszertani megalapozása kiemelt projekt – TÁMOP 5.6.2/10-1. Megvalósíthatósági Tanulmány (2010)

¹⁴ A TÁMOP 5.6.2-es program reintegrációs alprojektje folytatásának tekinthető a TÁMOP-5.6.3-12/1 sz. „A fogvatartottak többszakaszos, társadalmi és munkaerő-piaci integrációja és az intenzív utógondozás modellje” elnevezésű program

¹⁵ Dél-Dunántúl, Észak-Alföld, Észak-Magyarország

¹⁶ Baranya Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet, Somogy Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet, Tolna Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet, Hajdú-Bihar Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet, Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet, Szabolcs-Szatmár Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet, Tisza menti Országos Büntetés-végrehajtási Intézet, Balassagyarmati Fegyház és Börtön, Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet, Heves Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet, Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtön.

¹⁷ Észak-Alföldi és Dél-Dunántúli Regionális Munkaügyi Központ, Igazságügyi Hivatal, Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága, Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium

érdeklődést feltáró egyéni interjúk is készültek a programban részt vevő elítéltekkel, mely beszélgetések alapján a munkatársak az egyéni fejlesztési tervet egy úgynevezett jövőtervvel egészítették ki. A jövőterv tartalmazta az elítélt szabadulás előtti és szabadulás utáni terveit, illetve vállalásait.

A harmadik szakaszban került sor a szakmaképzésekre. A képzés típusa és hossza a jelentkező fogvatartottak jövőtervétől, képzettségi szintjétől és szabadulásuk várható időpontjától illetve munkaerő-piaci igényektől függően került meghatározásra. A szakmaképzések mellett a résztvevők rendszeres egyéni motivációs beszélgetéseken is részt vehettek a motiváció fenntartása, illetve szükség esetén krízisintervenció céljából.

A negyedik szakasz az eredeti koncepcióban további két alszakaszra bomlott; egy úgynevezett kivezető szakaszra, aminek a célja fogvatartottak szabadulásra való felkészítése, továbbá egy szabadulás utáni szakaszra. A szabadulásra való felkészítés keretében egyrészt álláskereső technikákat sajátíthattak el a résztvevők, másrészt megkezdődhetett az utógondozási tevékenység (hiányzó iratok pótlása, kapcsolatfelvétel a fogvatartott családjával, szálláslehetőség felkutatásában és álláskeresőben való segítségnyújtás). A szabadulás után a programban részt vevő volt fogvatartottakat az utógondozói koordinátornak 6 hónapig volt lehetősége nyomon követni.

A program kiemelt eleme volt a szabadulást követő utógondozás, melynek tapasztalataira és esetleges hatásaira a kutatás során is kiemelt figyelmet fordítottunk. A szabadulás utáni utógondozás feladatát az utógondozó koordinátorok látták el, a szolgáltatás igénybevétele pedig a szabadultak részéről önkéntes alapon történt. A program eredeti koncepciója szerint az utógondozás legfőbb célja a munka világába való visszailleszkedés elősegítése, valamint a motiváció fenntartása voltak.

A program fontos elemét képezte az önkéntességen alapuló részvétel, valamint a fogvatartottak minél szélesebb körben történő bevonása, így a projekt első szakaszában való részvételnek egyetlen szűrője a büntetés-végrehajtási intézet biztonsági szabályainak betartása volt. Az eredeti programterv szerint a második szakaszba abban az esetben léphettek tovább a résztvevők, amennyiben részt vettek az egyéni fejlesztési terv kidolgozásában és vállalták a készségfejlesztés 3 hónapos ciklusában való maradéktalan részvételt. A harmadik szakaszba való belépés feltétele volt a jövőterv elkészítésében való közreműködés, valamint az egyéni fejlesztési terv kiegészítésében való aktív részvétel, továbbá a képzési szerződés aláírása. A negyedik szakaszban való részvételt az eredeti koncepció a motivációs csoportfoglalkozásokon való részvételhez, az egyéni fejlesztési terv, valamint a jövőterv meglétéhez, továbbá a szakmaképzés sikeres elvégzéséhez kötötte. E feltételek teljesülése mellett azok a fogvatartottak léphettek a negyedik szakaszba, akik szabadulása 6 hónapon belül volt várható. Az eredeti koncepcióval ellentétben, a valóságban a szakaszok egymásutániséga változatosabb képet mutatott, a negyedik szakasz szolgáltatásai sok esetben már az első szakaszt követően megjelentek.

A PROGRAMÉRTÉKELÉSRŐL

„Lehet, hogy van benne eredménye a programnak, de ezt indokolni nem tudom, csak feltételezem.”

„Nem tudom, hogy mennyire hatásosak ezek, tehát ezeknek, az effektív hatását nem nagyon látom”

„Én azt gondolom, hogy nem lehet mérni”

„Lehet, hogy nem kézzel foghatóak az eredmények, szubjektívek, tehát ezt effektíve nem lehet mérni”

„Most így statisztikailag nem tudom, hogy alá lehet-e támasztani, ez egy érdekes kutatási dolog lenne”

A fenti öt idézet öt olyan szakembertől származik, akik foglalkozásukból adódóan közvetlen, vagy közvetett módon kapcsolódtak a TÁMOP 5.6.2-es program megvalósításához: utógondozó koordinátoroktól, reintegrációs tanácsadóktól és pártfogó felügyelőktől. Habár

ezek a mondatok egytől-egyig olyan szakemberek megfogalmazásai, akik jelentős tereptapasztalattal rendelkeznek és testközelből ismerik a programot és a reintegráció területét, az idézetekből mégis jól kivehető mindaz a bizonytalanság, amit ezek a szakemberek a beavatkozás esetleges hatásaival, eredményeivel és azok mérésével kapcsolatosan a velük készített interjúk során megfogalmaztak. Konkrét visszajelzések hiányában munkavégzésüket alapvetően az elhivatottság és a segítő-támogató tevékenység szubsztantív értelmébe vetett hit vezérli, miközben időről-időre felmerül bennük a bizonyítékok, valamint a munkájuk hatásosságával kapcsolatos visszajelzések iránti igény.

Hasonló kételyekkel és dilemmákkal azonban nem csak a szakmai megvalósítók kénytelenek időről-időre szembesülni. A szakpolitikai beavatkozások, szociális programok eredményessége és hatékonysága a döntéshozók, valamint a finanszírozók számára is kulcskérdés. A beavatkozások hatásainak, eredményeinek beazonosítása azonban nem egyszerű feladat, ehhez elsősorban szisztematikus programértékelő kutatásokra van szükség. A programértékelés a társadalomtudományos kutatások egy sajátos formája¹⁸, amely az értékelendő program érdemeit és értékeit hivatott feltárni¹⁹. A programértékelő kutatás világosan megfogalmazott kérdésekre szisztematikusán gyűjtött adatok alapján igyekszik válaszokat szolgáltatni, méghozzá úgy, hogy kutatás során az értékelő a beszerzett információkat számszerűsíti és/vagy leíró formában fejt ki²⁰. Ahogy az idézetekből is felsejlik, az értékeléssel párosuló legalapvetőbb asszociatív elem a mérés. Mindez nem véletlen, hiszen az értékelő kutatások megjelenésének időszakára, valamint az azt követő évtizedekre elsősorban a kvantitatív, vagyis számszerűsítésen alapuló értékelési módszerek egyeduralkodóak volt jellemző. Az egzakt mérés azonban távolról sem egyedüli és kizárólagosan alkalmazható módszer a szakpolitikai programok hatásainak feltárásának folyamatában.

Ugyan a megkérdezett szakemberek nem tudtak – és nem is tudhattak - egzakt bizonyítékokat felhozni a program eredményességére és hatásaira vonatkozóan, a velük készült interjúk során mégis számtalan olyan kulcsfontosságú információt közöltek a kutatókkal, amelyek igen sokat elárultak a program működéséről, hatásmechanizmusairól és fenntarthatóságáról. Vannak olyan helyzetek (országok, intézményrendszerek), ahol a vonatkozó területek statisztikai adatgyűjtésének hiányosságai, a célcsoport nehéz elérhetősége, a program újszerűsége, vagy éppen annak diverz hatásmechanizmusai miatt, nem egyszerű és nem is célravezető a változások számszerű leírását az értékelő kutatás középpontjába állítani. Ilyen esetekben sokkal inkább olyan kvalitatív kutatási módszerek alkalmazásával kerülhetünk közelebb célunkhoz, melyek segítségével az érintettek személyes tapasztalatai, a megvalósítással és a program hatásaival kapcsolatos egyéni narratívák, valamint a program működésében szerepet játszó dinamikus elemek közti kölcsönhatások behatóbban vizsgálhatóak.²¹ Jelen tanulmányban ismertetett elemzés is egy ilyen, kísérleti jellegű, alapvetően kvalitatív módszerekkel dolgozó vizsgálat keretében született.

KUTATÁSI ELŐZMÉNYEK

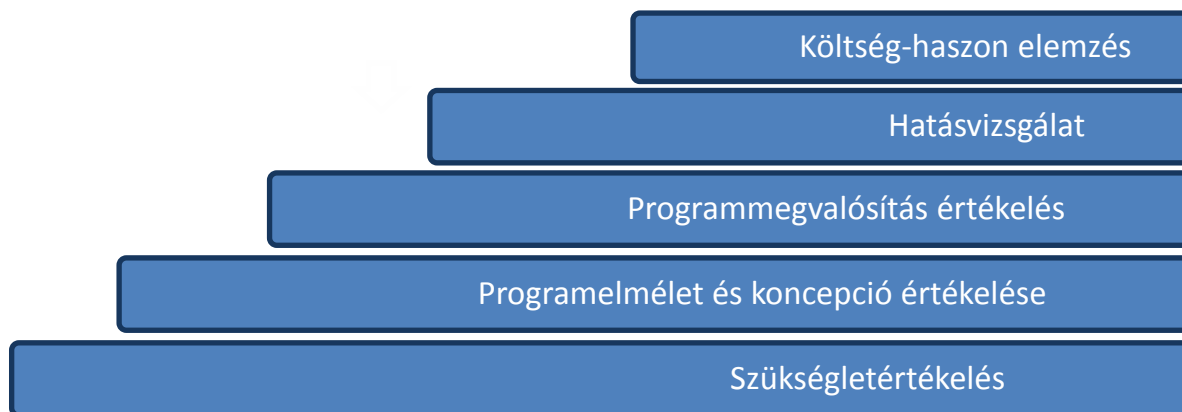
A programértékelő kutatások igen sokfélék lehetnek aszerint, hogy a program mely szakaszában és pontosan milyen céllal kívánjuk őket elvégezni. E szempontok alapján, az alábbi ábrán ábrázoltak szerint a kutatás lehetséges formái tulajdonképpen egyfajta egymásra épülő rendszert alkotnak.

¹⁸ Greene, J. C. (1994): Qualitative program evaluation. Handbook of qualitative research, 530-544.

¹⁹ Guba, E. G., & Lincoln, Y. S. (2001): Guidelines and checklist for constructivist (aka fourth generation) evaluation. Retrieved June, 18, 2008.

²⁰ Weiss (2005): Értékelés. Országos Közoktatási Intézet, Budapest.

²¹ Patton, M. Q. (2005). Qualitative research. Sage Publication; Shaw, Ian F. (1999): Qualitative Evaluation. London: Sage Publication

1. ábra A programértékelő kutatások egymásra épülő rendszere (Rossi-Lipsey-Freeman, 2005)

A szükségletértékelő vizsgálat ideális esetben nulladik lépése a meglévő programok átalakításának, illetve újak kialakításának, alapvető célja pedig a kezelni kívánt társadalmi probléma mértékének és jellegének felmérése. A projekttervezés és megvalósítás menete mentén előre haladva a következő potenciális fázist az értékelés számára a programterv és a koncepció vizsgálata adja. Az effajta kutatás központi eleme a program koncepciójának és összetevőinek leírása, majd ezek adott szempontok (például indokoltság, megvalósíthatóság, etikai szempontok) szerint történő tesztelése. A programterv gyakorlatba történő átültetése esetén ahhoz, hogy a program célt érjen, a megvalósításnak is megfelelően kell történnie, ezt vizsgálják a programmegvalósításra fókuszáló kutatások. A programértékelések negyedik típusa és egyben az egyik leggyakoribb formája a hatásvizsgálat, mely elsősorban a program hatásait, szándékolt és nem szándékolt következményeit és utóéletét hivatott vizsgálni. Végül, de nem utolsósorban végezhető még költség-haszonelemzés, melynek célja a program költségei és hatékonysága közti kapcsolat utólagos vizsgálata²².

Egyetlen programhoz kapcsolódóan azonban a legritkább esetben nyílik mód mindegyik értékelési forma megvalósítására. A programértékelő kutatások egyrészt jelentős anyagi erőforrásokat igényelnek, másrészt pedig a programfolyamat és az értékelés összehangolása, valamint a vizsgálat megvalósíthatóságához szükséges technikai feltételek megteremtése is jelentős koordinációs kapacitásokat igényel.

A TÁMOP 5.6.2-es program előkészítő szakaszában két szükségletértékelő kutatásra került sor, melyek közül egy az érintett szakemberek²³, egy pedig az elítéltek²⁴ körében zajlott. A program megvalósításának végső szakaszában további két értékelő kutatás valósult meg, melyek a programmegvalósítás menetét, valamint a rövid távon jelentkező eredményeket vizsgálták, szintén az érintett szakemberek²⁵, valamint a fogvatartottak²⁶ körében. Tekintve, hogy a jelen tanulmány elsősorban a program megvalósításában közvetlenül résztvevő, valamint a közvetetten érintett szakemberekre és az ő perspektívájukra koncentrál, a következőkben kizárólag a szakértői szempontú vizsgálatok tartalmát fogjuk röviden összefoglalni.

²² Rossi-Lipsey-Freeman (2005): Evaluation: A systematic approach. Sage

²³ Kvalitatív kutatási jelentés. Szakértői kutatás a TÁMOP 5.6.2 kiemelt projekt keretében. Magyar Gallup Intézet, 2009

²⁴ Kutatási zárójelentés a szabadságvesztésre és közösségben végrehajtott büntetésre ítélték körében a TÁMOP 5.6.2 kiemelt projekt keretében végzett közvéleménykutatásról. Magyar Gallup Intézet, 2009

²⁵ Pálinkó (2012): Az „elítéltek többszakaszos, társadalmi és munkaerő-piaci reintegrációja és intenzív utógondozási modelljének kialakítása” alprojekt értékelése a szakmai megvalósítók körében http://www.tettprogram.hu/uploads/palinko_eva_papp_gabor_kutatas.pdf

²⁶ Papp (2012): Az „elítéltek többszakaszos, társadalmi és munkaerő-piaci reintegrációja és intenzív utógondozási modelljének kialakítása” alprojekt értékelése a fogvatartottak körében. http://www.tettprogram.hu/uploads/palinko_eva_papp_gabor_kutatas.pdf

	SZÜKSÉGLETÉRTÉKELÉS (2009)	MEGVALÓSÍTÁS ÉS RÖVIDTÁVÚ EREDMÉNYEK ÉRTÉKELÉSE (2012)	HATÁSVIZSGÁLAT ÉS UTÁNKÖVETÉS (2015)
KUTATÁS CÉLJA	A reintegrációval kapcsolatos szakmai tapasztalatok, vélemények, attitűdök és igények feltárása.	A megvalósítás menetének értékelése, valamint a rövidtávon is megmutatkozó eredmények vizsgálata	A program hosszabb távon jelentkező eredményeinek vizsgálata, valamint a program résztvevőinek utánkövetése
KUTATÁS MÓDSZERE	kvalitatív vizsgálat: fókuszcsoportok és egyéni interjúk	kvalitatív vizsgálat: egyéni interjúk	kvalitatív vizsgálat: egyéni interjúk
CÉLCSOPORT	igazságügyi hivatalok igazgatói, pártfogó felügyelők, büntetés-végrehajtási intézetek személyi állományának tagjai, TÁMOP-munkacsoportok tagjai	büntetés-végrehajtási intézetek parancsnokai, nevelők, felügyelők, projektfelelősök, reintegrációs tanácsadók, utógondozó koordinátorok, konzorciumi partnerek központi koordinátorai	pártfogó felügyelők, reintegrációs tanácsadók, utógondozó koordinátorok

2. ábra A TÁMOP 5.6.2-s program utánkövetéses vizsgálatának kutatási előzményei

A program tervezési szakaszában szakértői körben készült szükségletértékelés konkrét célcsoportját az érintett megyék igazságügyi hivatalainak igazgatói, az ott dolgozó pártfogó felügyelők, a büntetés-végrehajtási intézetek személyi állományának tagjai, valamint az ún. TÁMOP munkacsoport tagjai alkották. Az érintettek tapasztalatait és véleményét a kutatók egy kvalitatív kutatás keretében, három fókuszcsoport és huszonnyolc mélyinterjú során igyekeztek feltárni. A tanulmány – a korábban már hivatkozott, Borbíró Andrea és Szabó Judit által végzett vizsgálat eredményeihez hasonlóan - a reintegrációs programok megvalósíthatósága szempontjából akadályozó tényezőként tárta fel: a forráshiányt, a leterheltséget, a túlzott adminisztrációs terheket, az intézmények közötti együttműködések hiányosságait, a nem minden esetben megfelelő szakmai felkészültséget, valamint Magyarország kedvezőtlen gazdasági és társadalmi jellemzőit. A leggyakrabban említett akadályozó tényező az intézményi együttműködések elégtelensége és eseti jellege volt. A tanulmány készítői megállapították, hogy a szabadulást követően a volt fogvatartottak számára legégetőbb problémák tekintetében, vagyis a lakhatás és munka területén a rendszer szinte tehetetlen, nincsenek félutas házak, sem pedig védett munkahelyek, melyek tényleges segítséget tudnának nyújtani a reintegrációhoz. További nehézségként merült fel, hogy a reintegráció területén dolgozó szakembereknek nagyon kevés visszajelzést kapnak munkájuk eredményességéről, sokszor nincs ismeretük a visszaesési arányszámokról, és mivel az utógondozás sem megfelelően működik, az egyéni kimenetekre is korlátozott a rálátásuk²⁷.

A TÁMOP 5.6.2-es program végén került sor egy másik szakértői körben végzett kvalitatív vizsgálatra²⁸, melynek keretében a programmegvalósítás és a rövidtávon azonosítható kimenetekre vonatkozó vizsgálat valósult meg. A kutatás során három helyszínen²⁹

²⁷ Kvalitatív kutatási jelentés. Szakértői kutatás a TÁMOP 5.6.2 kiemelt projekt keretében. Magyar Gallup Intézet, 2009

²⁸ Pálinkó (2012): Az „elítéltek többszakaszos, társadalmi és munkaerő-piaci reintegrációja és intenzív utógondozási modelljének kialakítása” alprojekt értékelése a szakmai megvalósítók körében http://www.tettprogram.hu/uploads/palinko_eva_papp_gabor_kutatas.pdf

²⁹ Két programhelyszínen: Sátorajújhelyi Fegyház és Börtön, Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet, valamint egy kontroll intézetben: Váci Börtön és Fegyház.

összesen ötvenkét interjú készült a büntetés-végrehajtási intézetek parancsnokaival, nevelőivel, felügyelőivel; a TÁMOP 5.6.2-ben dolgozó projektfelelősökkel, reintegrációs tanácsadókkal, utógondozó koordinátorokkal; valamint a konzorciumi partnerek központi koordinátoraival. Az interjúk beszélgetések során a kutatók elsősorban azt kívánták feltérképezni, hogy a megkérdezett szakemberek hogyan vélekednek magáról a programról, annak hasznáról és eredményességéről, miként ítélik meg az egyes intézmények közötti együttműködéseket, mit tekintenek a reintegráció szempontjából sikeres és kevésbé sikeres eszközöknek, továbbá, hogy megítélésük szerint rendelkezésre állnak-e mindazok az anyagi és emberi erőforrások, kompetenciák, amelyek egy ilyen jellegű program megvalósításához szükségesek?

A tanulmány a főbb megállapítások között említi, hogy a TÁMOP- 5.6.2-es program esetében számos ponton tetten érhető az alultervezés. A munkaszervezés szempontjából nehézséget okozott továbbá a munkamennyiség eloszlásában jelentkező kiegyensúlyozatlanság, valamint az, hogy a programban dolgozó munkatársak munkakörei között jelentős átfedések voltak. A kutatás során kiderült, hogy a program habár bizonyos tekintetben tehermentesítette a büntetés-végrehajtási intézetek munkatársait, főként a technikai háttér biztosítása terén jelentős terheket rótt a személyi állomány tagjaira, különösen a felügyelőkre. Az ebből fakadó feszültséghez az is nagyban hozzájárult, hogy a program, annak ellenére, hogy alapvetően épít a büntetés-végrehajtási intézetek munkatársainak támogató közreműködésére, kevésbé vette figyelembe ennek a különösen leterhelt és meglehetősen alulfizetett személyi állománynak a szükségleteit.

A reintegrációt pozitívan befolyásoló tényezők vonatkozásában az interjúalanyok leggyakrabban a fogvatartottak megfelelő hozzáállását és tenni akarását, a támogató családi háttérrel, valamint az iskolai végzettséget említették. Akadályozó tényezőként jellemzően a bűnelkövetői környezetbe való visszatérés, a családi problémák, az előítéletek és a munkalehetőség hiánya merült fel. Az intézményrendszer potenciális szerepét az interjúalanyok jelentős része igen távan értelmezte, az intézményrendszer által ellátandó feladatokként említették az interjúalanyok a büntetés végrehajtását, a szakképzéseket, a készségfejlesztő és terápiás foglalkozásokat, valamint a munkavégzés megszervezését, a nevelő funkció betöltését, de az esélyegyenlőség növelését, az utógondozást, továbbá a külvilággal való kapcsolattartás támogatását is. A valós mozgástérrel kapcsolatban azonban már jóval pesszimistábbnak mutatkoztak az interjúalanyok. Állításuk szerint a valóságban a feladatok ellátása terén meglehetősen szűk mozgástérrel szembesülnek a strukturális kényszerek: a büntetés-végrehajtási intézetek túlszűfolttsága és túlterheltsége, a nem megfelelően célzott források, valamint az intézményi együttműködések hiánya.

A interjúk tapasztalatai alapján, a program közvetlen szakmai megvalósítói, vagyis a projektfelelősök, a reintegrációs tanácsadók, valamint az utógondozó koordinátorok szerint a TÁMOP 5.6.2-es program pozitívumai közé sorolható, hogy a zárt intézetek nyitni kezdtek a külvilág felé, a program értelmes elfoglaltságot nyújtott a fogvatartottak számára, a megvalósítás során jelentős mennyiségű szakmai tapasztalat és közös tudás halmozódott, a program helyi stábjai pedig egy rögzített utat készítettek elő a leendő folytatás számára. A megkérdezettek azonban negatívként emelték ki a jelentős adminisztrációs terheket, továbbá azt, hogy a programbeli csúszások jelentős nehézségeket okoztak a megvalósítás során, ezzel összefüggően pedig nehéz volt a célcsoport motivációját fenntartani. Több helyen problémának bizonyult a három megvalósítói szerep összehangolása, ami bizonyos esetekben személyi konfliktusok formájában is megmutatkozott. Többben kiemelték azt is, hogy a programtervezők nem vették kellőképpen figyelembe az előzetes és letöltő házak különbségeit, így például a programok és szolgáltatások nem voltak eléggé differenciáltak.

A fentiekben röviden összefoglaltuk a TÁMOP 5.6.2-es programhoz kapcsolódó, a jelen tanulmányban közölt kutatás előzményének számító vizsgálatok: a 2009-ben szakemberek körében készült szükségletértékelés, valamint a 2012-ben, a program közvetlen és közvetett szakmai megvalósítóinak körében végzett folyamatértékelés és hatásvizsgálat főbb eredményeit. A most következő fejezetben pedig a tanulmányunk tárgyát szolgáló vizsgálat koncepcióját és módszereit ismertetjük.

A VIZSGÁLAT KONCEPCIÓJA

Jelen tanulmányban közölt kutatás célja egyrészt a TÁMOP 5.6.2-es program szakértői körben történő retrospektív értékelése, másrészt pedig a program keretében szolgáltatást igénybe vevők utánkövetése, a reintegráció egyes dimenzióiban való esetleges elmozdulás vizsgálata. Míg a korábbi vizsgálatok elsősorban a programot megalapozó szükségleteket, valamint a megvalósítás menetének tapasztalatait és a rövid távon, közvetlenül jelentkező eredményeket tárták fel, addig a mostani kutatás elsősorban a hosszabb távú következményekre, az utánkövetésre és program utólagos értékelésére fókuszál.

A kutatási kérdéseket alapvetően két fő dimenzióban vizsgáltuk: (1) volt és jelenlegi fogvatartotti körben a reintegráció lélektani és társadalmi feltételeinek alakulását, (2) szakmai megvalósítói körben pedig a program utólagos megítélését, hatásait valamint az utánkövetés eredményességének megítélését. A két dimenziót két külön tanulmány keretében dolgoztuk fel, jelen tanulmány a szakértői körben végzett vizsgálat eredményeit tartalmazza³⁰.

Míg a programban részt vett szabadultak esetében viszonylag könnyen értelmezhető az utánkövetéses kutatási elem alkalmazásának létjogosultsága és annak potenciális haszna, addig a program megvalósításában közvetlenül vagy közvetetten érintett szakemberek vonatkozásában már talán némi magyarázatra szorul. A pártfogó felügyelők, utógondozó koordinátorok és reintegrációs tanácsadók megkérdezése kettős céllal történt. Az egyik cél magának a programnak az utánkövetése, vagyis a program retrospektív értékelése, az esetlegesen jelentkező hosszabb távú eredmények azonosítása volt, míg a kutatás másik célját a programrésztvevők utógondozásával, utánkövetésével kapcsolatos tapasztalatok feltérképezése jelentette.

A szakértői körben végzett kutatás során pártfogó felügyelőkkel, reintegrációs tanácsadókkal³¹, valamint utógondozó koordinátorokkal³² készítettünk egyéni, félig strukturált interjúkat. Az eredeti kutatási terv legfőbb célként határozta meg a szabadulás utáni utánkövetés értékelését, a társadalmi és munkaerő-piaci reintegrációs törekvések eredményeinek, a fogvatartottakkal való kapcsolattartás és együttműködés tapasztalatainak, a saját feladatok, eszközök, kompetenciák megítélésének a vizsgálatát, valamint a program erősségeinek, gyengeségeinek és továbbfejlesztési lehetőségeinek a felmérését³³. A program komplex jellegére tekintettel, a kutatás fókuszát mindvégig meghatározta az a szemlélet, mely a programot strukturális környezetének, intézményrendszeri beágyazottságának és a reintegráció területén érintett szereplőkhöz fűződő viszonyainak kontextusában vizsgálja. Ez a szemléletmód a kutatási módszerek megválasztását is jelentős mértékben befolyásolta.

A KUTATÁS MÓDSZERTANA

Ahogy azt a programértékelésről szóló alfejezetben már tárgyaltuk, a szakpolitikai beavatkozások vonatkozásában igen jelentős az igény a kvantifikálható eredményekre, mégis vannak olyan helyzetek, amelyekben nem egyszerű, és nem is célravezető a

³⁰ A másik tanulmány: Gosztönyi Márton (2015): A TÁMOP 5.6.2-es program reintegrációs alprojektségben résztvevő fogvatartottak körében végzett retrospektív vizsgálat.

³¹ A program eredeti koncepcióját magába foglaló Megvalósíthatósági tanulmány szerint a reintegrációs tanácsadó legfőbb feladata a többszakaszos reintegrációs projekt munkaügyre háruló szakmai elemeinek megvalósítása.

³² A program eredeti koncepcióját magába foglaló Megvalósíthatósági tanulmány szerint az utógondozó koordinátor legfőbb feladata az egyéni esetkezelés és szociális ügyintézés, különös tekintettel a családi kapcsolatok helyreállítására, lakhatási, pénzügyi és szociális ellátásokhoz való hozzáférés biztosítására.

³³ Pálkövi Éva (2013): Kutatási terv a TÁMOP-5.6.3.-12/1-2012-0001 azonosító számú, „A fogvatartottak többszakaszos, társadalmi és munkaerő-piaci reintegrációja és intenzív utógondozás modellje” című kiemelt projekt értékeléséhez.

változások számszerű leírását az értékelő kutatás középpontjába állítani. Habár a kvalitatív technikák alkalmazása mellett bőven felhozhatóak elvi, normatív megfontolásokból fakadó érvek, a következőkben főként a praktikus szempontok ismertetésére szorítkozunk.

Esetünkben a TÁMOP 5.6.2-es program statisztikai bizonyítékokon nyugvó vizsgálatát számos akadály nehezítette. Egyrészt a központi adatgyűjtés és az intézményközi adatszolgáltatás hiányosságai³⁴, másrészt a célcsoport elérésével kapcsolatos nehézségek, harmadrészt pedig a program innovatív jellegéből fakadó intézményrendszerbeli kiforratlanságok tereltek bennünket abba az irányba, hogy a program esetleges, statisztikailag egyébként is nehezen azonosítható hatásainak mérése helyett a programban rejlő összetettebb folyamatok, összefüggések és dinamikák elsősorban kvalitatív eszközökkel történő megragadására fókuszáljunk. Célunk volt, hogy egy olyan, több érintetti perspektíván nyugvó elemzést készítsünk a program értékeléséről, mely a megvalósítást és a hosszabb távú következményeket dinamikus, a fennálló komplex összefüggéseket megragadva láttatja.

Megítélésünk szerint a kutatás fentiekben vázolt céljához és korlátaival a standardizált, keresztmetszeti mérőeszközöknél sokkal inkább illeszkednek a kvalitatív kutatási módszerek.

A kvalitatív módszerek ugyanis kifejezetten hasznosak, amikor (1) holisztikus, összefüggéseiben ábrázolt képet szeretnénk láttatni az értékelt programról és annak hatásairól, (2) amikor szeretnénk a lehető legtöbb érintett perspektíváját és azok egymáshoz való viszonyát feltárni, (3) amikor célunk, hogy minél mélyebben megismerjük az egyes programhelyszínek különbségeit és sajátosságait, továbbá (4) amikor az elemzés során különösen fontos szerepet tulajdonítunk a folyamatoknak, valamint személy- és intézményközi relációknak³⁵. Ahhoz, hogy egy programot és annak hatásait megfelelően meg tudjuk ítélni, a számok mögött rejlő történeteket éppúgy ismernünk kell, mint magukat a számokat. Különösen igaz ez az olyan innovatív jellegű modellprojektek esetében, mint amilyen a TÁMOP 5.6.2-es program is.

A felsoroltak miatt tehát a tervezési szakaszban úgy találtuk, hogy a kutatás meghatározott céljaihoz, illetve a kutatási kérdésekhez a kvalitatív módszertan, azon belül is az egyéni interjú vizsgálat illeszkedik leginkább. Úgy gondoljuk jelen körülmények között csakis így tehető kísérlet a beavatkozás hatásait alapvetően meghatározó strukturális kényszerek, intézményi relációk és összetett hatásmechanizmusok beazonosítására.

Adatgyűjtés

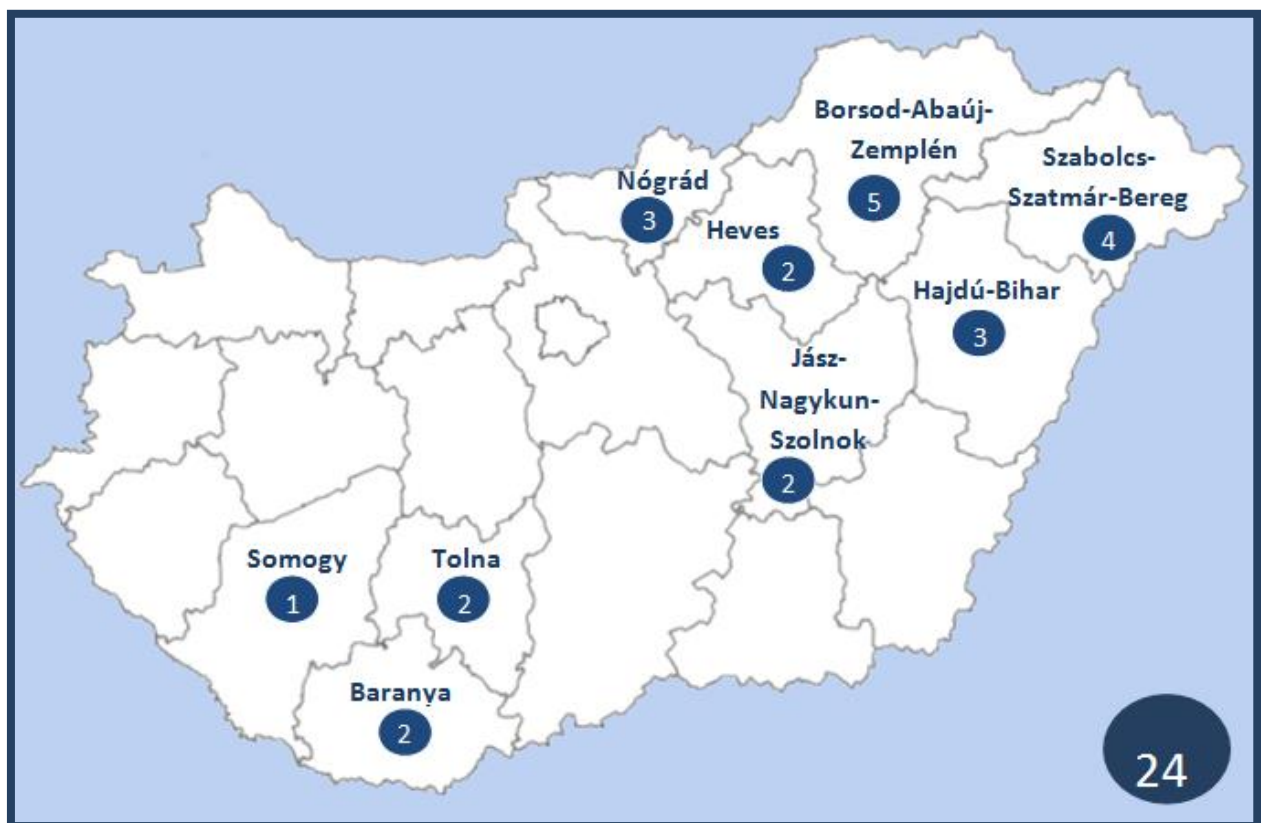
A kutatás során összesen huszonnégy szakértői interjút készítettünk a program megvalósításában közvetlenül résztvevőkkel (reintegrációs tanácsadókkal, utógondozó koordinátorokkal), valamint közvetetten érintett szakemberekkel (pártfogó felügyelőkkel). A célcsoport meghatározásában alapvető szempont volt, hogy főként olyan érintetteket kérdezzünk meg, akik az egész programot – legalábbis annak nagy részét - végigkövették, illetve olyanokat, akiknek a szabadulás utáni időszak történéseiről potenciálisan tudomása lehetett. Összességében a három érintett régióban kilenc pártfogó felügyelővel, hat TÁMOP 5.6.2-es reintegrációs tanácsadóval és kilenc TÁMOP 5.6.2-es utógondozóval készítettünk félig strukturált szakértői interjúkat.

³⁴ „Bár a programértékelés egyik fő célja lehetne – és szakmai körökben határozott igény is lenne arra –, hogy számszerű, a reintegráció különböző dimenziókban elért szintjeit jól mutató statisztika álljon elő az értékelés eredményeképpen, ennek sajnos olyan technikai akadályai vannak, amelyek a megvalósítást, a számszerű értékelést egyelőre ellehetetlenítik”. (Részlet a kutatási tervből: TÁMOP 5.6.2-es (A társadalmi kohéziót erősítő bűnmegelőzési és reintegrációs programok módszertani megalapozása) projektre vonatkozó értékelő kutatás kutatási terve, 17. oldal, 2013)

³⁵ Patton, M. Q. (2005). Qualitative research. Sage; Shaw, Ian F. (1999): Qualitative Evaluation. London: Sage Publication

	PÁRTFOGÓ FELÜGYELŐ	REINTEGRÁCIÓS TANÁCSADÓ	UTÓGONDOZÓ KOORDINÁTOR	ÖSSZESEN
DÉL-DUNÁNTÚL	2	2	1	5
ÉSZAK- MAGYARORSZÁG	4	2	4	10
ÉSZAK-ALFÖLD	3	2	4	9
ÖSSZESEN	9	6	9	24

3. ábra Az interjúalanyok régiók és foglalkozás szerinti megoszlása

4. ábra Az interjúalanyok megyék szerinti megoszlása

A kutatás adatgyűjtési fázisa 2014 augusztusában kezdődött, melynek első lépéseként a Közigazgatási és Igazságügyi Hivatal, valamint a Nemzeti Munkaügyi Hivatal adatszolgáltatása alapján megkezdtek az interjúalanyok megkeresését. A Közigazgatási és Igazságügyi Hivatal listát állított össze számunkra azokról a pártfogó felügyelőkről, akik a TÁMOP 5.6.2-es megyékben jó eséllyel kapcsolatba kerülhettek a programmal. A listán szereplő tizenhét pártfogó felügyelő közül véletlenszerűen kilencet választottunk ki és kértünk fel a kutatásban való részvételre. Szintén a Közigazgatási és Igazságügyi Hivataltól kaptuk meg azon utógondozó koordinátorok nevét és elérhetőségeit, akik 2010 és 2012 között a program keretében dolgoztak, illetve akik a TÁMOP 5.6.2 folytatásának tekinthető TÁMOP 5.6.3 megvalósításában is közreműködnek, esetleg pártfogó felügyelőként folytatják tovább a reintegrációs munkát. Interjú céljából a listán szereplő mindegyik utógondozó koordinátort felkerestük. A Nemzeti Munkaügyi Hivatal adatszolgáltatása alapján a reintegrációs tanácsadókkal hasonlóak jártunk el, közülük az összes, jelenleg is a programban dolgozó munkatárssal készült interjú. Az interjúfelvételek 2014 augusztusa és

novembere között zajlottak. A félig strukturált interjúfelvételek három, célcsoportonként kisebb mértékben eltérő, előre elkészített vezérfonal alapján készültek. A beszélgetések során többek között kitértünk az interjúalany szakmai életútjára és korábbi munkatapasztalataira, a programhoz való kapcsolódás mikéntjére, a megvalósítással kapcsolatos tapasztalatokra és véleményekre, a reintegrációs munka akadályaira és nehézségeire, valamint a különböző szinteken zajló együttműködések megítélésére. Az interjúk elkészítése céljából a felkért szakembereket feletteseik hozzájárulásával munkavégzésük helyén kerestük fel. Az interjúkat az interjúalanyok beleegyezésével minden esetben diktafonnal rögzítettük, a hangfelvételek alapján pedig anonimizált, szó szerinti leiratok készültek, melyek a későbbiekben az elemzés alapját képezték.

Elemzés

Kvalitatív vizsgálatoknál az elemzés fázisában lényegesen kevesebb módszertani útmutató és egzakt módon megragadható garanciális elem áll a kutató rendelkezésére, mint a kvantitatív vizsgálatok esetében. A kvantitatív elemzésekkel szemben itt nincsen képlet, amivel meghatározható lenne a szignifikancia, továbbá nincsenek tesztek sem a megbízhatóságra, sem pedig az érvényességre. A kvalitatív jellegű kutatások esetében a statisztikai kapcsolatok helyett elsősorban az alapos leírásra, valamint az összefüggések feltárására fókuszál a kutató, így a reprezentativitás helyett főként a mintázatok és a kapcsolatok közti variációk feltárására helyeződik a hangsúly. A kvalitatív módszertannal foglalkozó szakirodalom másik gyakori tanácsa, hogy óvakodjunk az egyszerű, magyarázó és függő változókat azonosító modellek megalkotásától. A kvalitatív kutatás kihívása ugyanis pont a holisztikus kép kidolgozása, a kontextuális értelmezés, nem pedig a lineáris oksági kapcsolatok azonosítása. Módszerei miatt ez utóbbi célra nem is igazán alkalmas³⁶.

Fontos megjegyezni, hogy kvalitatív vizsgálatok esetében a kutató befolyása nem elhanyagolható, hiszen ő az, aki az adatokat, az interjúkból származó információkat tematizálja és a saját interpretációja alapján tudássá alakítja. Éppen ezért, a kvalitatív kutatások legfontosabb módszertani garanciája a kutatói önmegfigyelés, illetve az elemzés (leírás és interpretáció) folyamatának részletes és szisztematikus rögzítése, dokumentálása.

A kvalitatív elemzés célja, hogy egy jellemzően több száz oldalból álló adathalmazt olyan szöveggé alakítson át, amely a tágabb közönség számára is beszédes. Jelen tanulmányban ismertetett kutatás során az elemzési folyamat nulladik lépéseként először a meglévő források rendszerezésére és címkézésére, továbbá az anonimizált leiratok sorszámozására, valamint az interjúalanyok munkavégzésének helye és foglalkozása szerinti csoportosítására került sor. Az elemzési fázis az interjúleiratok alapos átolvasásával kezdődött, amit a szó szerint legépelte interjúszövegek nyílt, majd fókuszált kódolása³⁷, a kategóriaalkotás és a kódséma megalkotása követett.³⁸ Első lépésként átolvastuk a már összegyűjtött és rendszerezett interjúleiratokat, előzetes benyomásainkról, valamint az elemzés során fontosnak ítélt szempontokról pedig listát készítettünk. Ezt követte a leiratoknak az előzőnél egy jóval alaposabb, sorról-sorra történő olvasása és a kódolás folyamata. Kódolásnak hívjuk azt a tevékenységet, melynek során az egyes szövegrészeket címkékkel látjuk el. A címke – vagyis a kód – szinte bármire vonatkozhat, legyen az egy tevékenység, egy fogalom, egy esemény, egy jelenséghez társított jelentés, vagy bármilyen kapcsolat, viszony³⁹. A kódolás az elemzés kulcseszköze, amely lehetővé teszi, hogy a szövegrészeket annak megfelelően strukturáljuk, hogy azok hűen reprezentálják a vizsgált jelenséget.

³⁶ Patton, M. Q. (2005). *Qualitative research*. Sage

³⁷ Emerson, R. M., Fretz, R. I., & Shaw, L. L. (1995). Processing fieldnotes: Coding and memoing. *Writing ethnographic fieldnotes*, 142-168.

³⁸ Bryman, A. (2012). *Social research methods*. Oxford university press.

³⁹ Lofland, J., & Lofland, L. H. (2006). *Analyzing social settings*. Belmont, CA: Wadsworth Publishing Company.

Elemzésünk során először nyílt kódolást végeztünk, vagyis a leiratokat sorról-sorra olvasva összegyűjtöttük a lehető legtöbb olyan kifejezést, témát és fogalmat, amelyekről úgy gondoltuk, hogy adott szempont alapján kifejező jellemzői lehetnek a nyersanyagnak. A nyílt kódolást a fókuszált kódolás szakasza követte, melynek során megtörtént a nyílt kódok rendszerbe szervezése. A fókuszált kódolás során a nyílt kódok közti viszonyrendszer alapján kialakítottunk egy elemzési dimenziókból és elemzési kategóriákból álló kódsémát. A 120 elemet tartalmazó kódsémán belül kódokat tömörítő metakódokat, valamint a metakódokat tágabb kategóriarendszerbe foglaló témákat határoztunk meg, melyeket az elemzési dimenziók és kategóriák alá soroltunk. Az alábbi táblázatban ismertetett kódséma előnye és lényegi jellemzője, hogy lehetővé teszi, hogy a kódokat az egyszerű, hierarchikusan felépülő vagy fastruktúrán alapuló rendszerek szervező logikájánál összetettebb relációk szerint kapcsoljuk össze. A kódrendszer mátrixszerű elrendezése azt is elősegíti, hogy az elemzésnél lehetőleg elkerüljük a kvalitatív kutatásokra amúgy sem jellemző oksági kapcsolatok keresését, és helyettük az összetettebb összefüggésekre összpontosítsunk. A kódmátrix segítséget nyújt továbbá ahhoz is, hogy egy adott kódot több elemzési dimenzióval és kategóriával összefüggésben is megvizsgálhassunk.

ELEMZÉS DIMENZIÓI					ELEMZÉS SZEMPONTJAI		KÓD
METAKÓD					TÉMA	METAKÓD	
e g g y é n	m i k r o k ö r n y e z e t	i n t é z m é n y e s z e r	m u n k a r s a d a l o m	t á r a d a l o m	szerep, funkció	kontroll	
						támogatás	
						attitűd	
					eszköz	szolgáltatás	
						mozgástér	
					(re)integráció	tevékenység	
						hátrány	
						kockázati tényező	
						esély	
						lehetőség	
					eredmény, hatás	pártfogás	
						program	
					vélemény, diagnózis	negatívum, gyengeség	
						probléma, nehézség	
						pozitívum, erősség	
						javaslat	
KÓD							

5. ábra A TÁMOP 5.6.2-es program utánkövetéses vizsgálatának kódsémája

Habár a kódséma alapvetően induktív logikát követve jött létre, mintegy az interjúk nyersanyagából bontva ki az elemzési dimenziókat és kategóriákat, a fókuszált kódolás szakaszában már szerephez jutott a dedukció is, amennyiben újra előtérbe kerültek a kutatás eredeti céljai és kérdésfeltevései, orientálva ezáltal a véglegesnek szánt kódséma kialakítását. Az elemzés során használt klasszifikációs rendszer tehát az elemzés alapját képező nyersanyagból, valamint az eredeti kutatási koncepcióból az indukció és dedukció interakciója révén állt elő.

AZ INTERJÚS KUTATÁS TAPASZTALATAINAK RÉSZLETES ISMERTETÉSE

A tanulmány hátralevő részében az elemzés főbb megállapításait az elemzési kategóriák három központi témája (a szerepek és funkciók, az eszközök, valamint hatások és eredmények) mentén, külön alfejezetek keretében fogjuk bemutatni. A reintegráció, valamint a vélemények és diagnózisok témaköréhez kapcsolódó következtetéseket, miután ezek mindhárom másik témához szorosan kapcsolódnak, nem külön alfejezet keretében, hanem a három másik témával együttesen tárgyaljuk. Az elemzési kategóriák tematikáját követve az elemzés egészen végigvonulnak azok az elemzési dimenziók (egyén, mikrokörnyezet, intézményrendszer, munkaerő-piac, társadalom), amelyek az elemzési kategóriák eltérő szintjeit jelölik, utalva ezáltal arra, hogy az elemzés fő témái soha nem csak egyetlen szinten értelmezhetőek.

A vizsgálat elsődleges nyersanyagát a TÁMOP 5.6.2-es programhoz közvetlenül kapcsolódó szakmai megvalósítókkal (utógondozó koordinátorokkal és reintegrációs tanácsadókkal), valamint a közvetetten érintett pártfogó felügyelőkkel készített interjúk szolgáltatták. Miután a kutatás célja a felsorolt szakemberek tapasztalatai és véleménye alapján feltárni az 5.6.2-es program működését, hatásmechanizmusait, utólagos értékelését és az esetlegesen azonosítható hosszabb távú hatásait, az eredményeket bemutató fejezet gerincét elsősorban a tematikusan rendezett, a szakértői interjúkból származó részletek adják. Az interjúk tapasztalatainak összegzésére és együttes értelmezésére a záró fejezetben teszünk kísérletet.

Szerepek és funkciók a reintegrációban

A most következő alfejezetben azt a kérdést járjuk körül, hogy az interjú vizsgálatba bevont pártfogó felügyelők, utógondozó koordinátorok és reintegrációs tanácsadók miként látták/látják saját maguk és egymás reintegrációs folyamatban betöltött helyét és szerepét, illetve, hogy munkájuk során milyen módokon kapcsolódtak egymáshoz?

A TÁMOP-os szakmai megvalósítókkal készült interjúk mindegyike során nagy hangsúlyt kaptak a program működésmódjának kiépítéséhez, valamint a szerepek kezdeti tisztázásához kapcsolódó nehézségek. A leggyakrabban említett ilyen nehézség a büntetés-végrehajtási intézetekbe történő beilleszkedés volt, ami a megkérdezettek egybehangzó véleménye szerint – amellet, hogy intézetenként jelentős eltéréseket mutatott – jellemzően hosszú hónapokig, sok esetben akár évekig is eltartott. Habár az irányítás a konzorciumi együttműködés révén megteremtette a program büntetés-végrehajtási intézetekben történő megvalósíthatóságának főbb feltételeit és intézményi kereteit, a program valós működése és működtetése a helyi szakmai megvalósítók részéről sokhelyütt jelentős személyes küzdelmeket követelt.

„Rendszeresen elmondták, hogy minek vagyunk itt (...) és érdekes, hogy ilyen négy év után, három és fél, négy év körül már nem kellett megküzdeni annyira az elemekkel.”

reintegrációs tanácsadó

„Viszonylag hamar, én szerintem egy év se kellett. Megszokták, hogy itt vagyunk. Le a kalappal az intézet előtt. A munkámat nem akadályozza semmi.”

utógondozó koordinátor

„Hát én azt mondom, hogy fél év, fél év minimum. Én azt mondom, hogy én heti három napot tartózkodtam a BV intézetben, mire mindenkivel megismerkedtem. Azért cserélődtek is az állomány tagjai, azért ez is sokat jelentett.”

utógondozó koordinátor

„Meg sokáig keverték minket, hogy akkor most ki van a munkaügyi központtól, meg ki a pártfogó? Tudod. Hát nem pártfogó vagyok csak így az állt össze. Nyilván tudták a nevünket, de így nagyon nem sikerült beilleszkedni”

utógondozó koordinátor

Ugyan a program megvalósításának különböző helyszínein dolgozó szakmai megvalósítóknak eltérő mértékű és jellegű nehézségekkel kellett szembenézniük munkájuk során, az egyéni tapasztalatok megosztása alkalmával szinte mindannyian nagyon hasonló beilleszkedési folyamatokat írtak le. A büntetés-végrehajtási intézet állománya részéről a folyamat első állomása minden esetben az idegenkedés volt, amit a fokozatos megismerés, a megértés majd a program iránti élénkülő érdeklődés követett.

„Persze az elején azért nagyon sok ellenállással meg kellett küzdeni bent is, meg hogy elfogadtatni ezt, meg hogy minek ez nekik. Minek ez nekik, adnánk nekik szalmazsákot meg vizet, oszt elég. Minek az, hogy bejárnak ide harmincan, meg mindenki csak velük foglalkozik, meg minden, mert először nem értették.”

reintegrációs tanácsadó

„Először ódzkodás van, és utána nyilvánvalóan, ha valami érintettség van, akkor utána el kezdenek érdeklődni, hogy akkor, hogy ez, hogy is van, miért is van, utána meg már kérdezgettek is, hogy most hol tartunk, mi lesz most legközelebb?”

utógondozó koordinátor

„Mit sikerült 5 év alatt elérnünk? Bekerültünk a bv-be, már tudják, hogy kik vagyunk, bíznak bennünk stb. 5 év alatt elértük ezt. A felügyelő már nem kötekszik, hanem azt mondja, jó csináljátok. Ez az 5 év. Ezt a szervezetet, meg intézményrendszert nem lehet 2 év TÁMOP-pal felülmúlni.”

reintegrációs tanácsadó

A beszélgetések során az interjúalanyok közül többen hangsúlyozták, hogy a program meggyökerezését pozitívan befolyásolta a büntetés-végrehajtási intézetekben már valamivel korábban megkezdődött nyitási folyamat, az intézetek működési filozófiájában végbemenő átalakulás, valamint a személyi állomány körében zajló, lassú, de egyértelműen tapasztalható szemléletváltozás. A program megfelelő szintű működtetését többek szerint az is segítette, hogy a kezdeti szakaszban megvalósultak olyan közös, a személyi állomány részvételére is építő felkészítő tréningek, amelyek lehetőséget teremtettek arra, hogy a büntetés-végrehajtási intézetek dolgozói is megismerhessék a programot, illetve az új munkatársakat. Mindemellett azonban az interjúk során talákoztunk olyan állásponttal is, amely szerint a személyi állományra, különösen a felügyelőkre az eddigieknél jóval nagyobb hangsúlyt kellett volna fektetnie a program tervezőinek.

„Azért a félév alatt azért voltak képzéseink, voltak olyan közös rendezvényeink, ahová együtt mentünk. Ezek azok a pontok, amik nagyon fontosak, hogy ők is jobban beleláttak, érintettek lettek, ők is fel lettek kérve egy előadás megtartására.”

utógondozó koordinátor

„Azért voltak jók. 3-4-5 napos közös tréningek voltak. Ott voltak a BV-nevelők, a reintegrációs tanácsadók, ott voltak az utógondozó koordinátorok, ott volt a börtönpártfogó és ez azért volt jó, hogy ezt a 4-5 napot arra rászánták, hogy megismerni egymást (..) megérteni, hogy kinek mi a dolga és miért van ott, és közös nevezőre hozni ezt a történetet, miért dolgozunk mi ennyi szegmensből közösen ezen a témán. Ezek nagyon fontosak, és szerintem ezt folyamatosan csinálni kellene ezeket a dolgokat, ezt nagyon fontosnak és nagyon jónak találom.”

reintegrációs tanácsadó

„Azt gondolom, hogy az állományt sokkal jobban föl kellett volna készíteni. Nemcsak a kvázi vezetői részt. (...) Tulajdonképpen az állomálynak a törzsmagját, az öröket,

a szenteseket, akik élet és halál urai a börtönben, azokat nem készítették föl úgy, ahogy kellett volna.,,

pártfogó felügyelő

„És TÁMOP-ban elmentek erre a tréningre 3 napra és azt mondták, hogy nagyon jó volt. Örültek, hogy elmehettek. Meg tényleg, utána olyan segítőkészen álltak hozzá. Nagyon sokat segített. A bv állományát is legalább annyira elő kell készíteni, mint a mezőgazdasági talajt.”

reintegrációs tanácsadó

Az interjúk során nagy figyelmet fordítottunk arra, hogy megtudjuk, az egyes interjúalanyok hogyan határozzák meg a reintegrációs folyamatban betöltött szerepüket, illetve, hogy miben látják a pártfogói, az utógondozó koordinátori, valamint a reintegrációs tanácsadói munka közötti különbséget. Abban a tekintetben egyetértés volt az interjúalanyok között, hogy a pártfogó szerepét egyfajta kettős, kontrollt és segítségnyújtást egyaránt magába foglaló hivatali funkcióval azonosították, míg az utógondozó koordinátor és a reintegrációs tanácsadó legfőbb feladatának a „civil” segítségnyújtást tartották és ebben is látták a szerepek legnagyobb előnyét.

„Ez [a pártfogói] végül is egy segítő-ellenőrző szakma lenne, vagy ellenőrző-segítő, mikor melyik kerül előtérbe.”

pártfogó felügyelő

„Mindenképpen inkább a szociális munkához hasonlítanám [az utógondozói munkát], egészen közelinek gondolom ezt a szerepkört, mármint az utógondozóit. Már csak az alapkitétel miatt is, a projektben való részvétel ugye önkéntes.”

utógondozó koordinátor

„Hát én a börtönpszichológus és a szociálismunkás közé [sorolnám az utógondozói munkát].”

utógondozó koordinátor

Az interjúk tapasztalatai igen eltérőek voltak abban a tekintetben, hogy a pártfogóknak milyen információi voltak az utógondozó koordinátorok, illetve a reintegrációs tanácsadók által végzett munkáról. A TÁMOP. 5.6.2-es programmal kapcsolatos tájékozottság a pártfogók részéről általában a szakmai megvalósítókka való együttműködés függvényében alakult, az információhiányt pedig a legtöbb esetben az együttműködés hiánya okozta. Az interjúalanyok között voltak olyan pártfogók, akik szorosan együttműködtek a TÁMOP-os munkatársakkal, voltak azonban olyanok is, akik szinte semmilyen kapcsolatban nem álltak a programmal.

„Én az 5.6.2-vel nem foglalkoztam, kérlek szépen, én gyakorlatilag semmivel”

pártfogó felügyelő

„És az az igazság, hogy ő odabent mit csinált, azt én nem is igazán pontosan tudom. Tudom, hogy utógondozással foglalkozott, (...) ennél többet én nem tudok”

pártfogó felügyelő

Az interjúk során arról is megkérdeztük az interjúalanyokat, hogy ideálisan hogyan képzelik el a pártfogó felügyelői, utógondozó koordinátori és reintegrációs tanácsadói szerepeket, ha tehetnék, min változtatnának? A megkérdezett pártfogók és utógondozó koordinátorok jelentős része gondolta úgy, hogy ideális esetben a szerepük lényegi eleme, hogy egyfajta esztmenedzseri funkciót lássanak el. Az interjúalanyok egyben azt is kiemelték, hogy ez a funkció csak abban az esetben tud megfelelően működni, ha ezeket a szakembereket egy jól kiépített, valódi együttműködésekben alapuló intézményrendszer veszi körül. Az interjúalanyok közül többen is kiemelték, mind pártfogó felügyelői, mind utógondozó koordinátori, mind pedig reintegrációs tanácsadói oldalról, hogy az utógondozó

koordinátorok esetében mindenképpen a börtönön kívüli szerepvállalást kellene bizonyos mértékben megerősíteni.

A megkérdezett reintegrációs tanácsadók részéről szintén felmerült, hogy mivel az utógondozó koordinátorok és a reintegrációs tanácsadók börtönön belül végzett tevékenységei tekintetében jelentős átfedések voltak tapasztalhatóak, érdemesebb lett volna az utógondozó koordinátorok szerepét odakint megerősíteni, a reintegrációs tanácsadóknak pedig odabent nagyobb teret biztosítani.

„Én mindenképpen a BV-n kívül [látom az utógondozás helyét] (...) Én azt gondolom, hogy amin most nagyon kéne változtatni az az utógondozó koordinátornak a BV-ben és a nálunk eltöltött idő. Én (...) kevésnek tartom azt a másfél napot, mert nem azt akarom, hogy itt üljön nálam [a Pártfogó Felügyelői Szolgálatnál], de azt akarom, hogy többet mozogjon kifele, és ne ott üljön bent [a büntetés-végrehajtási intézetben]. És ott is csinálja és csinálja persze a csoportokat, meg mindent, de én azt gondolom a pártfogásról is, hogy ezt nem lehet íróasztal mögül végezni.”

pártfogó felügyelő

„Az ő szerepvállalásukat inkább kint kellett volna jobban megerősíteni, a miénk pedig egyértelműen a falakon belül lett volna kidomborítva. Talán így lehetett volna hatékonyabbá tenni. Ami munkát ott bent ők a falak között elvégeztek, azt mi nagyon szépen tudtuk volna mi is átvenni. És ők meg több időt kaptak volna, hogy kint a szabadultakkal szépen tudtak volna foglalkozni.”

reintegrációs tanácsadó

„Én, az az igazság, azt gondolom, hogy a koordinátor, az utógondozónak, én azt gondolom a legfőbb tevékenységének az kéne hogy legyen, egyrészt felmérem az adott személynek az igény szintjét, tehát mire van igénye, és ennek az igény szintnek a felmérése után tudom megállapítani, hogy milyen beavatkozási lehetőségek vannak az adott esetben, és ehhez megkeresni az adott szakembereket, akik ennek a végrehajtásában tudnak működni. Azt gondolom, hogy az utógondozó-koordinátornak semmi más feladata nincs, neki a koordinálás, illetve magának az esetnek a feltárása a cél. Ha ezt meg tudja csinálni, akkor jól működik.”

pártfogó felügyelő

„Tehát, ezért látom a pártfogói munkában is, ott is gyakorlatilag erről van szó, hogy fölveszem, belerakom a rendszerembe, és utána megkeresem azokat a pontokat, ahol bele lehet avatkozni. Merthogy a célom, hogy ne kövessen el újabb bűncselekményt, az utógondozó koordinátornak ugyanez a feladata, véleményem szerint”

pártfogó felügyelő

„Én csak a közvetítő szerepét töltöttem be, meg minden utógondozó értelemszerűen.”

utógondozó koordinátor

A pártfogói és utógondozói szerepfelfogások hasonlósága okán a két csoport közti együttműködésekre is rákérdeztünk. Az interjúkból kiderült, hogy a pártfogók és utógondozók között kialakult együttműködések a program különböző megvalósítási helyszínein meglehetősen esetlegesek és eltérő intenzitásúak voltak. Kidolgozott együttműködési keretek hiányában az együttműködés sikere kizárólag a helyi szakmai megvalósítók és az érintett pártfogó személyén múlt. Mindezek ellenére voltak olyan helyszínek, ahol az utógondozó koordinátornak és az érintett pártfogónak sikerült egyfajta együttműködést és munkamegosztást kialakítaniuk. Ezek skálája a minimális együttműködéstől a napi szintű kapcsolattartásig sok mindent lefedett.

„Amikor segítséget kértem (...) az utógondozó koordinátortól, ilyenben, hogy a bizonyítvány megszerzése, tehát azt pdf-ben, vagy e-mail-ben hamarabb tudja csinálni és ő is – azt hiszem – szívt valamikor, amikor ő hozott hozzám egy szabadultat. Viszont, én nem láttam bele az ő munkájába, egyébként mindig úgy tekintettem rá, mint egy plusz erőforrás”

pártfogó felügyelő

„Voltak olyanok, akik az én területemen szabadultak például ebből a programból, (...) és ezek kapcsán volt nagyon sok kapcsolat. Tehát aki nálam utógondozásban volt, akkor (...) megkért az utógondozó koordinátor abban, hogy esetleg én a területi munkám során én hetente kijárok, rá tudtam nézni, tudtam segíteni, hozni-vinni az információt. Mert onnan a közlekedés elég nehézkes, mert nincs is pénz rá, így- egy ilyen összekötő szerepben voltam”

pártfogó felügyelő

„Pártfogó felügyelőkkel való együttműködés az ugye napi szinten megvalósult.”

utógondozó koordinátor

Az együttműködési keretek tisztázására egyes interjúalanyok szerint már csak azért is nagy szükség lett volna, mert a TÁMOP 5.6.2-es program az intenzív utógondozás modelljével a pártfogók által végzett utógondozáshoz nagyon hasonló funkciót vezetett be a rendszerbe. A két funkció nem megfelelő összehangolásának hiánya a szerepek elhatárolásának nehézségei kapcsán is megmutatkozott.

„Azt tapasztaltam, meg azt láttam, hogy az utógondozó koordinátorok egyrészt átveszik azt a módszertant, amit a pártfogó felügyelők végeztek, amiből ugye konfliktusok is adódtak, pont a két szervezet működésében.”

pártfogó felügyelő

Az elején ezek a kérdések jártak a fejemben: akkor én most mi vagyok, ha nem pártfogó, mit tartalmaz konkrétan ez a jogviszony, kihez tartozom, milyen kapcsolatban vagyok a pártfogókkal, hogyan fogom a szolgáltatásokat nyújtani, mennyit vagyok BV-ben”

utógondozó koordinátor

„Először felvetődött itt, hogy most az utógondozó koordinátor akkor gyakorlatilag munkájában le fogja fedni azt, amit a pártfogó felügyelő tett, a börtönpártfogás során?”

pártfogó felügyelő

„Hát, mi azt gondoltuk, hogy majd az utógondozottakkal mi ott az adminisztrációban csinálunk valamit, de majd az utógondozó koordinátor ellátja a mi feladatunkat is. Meg majd, hogy akkor a börtönben felveszi helyettünk a jegyzőkönyvet, meg megtartja a pártfogós tájékoztatót és akkor nekünk már ennyivel kevesebb lesz és akkor ez kiderült, hogy ez nem így van.”

pártfogó felügyelő

„A definíció mindig úgy hangzott, hogy ugye utógondozó koordinátor vagyok, a Közigazgatási és Igazságügyi Hivatal alkalmazásában, vagy szabadult, vagy fogvatartott ügyében szeretnék eljárni. És akkor mondtam, hogy mivel kapcsolatban, és ha ez elsőre átment és megragadt, akkor jó. Általában aki akarta, azok megértették, hogy mivel foglalkozom, hogy ha nem, akkor betoltam egy ilyet, hogy hasonlóan, mint a pártfogó felügyelő, és akkor általában ez így, ez már igen, ez már heuréka.”

utógondozó koordinátor

Az egyes szerepek közti különbségtétel, valamint az együttműködés mikéntje azonban nem csupán a szakmai megvalósítók és a pártfogó felügyelők relációjában, hanem a megvalósítói stábon belül is vetett fel kérdéseket. A programmegvalósítók közti együttműködésekkel kapcsolatban többen kiemelték, hogy a TÁMOP 5.6.2-es program nagy erőssége volt, hogy sikerült megfelelő kohéziós erőt teremteni a programban részt vevő szakemberek között, továbbá, hogy meg voltak teremtve tapasztalatcsere és a megfelelő szupervízió keretei. Az interjúk tapasztalatai alapján azonban az is elmondható, hogy a helyi stábokon belüli együttműködések, valamint a munkamegosztás mikéntje igen vegyes képet mutatott. Mindehhez nagyban hozzájárult, hogy a helyi szakmai megvalósítók felvétele nem egyszerre történt meg, a reintegrációs tanácsadók és az utógondozó koordinátorok munkába állása között közel fél év telt el. A helyi szintű együttműködések alakulására és a közös munka hatékonyságára az interjúalanyok tapasztalatai szerint az is kihatott, hogy a három szerepkör feladatai és tevékenységei nem voltak megfelelően meghatározva és lehatárolva. Voltak helyszínek, ahol ez a lehatárolatlanság csak még szorosabb kooperációt eredményezett, de adódtak olyan helyzetek is, ahol inkább konfliktusokat generált a szakmai megvalósítók között. Az említetteken kívül az interjúalanyok közül többen azt is az együttműködést nehezítő tényezők közé sorolták, hogy a stábtagnak különböző munkáltatók irányítása alá tartoztak, ami sok esetben nem kedvezett a gördülékeny munkaszervezésnek.

„Ha nagyon-nagyon őszinte akarok lenni, akkor igazándiból a reintegrációs tanácsadónak és az utógondozó koordinátor tulajdonképpen hasonló munkát végzett”

pártfogó felügyelő

„Nagy része a munkánknak nem hogy párhuzamos, hanem olyan mint egy ipszilon, hogy egy jó úton teljesen lefedi egymást, és onnantól meg majd szét ágazik”

reintegrációs tanácsadó

„Próbálunk segíteni ... volt régen ez a felelősség mátrix, az leírta, hogy mi kinek hogy, meddig tart, de a gyakorlatban azért ez összemosódik”

reintegrációs tanácsadó

„Nálunk nagyon más személyiségű utógondozó kolléganő volt (...) az elején így teljesen hallgatólagosan fölcsúszott, volt a klienseknek egy része akivel ő találkozott többet, és én csak, mit tudom én négyhavonta egyszer, hogy mégis mi újság, vagy még annyiszor se, és volt akivel meg én találkoztam többet, és ő szinte egyáltalán. Nyilván ezekről az esetekről beszéltünk, tehát tudtunk róla, de annak nem láttuk értelmét, hogy ugyanaddig a mélységig, egymásnak keresztbe dolgozva akár, hogy más tempóba haladva eljussunk, de máshol meg a kollégák úgy dolgoztak, hogy mindenki mindenkivel minden hónapban találkozott, lehet, hogy csak 20 perc jutott valakire, vagy fél óra, de olyan hónap nem lehetett, amikor nem maradt ki senki”

reintegrációs tanácsadó

„Inkább egymás mellett dolgoztunk, mint egymással. Ő így nagyjából végezte a dolgát, meg én is végeztem az enyémet”

utógondozó koordinátor

„Hárman voltunk abban a stábban, nyilván mindenkinek más volt a főnöke, a vezetőség másképpen küldte el a feladatokat, ez nehéz volt egy picit, hogy eltérő időszakban, eltérő időpontban kaptad meg a feladatot, lehet, hogy eltérő határidővel is kellett teljesíteni.”

utógondozó koordinátor

“Stábkonfliktusok nem voltak kezelve, nem voltak kezelve a helyi problémák.”

reintegrációs tanácsadó

Eszközök – a reintegráció lehetőségei és korlátai

Az eszközökről szóló alfejezetben azt igyekszünk röviden összefoglalni, hogy a megkérdezett szakembereknek saját elmondásuk alapján milyen eszközökkel állt módjukban segíteni, támogatni a fogvatartottak reintegrációját, továbbá, hogy a pártfogó felügyelők, utógondozó koordinátorok és reintegrációs tanácsadók hogyan értékelik ezeket az eszközöket, illetve, hogy miben látják ezen eszközök érvényesítésének korlátait?

A megkérdezettek által alkalmazható eszköztárat természetesen az egyes szakemberek saját pozícióból fakadó jogállása és jogosultsági körei határozták meg leginkább. A pártfogó felügyelők szinte minden esetben kiemelték, hogy mivel a pártfogó felügyelet alapvetően egy szankció, az esetleges segítségnyújtás minden esetben kötelezettségekkel jár együtt. Habár a pártfogói tevékenységek körében is létezik önkéntes alapon igénybe vehető utógondozás, a pártfogó felügyelők tapasztalatai szerint ezt a szolgáltatást nagyon kevesen veszik igénybe.

„Utógondozottunk 4-5 van egy évben, tehát az nagyon minimális”

pártfogó felügyelő

„Hát elenyészően kevés. Volt olyan év, amikor a 150 utógondozott mellett, tehát a börtönpártfogolt mellett, egyetlen-egy keresett fel (...) hogy ő továbbra is szeretne utógondozott maradni. Megmondom őszintén a pályafutásom során, az 5 év alatt úgy emlékszem 3 személy kérte tőlem önkéntesen, hogy szeretne a rendszerbe benne maradni”

pártfogó felügyelő

Voltak olyan interjúalanyok, akik pártfogó felügyelőként korábban maguk is végeztek börtönpártfogói tevékenységet, valamint utógondozást. Leírásuk alapján ezen tevékenységek jelentős mértékben hasonlítottak a TÁMOP 5.6.2-es program által bevezetett szolgáltatások negyedik szakaszához, az úgynevezett kivezető, szabadulásra felkészítő szakaszhoz, valamint a szabadulás utáni utógondozási szakaszhoz.

„Az utógondozás a büntetés végrehajtási intézetben az azt jelenti, hogy jó kapcsolatot kellett mindenkivel kiépíteni, kezdve ugye a felügyelőkkel (...) a munkám során ugye az első dolog volt, hogy nyilvántartóval vettem fel a kapcsolatot. A nyilvántartó készített nekem egy úgynevezett fogvatartotti szabaduló listát, tehát mindig az aktuális 6 hónapon belül szabadulóknak a listáját, és akkor én ebből a listából dolgoztam. (...) akkor gyakorlatilag a felügyelők segítségével ilyen csoportos módon tájékoztattam őket, ilyen szabadulást előkészítve, a visszailleszkedésüket megkönnyítő dolgokról. Ennek ugye több területe volt, ennek a tájékoztatónak. Az egyik ilyen terület volt, hogy ha ugye nem volt hova szabadulni az illető személynek, akkor ezzel kapcsolatban tudtunk segítséget nyújtani, vagy előkészíteni bármit, hogy legyen hova szabadulnia. Akkor a másik ilyen fontos dolog volt, hogy ha egészségügyi ellátást vett igénybe, vagy valamilyen speciális, krónikus vagy egyéb problémával kapcsolatosan, ha kap ellátást, és azt nem tudja, hogy azt hol fogja megkapni szabadulás után, ezzel kapcsolatban kérnek segítséget. Akkor a fiatalokéknak az iskolai tanulmányaiknak a folytatása volt egy fontos dolog ugye, hogy a szabadulást követően hol fogják folytatni az iskolai tanulmányaikat. Felnőtt korúaknak ugyanez a pont nem jön szóba, náluk inkább a munkába állással kapcsolatosan merültek fel kérdések, azzal kapcsolatosan tudtunk egy tájékoztatást adni nekik. Aztán, ami mindenkinél sarkalatos volt, az az iratoknak a pótlása. Rengeteg fogvatartottnak hiányoztak az irataik, itt nem csak születési anyakönyvi kivonat, hanem akár iskolai bizonyítvány is szóba jöhetett. Illetve a kapcsolattartásnak a javítása, tehát a családi kapcsolatok, hogy mondjam, újrafelvételének a lehetősége adott esetben, tehát az szerepelt a segítségnyújtásnak az útjai között.”

pártfogó felügyelő

Habár jelentős átfedések voltak a pártfogók által végzett utógondozás és a TÁMOP 5.6.2-es program utógondozásra épülő szolgáltatásai között, a pártfogó felügyelők és a TÁMOP-os szakmai megvalósítók is jelentős perspektívát láttak az intenzív utógondozás modelljének bevezetésében. A megkérdezett pártfogók többsége úgy vélte, hogy az utógondozó koordinátorok a konzorciumi együttműködésnek köszönhetően akadálymentesebben végezheték a munkájukat a büntetés-végrehajtási intézet falain belül, a pártfogókkal ellentétben lehetőségük volt előzetes fogvatartottakkal is foglalkozni, több jogosultságuk volt eljárni például a családi kapcsolatok helyreállítása érdekében, továbbá, hogy több időt fordíthattak az érdemi utógondozásra.

„Azért a [pártfogó] kolléga hivatalos meghallgatásokra bement, neki oda adták a helységet, ő tudott tény szerint elővezettetni fogvatartotti kört(...), én azért gondolom, hogy esetleg az utógondozónak lehetett több lehetősége, egész egyszerűen, mert több ideje volt”

pártfogó felügyelő

„A TÁMOP oda megy, ahova akar, a börtönpártfogó kolléga nem kujtoroghat ki a családhoz, mert nem áll jogviszonyban, nem teheti meg. Akár be sem engedik, nincs meg a jogszabályban leírt kontaktus, lehetőség, nem teheti.”

pártfogó felügyelő

„Neki tisztán ez [az utógondozás] a dolga, nekem meg nem, én pártfogó vagyok. Egyébként, azt hiszem úgy volt, hogy hetente, kéthetente, havonta egyszer jártam. Vagy kéthetente, vagy havonta jártam be a BV-be, gyakorlatilag ezt nem lehet össze hasonlítani azzal a sztorival, hogy valaki bent van egész nap. Akkor tényleg el lehet kezdeni, egy ilyen egyéni eset kezelésre épülő, nem csak tüzet oltok, hanem ténylegesen jó munkát lehet végezni.”

pártfogó felügyelő

„Nyilván, akik előzetes fogvatartottak voltak, ilyenek is kerestek meg elég nagy számban. Az utógondozással kapcsolatos ügymenet nem teszi lehetővé, hogy előzetes fogvatartottak utógondozásba való bekerülését, pedig elég sokan voltak olyan helyzetben, hogy kapcsolattartásukkal volt komoly probléma.”

pártfogó felügyelő

„Én, szerintem átláthatóságot láttok a kettő között, szerintem sikerült átvinni úgy zökkenőmentesen és tovább fejleszteni, mert nyilván, aki már, aki csak ebben dolgozik, ebben a TÁMOP-ban, az minden energiáját és kreativitását ebbe tudja forgatni, nekem meg ez egy plusz feladat volt, a rengeteg más munka mellett, és ugye nem bírtam annyi minden csinálni mint, amennyit szerettem is volna és inkább a rutin feladatokra kellett jobban hangsúlyt fektetni. És az 5.6.2-be ugye teljesen más dolgokat is bele tudtak vinni, tovább vinni ezeket a megkezdett pártfogói munkát, egy sokkal magasabb szintre, egy sokkal kreatívabb szintre átvinni meg több ötletet megvalósítani, ami szerintem fontos.”

pártfogó felügyelő

Az utógondozó koordinátorok által leggyakrabban említett és az egyik leghasznosabbnak ítélt szolgáltatás az egyéni segítő beszélgetés volt. Habár a reintegrációs tanácsadók profilja kifejezetten a munka világába való visszailleszkedés elősegítésén alapult, e téren megnyilvánuló korlátozott lehetőségeik miatt, több esetben a reintegrációs tanácsadók is az utógondozó koordinátorokhoz nagyon hasonlóan fogták fel saját szerepüket és elsősorban a fogvatartott pszichológia állapotának javítására koncentráltak.

„Segítő beszélgetések. Nagyon profán szolgáltatásnak tűnhet, az én meglátásom és tapasztalatom szerint viszont a legalapvetőbb és legszükségesebb szolgáltatások, amit egy utógondozó koordinátor odabent tud nyújtani (...) Nagyon-nagyon fontos szolgáltatás szerintem.”

utógondozó koordinátor

„Nagyon igénylik [az egyéni foglalkozásokat]. Mondjuk, jelezhetik kérelmi lapon, ha valamilyen sürgető problémájuk van, hogy szeretnének beszélni az utógondozóval. Illetve én ugye minden hónapban követem, hogy kikkel beszéltem, tudom, hogy ezeknek az embereknek milyen problémájuk van, tudom, hogy sikerült-e megoldani, vagy vissza kell rá térni és akkor én szólok nekik, hogy fájadjanak fel egy beszélgetés erejéig. Az igény az nagyon nagy, főleg a nem dolgozók felől.”

utógondozó koordinátor

Hát az én részemről baromira idealista voltam, amit elég sokáig sikerült is tartani, mert, hogy a munkaköri leírásunkban, az álláskeresési tanácsadás, az önéletrajzírás, a pályaválasztás, a munkaerő piaci információk voltak. Most ahhoz nem kellett Einsteinnek lenni, hogy tudjuk, hogy a börtönben a hat osztályt végzett, a 40 éve soha nem dolgozó Kolompár Jani nem amiatt nem dolgozik, hogy még nem kapott pályaaorientációt, nincs elég munkaerő piaci ismerete. Úgyhogy én úgy álltam ehhez az egészhez, hogy ez ilyen mentálhigiéniai tanácsadás, egyéni esetkezelés, személyiség fejlesztés, kríziskezelés és társai, és gyakorlatilag az első másfél- két évben a munkámnak a jelentős része abból is állt, hogy ezek az egyéni beszélgetések.”

reintegrációs tanácsadó

Az egyéni segítő beszélgetések mellett szinte mindegyik interjúalany pozitívan nyilatkozott az iratpótlásról, valamint a családi kapcsolatok helyreállításáról, mint utógondozói szolgáltatásokról. Az iratok beszerzése amellett, hogy az sok fogvatartottat hozzásegített hiányzó okiratainak pótlásához, egyben fontos lépést jelentett az utógondozó koordinátor és a fogvatartott között bizalmi viszony megalapozásában is. A fogvatartottak körében megjelenő másik igen gyakori probléma a megszakadt, megromlott családi viszonyokhoz kapcsolódik, melyek tekintetében az utógondozó koordinátorok számottevő segítséget tudtak nyújtani, bár sok esetben itt is jelentős korlátokkal kellett szembesülniük.

„Aztán nagy szüksége volt arra is, hogy iratokat pótoljunk, merthogy kiderült az a szabadulási időszakban, hogy a személyes iratok TB kártya lakcímkártya, személyi igazolvány hiányoznak, akkor ezeket pótoltuk. Hogy ha majd szabadul, akkor ezzel ne legyen gondja.”

utógondozó koordinátor

„És én azt tapasztaltam, hogy az egy nagyon jó kiindulási pont, hogy nekem azt mondja a fogvatartott, hogy neki hiányzik a taj kártyája, vagy adókártyája és én azt mondom, hogy meg tudom azt ígérni magának, hogy én ezt a taj kártyát vagy adókártyát ingyen és x időn belül pótlom. És ezt teljesítem, akkor azzal már valamilyen szinten megalapoztuk ezt a bizalmi viszonyt, mert bejött ez az ember kívülről (nem bv-s, nem egyenruhás, nem tegez, magáz), ígért valamit és ezt teljesítette. Tehát innentől kezdve akkor kicsit más a hozzáállás. Tehát ezért is jó az iratok pótlása. Meg hát, mivel szabadulás után erre szüksége lesz az emberünknek.”

utógondozó koordinátor

„Ami még ilyen klasszikus volt, a családdal való kapcsolattartás segítése, hogy a családi kapcsolatok javításában való segítség nyújtás, ez egy kicsit nehézkes volt, illetve a mai napig is hiszen az utógondozók státuszából kiindulva, ugye nem BV-s kollégák vagyunk, tehát nyilván nekünk kevesebb jogunk van ilyen esetekben eljárni”

utógondozó koordinátor

„Kötött a keze az embernek meglehetősen, és itt mondjuk, rögtön idecsatolnám a családi kapcsolatok helyreállítását is, mint az egyik szolgáltatást. Ugye utógondozó koordinátorként csak olyan külsős személlyel vehetem fel a kapcsolatot, akinek élő kapcsolattartási engedélye van a fogvatartottal. (...) azért akadt jó néhány olyan, - főleg szabadulás előtt állók, hosszú ítéletesek esetében – hogy így a büntetés letöltése vége felé, hosszú évek elteltével megritkultak a telefonbeszélgetések és

bizonytalan volt abban a fogvatartott, hogy az a hozzátartozó fogadni fogja-e egyáltalán. Tehát, hogy számíthat-e a támogatásukra. De mivel a kapcsolattartója volt hivatalosan, így felhívhattam. És akkor így gyakorlatilag újra kapott egy löketet ez a kapcsolat és mire szabadult az ügyfél, olyan szinten rendeződött ez a kapcsolat, hogy akkor őt tényleg fogadták és volt hova menni. Ilyenre volt azért néhány példa. Ha nem is túl sok, de azért akadt.”

utógondozó koordinátor

Az utógondozói koordinátorok és reintegrációs tanácsadók beszámolóiból egyértelműen kiderült, hogy a program révén kezükbe kapott eszközöket több szempontból is korlátozott keretek között tudták csak érvényesíteni. A szakemberek mozgásterét befolyásoló tényezők közül az interjúalanyok leggyakrabban az adminisztrációval kapcsolatos terheket, a helyi gazdasági-társadalmi viszonyok jelentette korlátokat, valamint strukturális adottságokkal összefüggő, csupán a szociális munka eszköztárával nem kezelhető problémákkal kapcsolatos tehetetlenséget említették. Arra a kérdésre válaszolva, hogy jellemzően miben kérnek segítséget a szabadultak, minden interjúalany – beleértve a pártfogó felügyelőket és a TÁMOP-os szakmai megvalósítókat egyaránt – a lakhatási és elhelyezkedési problémákat említette. Ugyanakkor kiemelték azt is, hogy pontosan ezek azok a területek, ahol a szakemberek a leginkább eszköztelenek.

„Hogy őszinte legyek, nagyon nehezen [tud a pártfogói munka hozzájárulni a reintegrációhoz]. A mai világban egyre nehezebben lehet. Tehát az, hogy nagyon sok emberünk van, irreálisan sok, és ehhez a sok emberhez nagyon sok adminisztráció tartozik.”

pártfogó felügyelő

“Azt gondolom, hogy 5.6.2-ben, azt mondtam, hogy hú de jó, utógondozó. Most már ahogy látom a pártfogó munkát, meg az utógondozóit is, elmentünk mindketten a papírozás irányába, tehát, most azt gondolom egyik se jó.”

pártfogó felügyelő

„Egyszerűen nincs is nyilvántartásunk már arról, hogy hol vannak szabad munkahelyek. Tehát nem tudok mit tenni. Én 100 ilyen kérdésre 100-szor azt fogom mondani, hogy munkaügyi központ. S közlöm az ügyfelemmel, hogy minimális a lehetősége annak, hogy a munkaügyi központon keresztül kap munkát.”

pártfogó felügyelő

És akkor lakhatási lehetőségek biztosítása a másik. Itt egy kicsit úgy érzem, – egyébként ez több szolgáltatásnál is felmerül – hogy egy kicsit puska nélkül vagy elég lőszer nélkül lettünk a háborúba küldve. Nem a projekt hibájából természetesen. Tehát gyakorlatilag, amit én lakhatási lehetőségben tudok neki segíteni, az a hajléktalan ellátó rendszer.

utógondozó koordinátor

Azt viszonylag korán fel lehetett ismerni, hogy mi igazából nem azért vagyunk ott, hogy az ő munkaerő piaci elhelyezkedésüket segítsük, hiszen ezt lehetett volna hatékonyabban. Ha tényleg ez a cél, akkor lehetett volna, hogy a munkaidőnk felében munkáltatókat keresünk föl, és a szabadulás utáni, elhelyezkedés utáni mentorálás is hozzánk tartozik, ami egy hatékonyabb konstrukció lett volna, egy kicsit kilincselős, egy teljesen más, de annak legalább lett volna talán több eredménye.

reintegrációs tanácsadó

Hát, amiben ő kéri a segítségemet azt nyilván szeretném neki megadni. Persze vannak akadályai, nem mindenben tudok én segíteni, amiben kéri a segítségemet. Nem minden tőlem függ. (...)Az a jó szolgáltatás, ami rajtam múlik. (...)Tehát például egy segítő beszélgetés. Szociális szakember vagyok, tehát egy ilyen dolgot szakmailag le tudok vezetni, és annak pozitív kicsengése legyen. Egy

csoportfoglalkozás az is rajtam múlik, hogy milyen vezető vagyok, milyen tudást tudok átadni, milyen készséget tudok fejleszteni az illetőnek (...)Tehát ami rajtunk múlik (...) Na, most amivel nekem problémám van ez a lakhatás. Tehát ebben abszolút semmi eszközünk nincsen. Mert egy szabaduló, aki szabadul annak a legfontosabb, ami kell az munkahely és fedél. És mit nem tudunk adni nekik? Munkahelyet és fedelet.

utógondozó koordinátor

Ahogy a pártfogói tevékenységről, úgy a TÁMOP 5.6.2-es szolgáltatásokról is elmondható, hogy a szakmai megvalósítók jellemzően akkor tudták a legnagyobb eredménnyel végezni a munkájukat, ha volt mögöttük egy bizonyos saját helyi kapcsolatháló. A nem megfelelő intézményközi együttműködések miatt ugyanis sokszor informális kapcsolatokra volt szükség a hatékony segítségnyújtáshoz. A korábban már említett, szerepüket elsősorban esetmenedzserként felfogó pártfogó felügyelők és utógondozó koordinátorok tehát a meglévő intézményközi együttműködések hiányában többnyire korábbi munkájuk során kiépített informális kapcsolatokra és erőforrásokra tudtak támaszkodni.

„Itt olyan kapcsolati tőkével kell rendelkezni, a pártfogó felügyelőnek, hogy tudjam, hogy mikor kit hívok föl, és az utógondozó koordinátornál ugyanez a helyzet, tehát tudnom kell, hogy kit kell fölhívnom. Legyen 5-6-10-25-30 telefonszám, akit föl tudok hívni, és azt kell mondjam, hogy figyi van ez az ember, segítségre volna szüksége, hogyan tudnék vele dolgozni, különben nem működik. Önmagában a pártfogó, vagy az utógondozó koordinátor tehetetlen, és beszélhetünk itt bármiről, tudom, hogy ez csak az én véleményem de, én azt gondolom, hogy ez csak így működik.”

pártfogó felügyelő

„Ha nincs kapcsolati tőkéed, nem tudsz dolgozni, nem tudsz dolgozni”

utógondozó koordinátor

„A kapcsolati tőke a szakembereknél is aranyat ér. Tehát, amit én a korábbi munkám során kiépítettem, azt itt nagyon jól tudtam hasznosítani”

utógondozó koordinátor

„Itt már ki tudtam alakítani egy olyan rendszert, olyan kapcsolatot a polgármesterrel, a hivatallal, az ügyintézőkkel, hogy ezt [hogy a közmunkába felvegyék őket] már meg tudom oldani. Tudod ez már a személyes kapcsolat varázsa. Amikor már azt mondja a jegyző is, hogy nem a két szép szemedért, mondom nekik, hogy fontos, mert ha rögtön nincs egy sikerélménye ugye egy szabadultnak, hogy dolgozik, van jövedelme, akkor nagyon-nagyon nagy a visszaesés lehetősége.”

pártfogó felügyelő

A megkérdezett szakmai megvalósítók közül az eszközök értékelése kapcsán többen is úgy hivatkoztak a TÁMOP 5.6.2-es programra, mint a jelenleg végéhez közelítő 5.6.3-as projekt jól működő elődjére. Az 5.6.2-es program sokszor, mint egyfajta hőskorszak jelent meg az interjúalanyok – elsősorban a reintegrációs tanácsadók – narratíváiban, aminek pozitívumait, tanulságait a folytatásba nem sikerült teljes körűen átültetni. Az interjúalanyok jelentős része szerint az 5.6.2-es program alatt amellet, hogy nagyobb mozgásteret és önállóságot kaptak a szakmai megvalósítók, az adminisztrációs teher is lényegesen kisebb volt, ráadásul az egymás közti szakmai tapasztalatcserék is jobban működtek.

„Régen megvolt az a lehetőség, hogy akivel többet kell foglalkozni, mert írástudatlan, azzal többet foglalkozunk. De van akinél csak az a fontos, hogy az érdeklődést fent tartsuk. Semmi más, leülünk egy kicsit beszélgetni, egy időre kikapcsolódik és mondta, hogy neki ez bőven elég. És hogy ezeket lehessen differenciálni. Hogy tényleg (...) hadd legyen meg az a szabad lehetőség, hogy eldöntsük, hogy mit adunk neki, mire van szüksége és nem húzunk rá kötelezően dolgokat. És mondom, ez az előnye a 5.6.2-nek megvolt, az jó volt.”

reintegrációs tanácsadó

„Szerintem a TÁMOP-5.6.2. az nagyon jó volt (...) az volt az egészben a legjobb, hogy szabad kezet kaptunk, és igazából azok voltak azok a pillanatok, amik úgy az egész programot úgy megerősítették, megadta a lelkesedést, a motivációt, most már sajnos a negatívum, hogy rengeteg adminisztráció van, elveszi a sok időt.”

reintegrációs tanácsadó

„Nem lett volna baj, hogy országos lett, csak használták volna fel azokat a tanácsokat, amiket adott az 5.6.2. De semmi nem lett felhasználva. Nagyon sok tapasztalat volt és most mintha nem is lett volna előzmény.”

reintegrációs tanácsadó

„Ez folyamatosan elő is jött az 5.6.2-esek részéről, sértettséget éreznek, hogy megkérdezték a végén a véleményüket, de abból semmi nem épült be a 3-ba, sőt még fokoztuk, még fokoztuk, még fokoztuk. Tehát azt gondolom, hogy ez egy ilyen óriási probléma.”

pártfogó felügyelő

A program hatásaival és eredményeivel kapcsolatos tapasztalatok

Az eredmények és hatások vonatkozásában először is arról kérdeztük a TÁMOP 5.6.2-es program szakmai megvalósítóit, valamint a programban részt vett szabadultakkal kapcsolatban állt pártfogó felügyelőket, hogy ők maguk mit érzékeltek a program keretében megvalósított tréningek és szakmaképzések hatásaiból, mit gondolnak ezen programelemek hatásosságáról? Az interjúk során a megkérdezettek a tréningekkel és a szakmaképzésekkel kapcsolatosan egyaránt azt emelték ki első helyen, hogy az egyik legfontosabb funkciójuk ezeknek a szolgáltatásoknak, hogy hasznos időtöltési lehetőséget nyújtanak a fogvatartottak számára, ezáltal is oldva a bezártsággal járó pszichés feszültségeket. Az esetleges hatások kapcsán az interjúalanyok többsége csak ezt követően említette a készségek fejlődését, valamint a munkaerő-piacon esetlegesen előnyt jelentő szakma megszerzését. Mindehhez természetesen az is nagyban hozzájárul, hogy meglehetősen szűk az az időtartam, amíg a szakembereknek rálátása van a fogvatartott (szabadult) életének további menetére, még abban az esetben is, ha az illető részt vett a szabadulás utáni utógondozásban.

„Szerintem erre az idő kevés [hogy lássuk a klienseken az eredményt]. A látszatja, a felszín az megvan. Tehát a tréning után is megvan. Tegnap az én csoportfoglalkozásomban, ezen a konfliktuskezelésen 3 olyan fő volt, aki a tréningen is részt vett, tehát látszik rajta, hogy mennyi mindent tanultak ott. Tehát, hogy tudják, hogy hogyan működik egy csoportfoglalkozás, tudják, mit kell elmondani, mit kell kommunikálni. Tényleg a készségeik nagyon fejlődtek, szemmel láthatólag.”

utógondozó koordinátor

„Igen, a mindennapi viselkedésben a velünk való kommunikációba én érzek változást, mindenféleképpen meglátszik. Ugye embere válogatja, van, aki abszolút szótlan volt, most meg nyíltan beszélget, van, aki agresszívabb volt ő lecsendesedett, jobban tudja kezelni a helyzetet. Na, dehogy, ha ők visszakerülnek, a saját környezetükbe azt nem lehet megmondani, hogy egy 90 órás tréning, vagy 3 hetes tréning mennyire hagyott mély nyomot bennük ahhoz, hogy ők ne billenjenek vissza arra az életvitelre, arra a kommunikációra, arra a problémamegoldó szemléletre, amit ők ugye ott alkalmaztak.”

utógondozó koordinátor

„Kommunikációban abban az időszakban észre lehetett venni, hogy a kifejezőmódjuk megváltozott, az, hogy magukról hogyan beszéltek, a zárkáról hogyan beszéltek, ezek ilyen nagyon érdekes dolgok voltak.”

utógondozó koordinátor

„Egyszerűbb, igen, egyszerűbb [velük dolgozni]. Én azt gondolom, de mondom, nem beszélhetünk nagy számokról, de én azt látom, hogy egyszerűbb ezekkel, hogy jobban föl vannak készítve, hogy mit is fognak kapni a pártfogótól. Tudják, hogy itt pénzt nem fognak kapni, tehát nem azért kell jönni, a pártfogóhoz, mert a pártfogó pénzt fog adni, mert ez is nagyszerű dolog, ha már ezt tudja és nem azzal a hiú ábránddal jön ide, hogy kap valamennyit, azt a 7000 forint. Meg akik részt vesznek a programban azok eleve ugye már részt akartak venni a programba. Én ezt látom”

pártfogó felügyelő

Kritikaként többen is megfogalmazták, hogy a készségfejlesztő tréningek alkalmával sokszor nem volt mód ideális csoportméret és összetétel kialakítására, ami jelentős mértékben korlátozta a szolgáltatás hatékonyságát, ráadásul az egyéni igényekre való reagálást is ellehetetlenítette. Többen azt is hangsúlyozták, hogy nagyon sok múlott a trénerek személyén, ami egyes intézetek esetében a helyben illetékes szakemberek szerint igen szerencsétlen kimeneteket eredményezett.

„Nem azok az emberek csinálták ezeket a programokat, akik-akik alkalmasak lettek volna a feladatok elvégzésére (...) jöttek hozzám utána az FK-sok meg a felnőttek is, hogy, hát ez szörnyű volt, és ezt el tudom képzelni, azok az emberek, - ismertem mindegyiket szinte – tehát nagyjából el tudtam képzelni azt a foglalkozást, amit ez a két szerencsétlen ott szenvedett. És azt is el tudom képzelni, hogy ők mit éltek át, abban a két órában, amíg bent volt a BV-ben. Amit nem irigylek tőlük, tehát borzalmas lehetett.”

pártfogó felügyelő

„20 fős tréning ment nekik, ez egy elhibázott baromság. Tehát egy ilyen közegben 10 főnél nagyobb csoportot nem lehetett volna indítani. Szenvetdek is a trénerek kegyetlenül, meg a fiúk is. 20 embert nem lehet összezárni egy ilyen foglalkozásra. (...)„Legyen akkor 10 fős és akkor hasonló képességű emberek kellene. Nem kellene az, hogy most mennyi az indikátor, hanem hogy szakmailag. Én, volt olyan, hogy mondta a tréner, hogy ebben a csoportban nagyon sok lett volna, de volt benne 2 ember, akik gatyára vágta a 60 órás tréninget. És nem vehettük ki, mert kellett az indikátor. Régen, azért azt mondhatjuk, hogy tudtunk azért ezzel egy picit játszani, ha volt olyan, akkor parkoló pályára betenni.”

reintegrációs tanácsadó

„Nem biztos, hogy akit én szakmára akarok vinni, annak kell tréning. És nem mondom, hogy haszontalan a tréning, de valakinek felesleges. Tehát nincsen szinten az ember. Adjunk neki inkább egy 240 órás szakmát, én nem kínoztam volna őt egy 90 órás tréningen. Mi számtalan tréningen voltunk már itt a kollégákkal az 5 év alatt, biztos te is voltál, van akinek jó, a többinek meg eltelik valahogy. Nincs ezzel probléma, de egy 3 napos tréning mondjuk 30 óra. És akkor ezeknek a szegény iskolázatlan embereknek kell 90 órát végigülni intenzíven. Hát nagyon sajnáltam. De le volt írva a projektben, de ezt se kérdezte soha senki. Mert ilyen uniós projektekben kötelező a készségfejlesztés. De kiknek? Amikor szerencsétlen nem tudta, hogy hol ül. (...) Meg az sem biztos, hogy, akit én szakmára akarok vinni, annak kell tréning.”

reintegrációs tanácsadó

A szakmaképzéssel kapcsolatosan az interjúk során túlsúlyban voltak azok a kritikus észrevételek, amelyek elsősorban a tanfolyamok nyújtotta képzettség piacképességére, valamint a gyakorlat hiányára vonatkoztak. A megfelelő szakmaképzések kialakításának akadályaként a szakmai megvalósítók közül többen említették a büntetés-végrehajtási intézetek szabta infrastrukturális korlátokat, az elhúzódó közbeszerzési eljárásokat, valamint az előzetes házak ama sajátosságát, hogy a nagyarányú fluktuáció miatt ezekben az intézetekben csupán rövid szakmaképzések voltak megvalósíthatóak. A szakmaképzések hatásosságával kapcsolatban a legszkeptikusabbaknak a pártfogó felügyelők bizonyultak,

míg a TÁMOP 5.6.2-es szakmai megvalósítók több pontos is kiemelték a képzések közvetlen hatásait, mint például a fogvatartott önbecsülésének megerősítését.

„Az egy nagyon jó koncepció volt (...) hogy szakmaképzés. Csak mire ez megvalósult addigra az egész eszmeisége le lett húzva a WC-én, mert, hogy az volt az eszmeisége, hogy keressünk olyan szakmákat, amiből hiány van a munkaerőpiacon, és ezt jól ki is szűrtük, hogy hegesztő, szobafestő, stb. És annyira elhúzódt a közbeszerzés, és annyira nem volt rá idő, hogy ilyen fűszernövénytermesztő, meg ingatlan-karbantartó meg... Ilyen himi-humi képzések voltak, amivel ha kimegy, ugyanúgy nem tud mit kezdeni”

pártfogó felügyelő

„Olyan szakmákat kellene ott tanítani, amivel el tudnak helyezkedni, vagy nagyobb eséllyel el tudnának helyezkedni. Tehát nem csak alibi tanfolyamok kellenének, hogy ki tudja őket pipálni, hanem kézzelfogható. Tehát sokkal jobb lenne ezeket átgondolni, mert úgyis elmennek ezek a pénzek ezekre a képzésekre. Akkor inkább olyat kellene csinálni, ami több embert érint”

pártfogó felügyelő

„Azon kívül megvan neki most ez a végzettsége, hogy festő, vagy kőműves, vagy bármi, ugye azt fogják neki mondani, hogy oké, hol a gyakorlat? BV-ben valamit festegetett, vagy összeraktak egy-két téglát, abból még nem lesz minőségi munka. Tehát nincs gyakorlatuk.”

pártfogó felügyelő

Tényleg vannak olyan fogvatartottak, akik lehet, mondjuk, olyan családi háttérrel rendelkeznek, hogy mondjuk esélyt se kaptak addig rá, hogy bármilyen dologba így belefogjanak, és azt mondjuk, így el is végezzék. Lehet, hogy elkezdtek mondjuk a 8 általánost vagy szakközép, vagy egy szakmunkásképzőt, de nem tudták befejezni. És ezeknek a fogvatartottaknak szerintem így sokat számít az, hogy lehetőséget kapnak, arra. (...) És ezzel szerintem ők maguk is sokkal motiváltabbá válnak, szóval, hogy azért, hogy látja, hogy kap egy ilyen lehetőséget, hogy van valahol valaki, aki látja benne annak az esélyét, hogy ő egyébként képes egy szakmát megtanulni, és akkor ő majd ezt a tudást fogja, tudja kamatoztatni. (...) És szerintem ez így sokat számít nekik. Azon túlmenően, hogy a szakmát megkapja, úgy a lelki megerősedésben is, tényleg, hogy valaki lát bennem mondjuk egy ilyen vonalat is, nem csak azt, hogy ilyen meg ilyen vagyok, hanem, hogy erre is képes vagyok.

utógondozó koordinátor

A program kulcsszolgáltatásaival, vagyis a készségfejlesztő tréningekkel és szakmaképzésekkel kapcsolatban többen megjegyezték, hogy az intézetenként és célcsoportonként eltérő igényekre és szükségletekre való tekintettel a szolgáltatások fokozottabb differenciálása lenne indokolt. A korábban már leírt, a tréningek csoportnagyságával és összetételével kapcsolatos problémákon túl több interjúalany is megjegyezte, hogy jelentős különbségek vannak előzetes és letöltő házak között, amely különbségekre a program keretében nyújtott szolgáltatások egyáltalán nem érzékenyek.

„Hogyha az előzetes házat és a letöltendő házat ugye összehasonlítom (...), akkor az utógondozói munka sokkal könnyebb a letöltendő házban végezni, ott már tudják az ott lévő fogvatartottak, hogy mennyi idejük van, úgy rendezkednek be, sokkal nyugodtabbak, jobban oda tudnak figyelni a foglalkozásokon, ugye az előzetes házban sokkal frusztráltabbak, idegesebbek; tárgyalása lesz, nem tudja, hogy mire számíthat.”

utógondozó koordinátor

„Én mindenképpen szétbontanám a letöltő házaknál és az előzetest. Tehát nyilván, hogy letöltő házban nagy hangsúlyt fektetnék a tanulmányokra. Ott van rá idő, ott ki lehet számolni, ott lehet szakmát szerezni. Ott azt a vonalat erőltetném. Előzetes

házban nem erre élezném ki, hogy most tréningezz. A tréning az még jó, de ezt se így, hogy kötelező, hanem egy állandó csoportfoglalkozásra gondolok. Itt 23 órát be vannak zárva, örülnek, ha kijöhetnek egy folyamatos csoportozás, ami tényleg fix és ott van és lehet jönni. És a tényleges ügyintézés, amiket el tudok végezni, mert jelenleg ebben nyilván nincsen segítségük. Erre a kettőre kiélezném..

utógondozó koordinátor

„Nálunk azért nem lehetett egy hosszú távú projektet felépíteni. Mit tudom én, csoportfoglalkozás. Nem lehetett olyan csoportfoglalkozást, mint mondjuk egy angol tanfolyam. Volt, hogy a fogvatartott úgy gondolta, hogy jön a következő csoportfoglalkozásra és közben elszállították. Amiről nyilván ő nem tudhat előre. Tehát volt ilyen is.”

reintegrációs tanácsadó

„Mások a szerepek egy letöltő házban a fogvatartott részéről, ahol tudja, hogy még hosszú éveket fog ugyanazokkal az emberekkel eltölteni. Nagyon vigyáznak arra, hogy milyen képet alakítanak ki a többi fogvatartott előtt. Én vagyok nyilván a kemény, az erős, a menő, nem adok ki magamról túl sok információt, mert hiszen visszaélhetnek vele. És nagyon nehéz úgy csoportfoglalkozást tartani ezzel a körrel, hogy ne adjanak ki semmit magukból. Ha nem adnak ki magukból semmit, csak egy színjáték az egész, akkor nem érte el a célját a csoportfoglalkozás”

utógondozó koordinátor

Az 5.6.2-es utógondozó koordinátorok tapasztalatai azt mutatják, hogy az intenzív utógondozás modellje nem teljesen váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Ebben többek között nagy szerepe volt annak, hogy az utógondozó koordinátorok az eszközökről szóló alfejezetben leírtak alapján pont az olyan kulcsproblémák esetében nem tudtak segítséget nyújtani a szabadulóknak, mint például a munka és a lakhatás. A szakmai megvalósítók szerint az utógondozást igénybe vevők alacsony száma továbbá azzal is indokolható, hogy a programban részt vett fogvatartottak a projekt ideje alatt még nem szabadultak, vagy akik szabadultak, sok esetben nem szeretnének semmiféle kontaktust fenntartani olyan személyekkel, akik a börtönre emlékeztetik őket. Az utógondozói szolgáltatás igénybevételét hátráltató tényezőként említették még az interjúalanyok, hogy sokan nem ugyanabba a megyébe szabadultak, ahol büntetésüket töltötték, ami miatt kisebb eséllyel keresték fel a számukra idegen utógondozó koordinátorokat, sőt a TÁMOP 5.6.2-es program esetében az is előfordulhatott, hogy a szabaduló lakóhelye szerinti megyében nem volt elérhető az utógondozói szolgáltatás.

„Ugye tudjuk, hogy az utógondozásra nagyon kevesen jelentkeztek”

utógondozó koordinátor

„A szabadult fogvatartottak nem túl nagy számban jelentkeztek utógondozásra”

utógondozó koordinátor

„A magam nevében beszélek, személy szerint nálam a bent lévő aktív ügyfelekhez képest a szabadult ügyfelek aránya rendkívül alacsony”

utógondozó koordinátor

„Voltak akik visszajártak hozzám, meg megkerestek, de volt, aki nem keresett. Nem is azért mert nem volt előtte jó a kapcsolatunk, csak hát ő már odabent is megmondta, hogy a börtönt, azt ő mindenképpen el akarja felejteni.”

utógondozó koordinátor

„Én magát a szabadulás utáni utógondozást sokkal nehezebb feladatnak tudom be. Nagyon kevés olyan szociálpolitikai eszköz áll a rendelkezésemre, amivel úgy tudnám őket segíteni, ahogy ők azt elvárják”

utógondozó koordinátor

„Egyébként azt gondolom, hogy talán olyan szempontból, aki mondjuk ugyanabba a megyébe szabadult, és ugyanaz az utógondozó várja kint, akivel már egyébként benn megismerkedett, akkor annak szerintem nagyobb a sansza, vagy nagyobb bizalommal keresi fel”

utógondozó koordinátor

„Most kezdenek el szabadulni azok, akikkel anno 4 évvel ezelőtt elkezdünk foglalkozni. De azt biztos, hogy akiket más megyékben vontak be és ide szabadultak, ők nem nagyon jelentkeznek. Néha igen, de én egy vadidegen vagyok nekik. Akár azt is gondolják, hogy ez egy teher, olyan, mint a pártfogó, pedig ugye nem kötelező. Viszont akiket anno mi vontunk be, hiába szállították el őket, hiába telnek el évek, most, hogy szabadulnak, sorra jelentkeznek.”

utógondozó koordinátor

A szabadulást követő utógondozás eredményeire a pártfogó felügyelőknek volt még a legkevesebb rálátásuk, akik ennek megfelelően vagy a program sikertelenségét, vagy az utógondozás megerősítésének szükségességét emelték ki.

„Nincs, azt leginkább csak tovább fejleszteném, meg az utógondozást, az utókövetést, egy kicsit megerősítem, az úgy nekem kevésnek tűnt így, mert én abban nem vagyok benne. Több utánpótlás kellene, lehetőség szerint. Én arra még fektetnék hangsúlyt, még egy pár hónapig szorosabb kapcsolatba lenni vele, még tényleg útjára nem tevődik a dolog, én még azt egy picit erősíteném.”

pártfogó felügyelő

„Én úgy látom, hogy a TÁMOP nem hozott semmit az utógondozás terén. Azon kívül, hogy egy rendkívül bürokratikus rendszert alakított ki, óriási adminisztrációval. Nagyon minimális az az igény, amit ki tud elégíteni, hiszen a fogvatartottnak, vagy elítéltnak az igénye az, hogy vele valaki foglalkozzon. Na most én úgy látom, hogy ebben a dologban elvesz ez a dolog, tehát nem működik, hanem csak gyártják a papírokat tonna számra, aminek abszolút nem látom értelmét.”

pártfogó felügyelő

Amennyiben a szakmai megvalósítóknak mégis volt rálátásuk arra, hogy mi történt a fogvatartottakkal szabadulás után, a szakembereknek többnyire nagyon szerény eredményekről állt módjukban beszámolni. Sok esetben már a „reintegráció” kifejezés is kérdéseket vetett fel a beszélgetések során, hiszen a szabadultak jelentős részének a társadalomhoz való kapcsolódási pontjai már a börtönbe kerülés előtt sérültek.

„Volt olyan emberünk, aki azt mondta, hogy nem mehet vissza arra a településre ahol a szülei meg a közeli családtagjai élnek, mert ott a családja bűnelkövetésből szerzi meg a mindennapi betevőt.”

pártfogó felügyelő

„Na most, ha valaki egy olyan társadalmi helyzetben van, tehát olyan lakhatási körülmények között van, ahol a bűnözői életbe befolyt, vagy eleve már a születésétől fogva ez a környezet veszi körül, azt látja maga körül, hogy mindenki bűnöző a környezetében, a családjában, na most tőle nem várhatom el, azzal, hogy bekerül a börtönbe egy évre, két évre, ha kijön onnan, akkor teljes szemléletváltáson fog végig menni, és visszakerülve az adott környezetbe akkor ő most meg fog javulni.”

pártfogó felügyelő

A szakmai megvalósítók elmondása alapján, az elsődleges munkaerő-piacon csak igen keveseknek sikerült elhelyezkedniük, ennél valamivel jellemzőbb volt a közfoglalkoztatásba való bekerülés, vagy az alkalmi munkavállalás, esetleg valamilyen képzésben való részvétel, de még így is nagyon sokan voltak olyanok, akiknek a szakemberek tudomása szerint nem sikerült elhelyezkedniük. Arra a kérdésre reagálva, hogy mit gondolnak, min múlik leginkább a reintegráció sikere vagy eredményessége, a legtöbben a szabadult képzettségi szintjét, a régiós munka-erő piaci lehetőségeket, valamint a támogató családi háttér meglétét emelték ki. Az utógondozó koordinátorok és reintegrációs tanácsadók egyik legfontosabb szabadultaknak szóló tanácsa, hogy azok mindenképp keressék fel a helyileg illetékes munkaügyi központot, bár sokan azt is hozzáfűzték, hogy mivel komoly ígérek nem tudnak a tanácshoz társítani, sokan végül nem is regisztrálnak. Pártfogó felügyelet esetében szintén hasonló a helyzet, hiszen megfelelő munkahelyek híján a pártfogó felügyelő csupán a munkaügyi hivatalnál történő regisztrációt tudja számon kérni a pártfogolton.

„Szerintem az egyik nagyon fontos dolog, hogy legyen valamilyen személyes vagy kapcsolati erőforrása, mivel, ha kikerül a rendszerből a fogvatartott, akkor alapvetően nagyon sokuknak teljes mértékben struktúrálatlanná válik az egész életvitele. És hogyha van egy normális családi háttere, vagy valamilyen kapcsolati tőke van olyan személy részéről, aki nem visszahúzza a...., vissza a régi életvitelére vagy életmódjába akkor, az rengeteget számít szerintem, ha valaki így tudja támogatni, tudja segíteni. Szerintem egy másik, ami nagyon fontos dolog, az az, hogy, legyen munkája, tehát munkája, hasznos tevékenysége, valamit tudjon tenni, ami számára is sikerélményt jelent, amiből meg tud élni. Szerintem, hogyha nem talál munkát, akkor óriási a kockázata annak, hogy visszacsúszik vagy visszaesik ilyen szempontból, tehát ez biztos, hogy ide tartozik”

pártfogó felügyelő

„Például már most az is nagyon jó, ha valakinek sikerül már közmunkába menni”

utógondozó koordinátor

„Leginkább az alkalmi és a fekete munka, tehát sajnos ezt nem tagadhatjuk le. A munkaügyi központban való regisztrációra, annak szükségességére igen nehezen tudunk odahatni. (...) Azt, hogy hányan kaptak állást, szerintem nagyon kevés százalékban. A többség az a saját erőforrását, meglévő kapcsolatait mozgósította.”

utógondozó koordinátor

„Én azt gondolom, hogy akinek sikerült az mind a családi baráti kapcsolatain keresztül. A nagya az így visszament oda, amit csinált, vagy egy ismerős szólt neki. Viszont mondjuk képzésekbe elég sokan tudtak becsatlakozni. Mi arra mindig figyeltünk, hogy aktuális képzési listákat átadjuk. Képzésekbe többen be tudtak csatlakozni, mint amennyien munkát találtak „

utógondozó koordinátor

„Ebben a megyében sincsenek nagy munkalehetőségek és szerintem teljesen egyértelmű, hogy a büntetlen előéletű embereknek a sokasága, több százan amikor kiállnak a Munkaügyi Kirendeltség elé és ott várják, hogy valamilyen képzésbe bekerüljenek, egy munkahelyre szert tudjanak tenni, sokkal inkább őket fogják választani, mint egy büntetett előéletű, többszörös visszaeső, gyakorlattal, szakmával nem rendelkező egyént. Tehát, hogy ez így nagyon-nagyon nehéz lett, és igazából, őszintén megvallva a szabadulóknak többsége sem nagyon jelent meg. Tehát megjelent, de így maximum egy regisztráció szempontjából, de az elhelyezkedés az már nem”

reintegrációs tanácsadó

Az interjúk során az szakembereket arról is megkérdeztük, hogy szerintük milyen eszközökkel, beavatkozásokkal lehetne eredményesebbé tenni a reintegrációt. A legtöbb interjúalany mindenekelőtt azt emelte ki, hogy amennyiben a strukturális okokra nem történik

ráhatás, addig a program pozitív hatásai aligha tudnak érvényesülni. Ehhez azonban mindenképp olyan rendszerszintű megoldásokra lenne szükség, amelyek lehetővé teszik a szabadultak munkaerő-piaci elhelyezkedését, valamint lakhatási problémáinak megoldását. E kettő nélkül ugyanis szinte lehetetlen, hogy a reintegráció sikerrel megvalósuljon. A legtöbbször potenciális kiegészítő elemként a védett munkahelyek kialakítását, a foglalkoztatóknak nyújtandó kedvezmények bevezetését, valamint félutazási házak kialakítását említették.

„Az elszegényedés, a leszakadás, az olyan szintű leszakadás, amit már nem lehet önerőből megoldani, itt tudna beavatkozni mondjuk a rendszer, hívjuk pártfogónak, utógondozónak, utógondozó koordinátornak. A TÁMOP-ban ezt valamilyen szinten meg lehetett volna oldani, ott volt a munkaügyi központ, ott volt az utógondozó-koordinátor, mert hogyha mellé tettük volna ezt a védett szállásos, védett munkahelyes rendszert, akkor én azt gondolom, hogy meg lehetett volna ebből valósítani valamit és elindulhatna valami, ami afelé vezetne, hogy egyre kevesebb legyen a bűnelkövető, de valami miatt ez nem történt meg.”

pártfogó felügyelő

„Ha nagyon nagyot lehetne álmodni, akkor a szabadulást követően igenis olyan munkáltatók összeszedése, akik tudnak munkahelyet biztosítani. Akár 3 hónapra vagy valamire, hogy valahogy el tudjon indulni az ember. És nyilván ezzel párhuzamosan a lakhatás megoldása, legyen egy fél év, ahova tud menni. Mindeközben tud dolgozni és onnan már van hova lépni. De amíg ez a két dolog semmilyen szinten nem adott, azt gondolom, szélmalmoharcot vívunk.”

utógondozó koordinátor

„Tényleg oda kellene állni, tényleg legyenek olyan védett munkahelyek, védett szállások, ahova ezt az embert el tudom helyezni.”

utógondozó koordinátor

„Tehát, én a védett munkahelyeket tartanám egy nagyon, nagyon nagy előrelépésnek ebben az integrációban. Kell a belső előkészítés is, kell bent, hogy motiváltak legyenek, hogy tudják, hogy hová fognak jönni, de ha kijön és nincs, aki enni adjon neki akkor nem.”

pártfogó felügyelő

ÖSSZEGZÉS

Ahogy azt tanulmányunk elején már említettük, az utánkövetéses vizsgálat szakértői körre vonatkoztatott felfogása kapcsán jó néhány kérdés felmerülhet. Kutatásunk során a szakértői körben végzett utánkövetéses vizsgálatot, elsősorban a program retrospektív értékeléseként, valamint a programrésztvevők utógondozásával, utánkövetésével kapcsolatos tapasztalatok vizsgálataként fogtuk fel. A vizsgálat sajátosságát adta, hogy a kutatásba bevont utógondozó koordinátorok és reintegrációs tanácsadók az azóta már lassan a végéhez közelítő, a TÁMOP 5.6.2-es program folytatásának tekinthető TÁMOP 5.6.3 keretében töltenek be hasonló pozíciót. E tényező előnyt jelentett abból a szempontból, hogy a megkérdezettek azóta is ugyanazon a területen dolgoznak, így nagyobb rálátásuk van az esetleges hatásokra és kimenetekre, valamint az intézményrendszeri változásokra, azonban egyúttal hátránnyként is jelentkezett, amennyiben többéves távlatból az eltérő programokból származó tapasztalatok bizonyos pontokon összemosódtak. Az elemzés szempontjából szükséges elhatárolásokat minden esetben igyekeztünk már a beszélgetések alatt tisztázni.

A szerepek és funkciók kapcsán láthattuk, hogy az interjúalanyok a pártfogói szerepkört egyértelműen a segítő tevékenységgel kiegészülő hivatali kontrollal, míg a TÁMOP 5.6.2-es program szakmai megvalósítóinak szerepkörét egyértelműen a civil, vagyis a büntetés-végrehajtás keretein kívülről érkező segítségnyújtással azonosították. Az interjúalanyok

beszámolóiból azonban az is kiderült, hogy a látszólag világos szétválasztás ellenére a program gyakorlati működése több ponton információdeficittel járt együtt, bizonyos esetekben pedig sűrűlódásokat és konfliktusokat is eredményezett, egyrészt a pártfogó felügyelők és az utógondozó koordinátorok viszonyában, másrészt pedig a szakmai megvalósítók körében.

Mindez alapvetően két okra vezethető vissza, melyek közül az egyik az intézményrendszer szintjén, a másik pedig a programtervezés és megvalósítás szintjén keresendő. Az intézményrendszer szintjén a problémák elsősorban a korábban a pártfogók tevékenységi körében már szereplő utógondozói rendszer, valamint a TÁMOP 5.6.2-es által bevezetett ún. intenzív utógondozás modelljének összehangolatlanságából fakadtak. Ez az összehangolatlanság feltehetően jelentős mértékben hozzájárult ahhoz, hogy a TÁMOP 5.6.2-es program keretében végzett utógondozás a pártfogói utógondozói rendszer diszfunkcióit tulajdonképpen újratermelte. Az interjúk tapasztalatai alapján a programtervezés és megvalósítás szintjén keletkezett problémák főként az utógondozó koordinátorok és reintegrációs tanácsadók feladatköreinek nem megfelelő meghatározására, a szakmai megvalósítók eltérő időpontokban történő felvételére, valamint a különböző munkáltatók irányítása alatti munkavégzésre és az ebből fakadó kommunikációs és együttműködési nehézségekre vezethetők vissza.

A fogvatartottak reintegrációjában alkalmazható eszközök vonatkozásában az interjúk során kiderült, hogy mind a pártfogó felügyelők, mind pedig a megkérdezett szakmai megvalósítók jelentős része nagy reményeket fűzött a TÁMOP 5.6.2 által biztosított eszköztárhoz, a valóságban azonban kiderült, hogy a program repertoárjában szereplő eszközök meglehetősen korlátozott keretek között érvényesíthetőek. A szakmai megvalósítók mozgásterét jelentősen korlátozzák olyan strukturális körülmények, amelyekre a program nem nyújt megoldást. A fogvatartottak reintegrációját akadályozó kulcsfontosságú problémákat pedig (mint például a munkahely vagy éppen a megfelelő lakóhely hiánya) pusztán a szociális munka eszköztárával nem lehetséges kezelni. A reintegrációt hatékony támogatását továbbá az is akadályozza, hogy a segítő szakemberek hathatós intézményi együttműködések hiányában sok esetben csak saját, többnyire korábbi munkájuk során kiépített kapcsolati hálójukra támaszkodhatnak. A megkérdezett szakemberek szerint a sikeres reintegrációhoz leginkább a munkahelyi hiányát és a lakásproblémákat kezelő megoldásokra, így például védett munkahelyekre és félutas házakra lenne szükség.

A TÁMOP 5.6.2-es program keretében nyújtott szolgáltatások közül a megkérdezett szakmai megvalósítók a legpozitívabban az egyéni segítő beszélgetéseket értékelték, továbbá a program legfontosabb elemei – így a készségfejlesztő tréningek és a szakmaképzés – kapcsán is elsősorban a foglalkozások pozitív pszichés, megerősítő hatását emelték ki, csak ezután említve az készségek fejlődését, vagy éppen a szakma megszerzését. Gyakori kritikaként hangzott el, hogy a szolgáltatások fogvatartotti csoportok és intézettípusok szerint nem megfelelően differenciáltak, továbbá, hogy a szakmaképzések sok esetben nem nyújtanak a munkaerő-piacon is kamatoztatható képzettséget.

Ahogy az interjúk alapján nyilvánvalóvá vált, a megkérdezett szakembereknek csak nagyon korlátozott mértékben volt rálátásuk a fogvatartottak szabadulás utáni sorsának alakulására, vagyis a program hatásaira, ami elsősorban annak tudható be, hogy a szabadulás utáni utógondozásra csupán a programrésztvevők töredéke jelentkezett. A beszámolók alapján elmondható, hogy az egyes utógondozó koordinátorokra jutó utógondozotti létszám alakulásában nagy szerepe volt az adott utógondozó proaktivitásának, továbbá a helyileg illetékes ellátórendszerrel, valamint a területén érintett pártfogó felügyelővel kialakított kapcsolatának. Amennyiben az utógondozó koordinátorok vagy éppen a reintegrációs tanácsadók mégis rendelkeztek információval a szabadult életének alakulásáról, a legpozitívabb esetekben az ügyfél közfoglalkoztatásba való bekerüléséről, vagy alkalmi munkavállalásáról tudtak beszámolni. A rendelkezésre álló visszajelzések alapján az utógondozottaknak csupán egy töredéke tudott az elsődleges munkaerő-piacon elhelyezkedni. Az érintettek többsége, ha sikerült is visszatalálni a munkaerő-piacra,

leginkább annak legkiszolgáltatottabb szegmenseiben tudott csak munkát találni, a közfoglalkoztatás vagy éppen a fekete gazdaság révén.

Zárásképp fontos megjegyezni, hogy a TÁMOP 5.6.2-es program e tanulmány keretei közt ismertetett hibáinak és diszfunkciónak jelentős része szorosan kapcsolódik a projektalapú finanszírozás alapvető problémáihoz, amely a program folytatásának számító TÁMOP 5.6.3-es projekttel együtt értelmezhető csak igazán, és ami egyben súlyos kérdéseket vet fel a projekt keretében megvalósuló szolgáltatások fenntarthatósága szempontjából. A TÁMOP 5.6.2-es program még egy relative stabil intézményrendszer keretei között működött, bár a program elemeinek a meglévő rendszer funkcióival való megfelelő összehangolása már ebben az időszakban is problémát okozott. A jelenleg is a program kereteiben dolgozó szakmai megvalósítók beszámolóí alapján azonban már az is elmondható, hogy a program országos kiterjesztésével járó irányítási nehézségek, a programot megvalósító konzorciumi partnerszervezetek időközbeni megszűnésével és újjászervezésével járó intézményrendszerbeli bizonytalanságok, a programban dolgozó szakmai megvalósítók erőteljes fluktuációja, valamint a helyi szinteken dolgozó szakemberek projekt alapú finanszírozásból fakadó egzisztenciális nehézségei, és ennek következtében a kialakult szakemberi gárda megtartásának problémái mind-mind a program fenntarthatósága és hatásos működtetése ellen ható tényezők. Habár a felsorolt felvetések már nem kapcsolódnak szorosan a TÁMOP 5.6.2-es program szakértői körben végzett utánkövetéses kutatáshoz, e kérdések vizsgálata indokoltan képezhetné egy újabb értékelő kutatás alapját.

Gosztonyi Márton: A TÁMOP 5.6.2-es program reintegrációs alprojektjében résztvevő fogvatartottak körében végzett retrospektív vizsgálat.

A PROGRAMRÉSZTVEVŐK RETROSPEKTÍV KUTATÁSÁNAK MÓDSZERTANA

A kutatás célja, kutatási kérdések

A TÁMOP 5.6.2/10-1-2010-0001 kódszámú a "Társadalmi kohéziót erősítő bűnmegelőzési és reintegrációs programok módszertani megalapozása - Elítéltek többszakaszos, társadalmi és munkaerőpiaci reintegrációja és intenzív utógondozási modelljének kialakítása" (TÁMOP) címet viselő, fogvatartotti programrésztvevőket érintő alprojektjét elemző retrospektív vizsgálata számos szakmai eredményt hozott. Az alábbiakban a lefolytatott kutatás eredményeit ismertetjük.

A TÁMOP 5.6.2-es reintegrációs alprojekt fő célja egy olyan komplex szolgáltatáscsomag kialakítása volt, amely elősegíti a fogvatartottak sikeres társadalmi és munkaerő-piaci visszailleszkedését, valamint csökkenti az elítéltek bűnismétlési kockázatát (*Papp – Pálílinkó 2012, 13*).⁴⁰

Az elemzés egy retrospektív kvalitatív vizsgálaton alapult, melyet több ponton statisztikai elemzésekkel egészítettünk ki. A statisztikai adatok beemelése a kvalitatív elemzésbe, valamint a válaszok megoszlásainak százalékos bemutatása ugyanis hozzásegítettek az adatok, valamint a program hosszútávú hatásainak és a hatásmechanizmusai közötti összefüggéseknek a mélyebb megértéséhez. A retrospektív és longitudinális kutatások emberek csoportját, vagy ugyanabból a népességből választott mintát vizsgálnak hosszú távon, statisztikai adatok, interjúk vagy mindkét módszer együttes használatával. A hosszabb időn keresztül tartó vizsgálatok haszna kiemelkedő. A longitudinális kriminológiai kutatások jellemzően a bűnelkövetői karriert vizsgálják, különösen meghatározott életkori csoportokban, keresve a bűnismétlő elkövetőkre jellemző sajátosságokat. Ugyancsak ezt a módszert alkalmazzák annak a vizsgálatára, hogy mikor fejeződik be a kriminális karrier, de ennek segítségével vizsgálják és értékelik a kezelési programok hatását, valamint a bűnelkövetői minták generációk közötti áthagyományozódását. A longitudinális, retrospektív és a vegyes módszerek alkalmazása egyaránt szerepet játszik a bűnözés és a bűnelkövető magatartás vizsgálatában, és mindegyiknek vannak előnyei és hátrányai. Az alapvető módszertani kérdés a prospective versus retrospective kutatásokhoz kapcsolódik, illetve ahhoz, hogy mely módszernek van relatíve nagyobb információtartalma: az interjúnak vagy a hivatalos adatoknak. A kutatási tapasztalatok szerint a fogvatartottak a társadalom legkedvezőtlenebb társadalmi rétegeiből rekrutálódnak,⁴¹ és a szabadságvesztésből szabaduló elítéltekkel kapcsolatos problémák jól körülhatárolható földrajzi helyekre összpontosulnak. A szakmai közvélemény előtt ismert, hogy az a folyamat, amely a visszaeső bűnelkövetők bűnözésből kilépését eredményezi, egy olyan komplex interakció eredménye, amelyben szerepe van a szubjektív és az intézményi tényezőknek, továbbá a szociális/környezeti elemeknek egyaránt.

A kutatási tapasztalatok is megerősítik, hogy a korábbi munkatapasztalatok nagymértékben meghatározzák a későbbi munkavállalási lehetőségeket. A szabadságvesztés büntetésüket

⁴⁰ Papp Gábor (2012): "Elítéltek többszakos, társadalmi és munkaerőpiaci reintegrációja és intenzív utógondozási modelljének kialakítása" - Alprojekt értékelése a fogvatartottak körében A társadalmi kohéziót erősítő bűnmegelőzési és reintegrációs programok módszertani megalapozása http://www.tamop.irm.gov.hu/uploads/palinko_eva_papp_gabor_kutatas.pdf

⁴¹ Houchin, R. (2005) Social Exclusion and Imprisonment in Scotland: A Report. Glasgow: Glasgow Caledonian University. Idézi: Smith, R. - Grimshaw, R. – Romeo, R. – Knapp, M.: Poverty and disadvantage among prisoners' families. Joseph Rowntree Foundation

töltő elítéltek többségének kevés piacképes munkatapasztalata van, lehetőségeik korlátozottak a munkaerőpiacon az alacsony iskolai végzettség, a csekély mértékű szakmai gyakorlat, valamint a kedvezőtlen egészségi állapotuk (pl. drogfogyasztás, vagy egyéb betegségek) miatt. Ezek a tényezők kedvezőtlen hatással vannak a munkavállalási lehetőségeikre. Amikor elhagyják a börtönt, ezek a hatások megmaradnak és befolyásolják a szomszédság, a család és a társadalom egészének működését. Ha nem kapnak megfelelő segítséget a beilleszkedéshez, akkor könnyen visszaesőkké válhatnak. A tapasztalatok szerint kb. felük három éven belül vissza is tér a börtönbe vagy új bűncselekmény elkövetése miatt, vagy azért mert megszegte a pártfogó felügyelet szabályait.⁴² Ez az állandó körforgás, amely a visszaeső férfi bűnelkövetőket érinti elsősorban, jellemzően és erősen azokra a deprivált közösségekre koncentrálódik, amelyekben egyébként is korlátozottak a források, és nincsenek felkészülve azokra a problémákra, amelyet a bűnisméltás az itt élő populáció számára jelent.⁴³

A megélhetést jelentő munkaalkalom megtalálása és megtartása alapvetően kritikus dimenzió a börtönből szabadult beilleszkedésének sikerénél. A kutatások azt mutatják, hogy a munkaalkalom a visszaesés alacsonyabb veszélyével jár, és a magasabb bér a kriminális aktivitás intenzitásának csökkenését hozza.⁴⁴

Egy kétezer fős mintán végzett holland kutatás eredményei szerint a munkavállalással kapcsolatos problémák nemcsak a szabadságvesztés után, hanem azt megelőzően is jellemzik a szabadságvesztésre ítélt személyeket. A szabadságvesztést töltő elítéltek kedvezőtlen iskolai teljesítményét tovább rontja a hosszabb tartamú munkanélküli periódusok gyakori előfordulása a pályafutásukban, valamint az alkalmi (bejegyzetlen) munkavállalás, az ismételt elbocsátások száma és a gyakori munkahely-változtatás.⁴⁵ Illinois, Ohio és Texas államokban 740 börtönből szabadult elítélt vizsgálata⁴⁶ azt mutatta, hogy a szabadulást követő nyolc hónap alatti időszak legalább egy részében a vizsgálati személyek 65%-a munkát tudott vállalni. Az is tény viszont, hogy az interjúfelvétel időszakában már csak 45%-uk állt alkalmazásban. A kutatás eredményei szerint azok, akik a szabadságvesztés tartama alatt dolgoztak a börtönben, vagy munkáltatási, vagy azzal kapcsolatos képzési programokban vettek részt, nagyobb eséllyel találtak munkát a szabadulás után. Ebből következően nem volt meglepő a kutatás eredménye: azok az elítéltek, akik a szabadulás után magasabb bért kaptak, mint korábban, nem váltak bűnisméltóvá a szabadulást követő egy éven belül.

Az Urban Institute szabadságvesztés követő beilleszkedéssel kapcsolatos kutatásai (ún. Reentry projektek) alapján az alábbi *körülmények és tényezők a meghatározók a börtönből szabadulók munkavállalási lehetőségeivel* kapcsolatosan:⁴⁷

- Bár a szabadulók is tudják, hogy a munkaalkalom fontos tényezője a visszaesés elkerülésének, átlagosan minden 5 személyből csupán egy áll munkába azonnal a szabadulás után.⁴⁸

⁴² Patrick A. Langan and David Levin, *Recidivism of Prisoners Released in 1994*, Bureau of Justice Statistics Special Report NCJ 193427 (Washington, DC: U.S. Department of Justice, 2002).

⁴³ Nancy G. La Vigne and Vera Kachnowski, *A Portrait of Prisoner Reentry in Maryland* (Washington, DC: The Urban Institute, 2003); Nancy G. La Vigne and Cynthia A. Mamalian, *A Portrait of Prisoner Reentry in Illinois* (Washington, DC: The Urban Institute, 2003); Nancy G. La Vigne and Gillian L. Thompson, *A Portrait of Reentry in Ohio* (Washington, DC: The Urban Institute, 2003).

⁴⁴ Jared Bernstein and Ellen Houston, *Crime and Work: What We Can Learn from the Low-wage Labor Market* (Washington, DC: Economic Policy Institute, 2000); Bruce Western and Becky Petit, "Incarceration and Racial Inequality in Men's Employment," *Industrial and Labor Relations Review* 54, no.3 (2000): 3–16.

⁴⁵ Ramakers, Anke - van Wilsem, J. - Nieuwbeerta, P. - Dirkzwager, A.: *Down Before They Go In: A Study On Pre-Prison Labour Market Attachment*, European Journal on Criminal Policy and Research, March 2015, Volume 21, Issue 1, pp 65-82

⁴⁶ Christy Visser - Sara Debus-Sherrill - Jennifer Yahner (2011): *Employment after Prison: A Longitudinal Study of Former Prisoners*, Justice Quarterly, Volume 28, Issue 5, p.698-718

⁴⁷ *Understanding the Challenges of Prisoner Reentry: Research Findings from the Urban Institute's Prisoner Reentry Portfolio*, In: *Reentry Findings*, Urban Institute, Justice Policy Center, January 2006.

- Annak ellenére, hogy szükség van a munkavállalással kapcsolatos támogatásra, elenyésző számú elítélt kap ilyen támogatást a szabadságvesztés alatt.⁴⁹
- A munkavállalási felkészítés pozitív hatással van a szabaduló nyolcórás munkaalkalomhoz jutási lehetőségeire, és hosszabb időtartamon keresztül dolgoznak.⁵⁰
- Azok az elítéltek, akik a szabadulás után azonnal munkába állnak, nem feltétlenül napi 8 órás és határozatlan tartamú alkalmazásban vannak. A szabadulást követő 8 hónapon belül azoknak a megkérdezetteknek, akik rögtön munkába álltak, 34%-a még mindig dolgozott.
- Az utazás jelentős akadályt jelent a munkavállalásban. A kutatási eredmények szerint a megkérdezettek harmada számolt be ilyen nehézségekről.
- Ha a szabadult munkát talál és azt meg is tudja tartani, akkor ez csökkentheti a visszaesést. A kutatási tapasztalatok azt jelzik, hogy a munkába állás és a munkavégzés csökkenti a drogárusítási hajlandóságot, az erőszakos és a vagyon elleni bűncselekmények elkövetésének veszélyét.

A munkaerőpiacnak, mint minden más piacnak van egy keresleti és egy kínálati oldala. A kereslet a munkáltatók oldalán jelentkezik, akik meghatározott felkészültséggel rendelkező munkavállalót keresnek. A kínálatot a munkavállalók biztosítják. Az egyensúlyi állapotot akkor éri el a helyzet, amikor az egyensúlyi bér és a munkavállalási szint beáll. A munkaerőpiacnak a társadalomtudomány eszköztárával történő vizsgálata lehetővé teszi, hogy ne csupán gazdasági elméletek merüljenek fel a jelenség magyarázatánál, hanem például a kontroll elmélet vagy a stigmatizáció teóriája.⁵¹

A munkavállalás és a bűnelkövetés kapcsolatával számos kriminológiai elmélet foglalkozott. A *klasszikus kriminológia* nagyon határozottan úgy gondolta, hogy a munkavállalás visszatart a bűnözéstől. A *racióális választás*, illetve a *gazdasági elméletek* szerint a munkával megszerezhető jövedelemnek csökkentenie kell azt a gazdasági nyomást, amely a bűnelkövetésre sarkall.⁵² Az *anómia elmélet*⁵³ és a *differenciális lehetőségek elmélete*⁵⁴ szerint a bűnelkövetés akkor lesz attraktív megoldás a személy számára, amikor a legitimált útjai a gazdasági és társadalmi előrehaladásnak akadályozottak.

Más szempontokra épít a *társadalmi kontroll elmélete*,⁵⁵ amikor azzal érvel, hogy a dolgozónak nagyobb a komfortérzete, mint a nem dolgozónak, ezért a bűnelkövetés

⁴⁸ Christy Visser, Nancy G. La Vigne, and Jeremy Travis, *Returning Home: Understanding the Challenges of Prisoner Reentry* (Maryland Pilot Study: Findings from Baltimore) (Washington, DC: The Urban Institute, 2003); Christy Visser, Nancy La Vigne, and Jill Farrell, *Illinois Prisoners' Reflections on Returning Home* (Washington, DC: The Urban Institute, 2003); Nancy G. La Vigne, Christy Visser, and Jennifer Castro, *Chicago Prisoners' Experiences Returning Home* (Washington, DC: The Urban Institute, 2004); Nancy G. La Vigne and Vera Kachnowski, *Texas Prisoners' Reflections on Returning Home* (Washington, DC: The Urban Institute, 2005); Christy Visser, Demelza Baer, and Rebecca Naser, *Ohio Prisoners' Reflections on Returning Home* (Washington, DC: The Urban Institute).

⁴⁹ John Roman, Michael Kane, Emily Turner, and Beverly Frazier, *Instituting Lasting Reforms for Prisoner Reentry in Philadelphia* (Washington, DC: The Urban Institute, 2005); Nancy G. La Vigne and Samuel J. Wolf, with Jesse Jannetta, *Voices of Experience: Focus Group Findings on Prisoner Reentry in the State of Rhode Island* (Washington, DC: The Urban Institute, 2004);

⁵⁰ Visser et al., *Baltimore Prisoners' Experiences Returning Home*; La Vigne et al., *Chicago Prisoners' Experiences Returning Home*.

⁵¹ "Labor Markets & Crime" (S. Bushway & P. Reuter) in Wilson, J. & J. Petersilia (eds.) *Crime* (2nd edition, 2001) pp.191-224

⁵² Becker, G. S. (1968). Crime and punishment: an economic approach. *Journal of Political Economy*, 76, 169–217.; Ehrlich, I. (1973). Participation in illegitimate activities: a theoretical and empirical investigation. *Journal of Political Economy*, 81 (3), 521–565.;

⁵³ Merton, R. K. (1938). Social structure and anomie. *American Sociological Review*, 3, 672–682.

⁵⁴ Cloward, R., & Ohlin, L. (1960): *Delinquency and opportunity*. New York, NY: Free Press.

⁵⁵ Hirschi, T. (1969): *Causes of delinquency*. Berkeley, CA:University of California Press.

nagyobb veszéllyel jár számára, hogy ezt a helyzetet elveszíti. A munkavállalás növeli a formális kontroll lehetőségét, erősíti a szakmai kapcsolati hálót és kétoldalú kapcsolatokkal fonja át a személyt.⁵⁶

A *rutin cselekvés teóriája*⁵⁷ a munkavállalás strukturális szempontú elemzését a napi rutin cselekvés szempontjával egészíti ki, és a bűnelkövetést a napi rutin feltételei között magyarázza.⁵⁸

Ezek az elméletek nincsenek ellentmondásban az *életút teóriákkal*. Míg a fiatalok olyan napi rutin tevékenységekkel kerülnek kapcsolatba, amely a bűnelkövetésre nagy lehetőséget ad (pl. hosszabb időt töltenek felügyelet nélkül a kortársaikkal), a felnőttek nagyobb valószínűséggel találnak elfoglaltságot a legális munkavállalás világában.

Az *önkontroll teória* szerint az emberek maguk választják a munkavállalást és a bűnelkövetési aktivitást is.⁵⁹ Ebből a szempontból a bűnelkövetőt az önkontroll szintje, és az a képesség különbözteti meg a jogkövetőtől, hogy le tudja-e győzni önmagát. Tehát nem a munkaalkalom tart távol a bűnözéstől, hanem azok a személyes különbségek a tényezőkhöz választásában, amellyel inkább legális munkát keres.

A TÁMOP 5.6.2. program tervezett célját egy több szakaszra bontható komplex szolgáltatási és képzési csomag együttes megvalósításával érte el. A célok elérését vizsgáló retrospektív értékelő vizsgálat a program résztvevőivel kapcsolatos elemzést, és a projekt azon megvalósult hatásait és eredményeit tartalmazza - a programrésztvevők szemszögéből - melyek a fenti projektcél elérése következtében valósultak meg.

Tanulmányunk az eredmények bemutatása során kétirányú megközelítési módot alkalmaz:

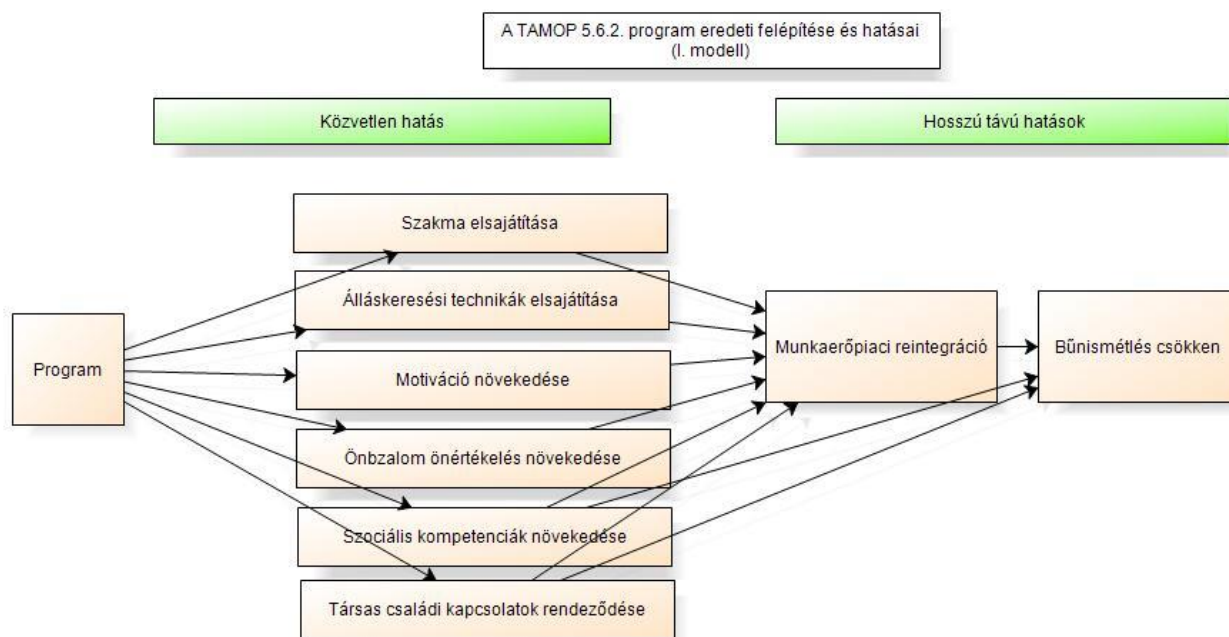
- (1) egyfelől elvégzi a programban résztvevő jelenleg is fogvatartottak illetve volt fogvatartottak, szabadultak körében a TÁMOP **program** megvalósulásának, illetve működésének **retrospektív értékelését**, valamint
- (2) megvizsgálja a projekt társadalmi és munkaerő-piaci reintegrációban **elért lehetséges hatásait a projekt résztvevők** körében. Ez utóbbi kategórián belül a retrospektív vizsgálat kiemelt fontosságot tulajdonít a bűnisméltetés csökkentése kérdéskörének. Ennek keretében megvizsgáljuk a projekt résztvevők körében a projekt kiinduló modelljét, illetve azt, hogy a projekt felépítésének és hatásának (lásd I. modell) hosszútávon milyen eredményeket köszönhetünk.

⁵⁶ Sampson, R. J., & Laub, J. H. (1993): Crime in the making: pathways and turning points through life. Cambridge, MA: Harvard University Press.

⁵⁷ Cohen, L., & Felson, M. (1979). Social change and crime rates. American Sociological Review, 44, 588–608.

⁵⁸ Osgood, D. W., Wilson, J. K., O'Malley, P. M., Bachman, J. G., & Johnston, L. D. (1996). Routine activities and individual deviant behavior. American Sociological Review, 61 (4), 635–655. p.635.

⁵⁹ Gottfredson, M., & Hirschi, T. (1990): A general theory of crime. Palo Alto, CA: Stanford University Press.

A projekt megvalósíthatósági tanulmányában közölt kiindulási modell azt feltételezte (I. modell)⁶⁰ (MT 2010, 229), hogy a TAMOP projekt hatására erősödik a fogvatartottak motivációja, nagyobb lesz az önbizalmuk, emelkedik szociális kompetenciájuk szintje, továbbá (valamilyen szinten) rendeződnek társas- és családi kapcsolataik. Megfogalmazódott az a várákozás is, hogy a program kapcsán új elemekkel bővül a fogvatartottak álláskeresői technikája, továbbá erősödnek szakmai képzéshez jutási lehetőségeik is. Mindezek a faktorok külön-külön és együttesen is segítik a programban résztvevők munkaerő-piaci reintegrációját, ami csökkenti a bűnismétlés veszélyét.

A kutatás folyamata: mintavétel és adatelemzés

Kutatásunk 2014 júliusától - 2015 áprilisáig zajlott, mely során az adatfelvételi szakasz 2014 decembere és 2015 márciusa között valósult meg. Kutatásunk retrospektív kutatásnak minősül. Mindemellett nem tekinthető longitudinális vizsgálatnak, mivel a kutatáshoz egy új mintát kellett kidolgoznunk. A megkérdezettek nehéz elérhetősége miatt ugyanis nem a korábbi, a közvetlen hatásokat mérő hatástanulmányban szereplő megkérdezettek egy későbbi időpontban történő vizsgálata valósult meg. A mintavétel kialakításában leküzdhetetlen nehézséget jelentett, hogy a programban résztvevő alapsokaságról nem álltak rendelkezésre megfelelő adatok, ebből kifolyólag a megvalósult minta nem reprezentatív az alapsokaságra nézve. A megvalósult szakértői mintavétel céljaként azt tűztük ki, hogy a programról és annak hatásairól megbízható mennyiségű adat felvételére kerüljön sor.

A négy hónapig tartó **adatfelvétel** félig strukturált interjúk felvételével valósult meg. Ennek készítése során a projekttel kapcsolatos vélemények, illetve a projekt megvalósulása után történt életesemények felvételére törekedtünk.

Az interjúk felvételéhez két különböző vezérfonalat használtunk.

1. Egyfelől a programban részt vett, de **már szabadult** elítéltek számára dolgoztunk ki egy vezérfonalat,

⁶⁰ Megvalósíthatósági Tanulmány (2010): A Társadalmi kohéziót erősítő bűnmegelőzési és reintegrációs programok módszertani megalapozása kiemelt projekt TAMOP 5.6.2/10-1

2. másfelől a programban részt vett, de **még nem szabadult**, vagy **visszaesők** számára dolgoztunk ki egy másik vezérfonalat.

Az interjúk témablokkjai az alábbi témaköröket érintették:

- a megkérdezett projekttel kapcsolatos attitűdjeit,
- a programba való bekerülés folyamatát,
- a vizsgálati személy motivációit,
- a program megvalósulásának folyamatát.

Az interjúkészítés során felmértük a megkérdezett szocio-ökonómiai helyzetét, ezen belül a lokális munkaerő-piaci helyzet jelenlegi és múlt idejű faktorait, a családi és társadalmi kapcsolatok rendszerét, a lakhatási viszonyokat, valamint a kérdezett jövőképét.

Az interjúkat az NVIVO™ szövegelemző szoftver segítségével elemeztük, mely program lehetőséget nyújtott a válaszadások megoszlásainak elemzésére is. Ezt megelőzően a kutatási célnak megfelelő kódrendszerbe soroltuk az interjúkat, majd az így csoportosított válaszokat elemeztük. A **számítógépes szövegelemzés** lehetőséget teremtett az adatok vizuális megjelenésére, a modellalkotás kivételezésére, valamint a mátrix kódolás elemzésére. Mindez lehetővé tette annak feltárását, hogy a különböző szövegelemek tartalmi milyen kapcsolatban állnak egymással.

Az elemzés során összesen 431 kódba soroltuk az interjú-tartalmakat, majd további 8 összesítő kategóriát alakítottunk ki:

1. Alapváltozók,
2. Munkaerőpiaci integráció,
3. Büntetés-végrehajtási intézmény,
4. A TÁMOP program,
5. Családi és társadalmi kapcsolatok,
6. A szabadulás utáni életesemények,
7. Énkép és jövőkép
8. Attitűdök.

Az elemzés során összesen 3765 multikódolt adat jött létre, melynek 30%-a „TÁMOP” nagy kategóriába, 18%-18%-a „Társadalmi kapcsolatok”, és a „Munkaerőpiaci reintegráció” kategóriájába, 13%-a a „BV intézmény” kategóriájába, 8%, 7% illetve 3%-a az „Attitűdök”, az „Énkép és Jövőkép”, a „Szabadulás utáni életesemények”, valamint az „Alapváltozók” nagy kategóriába rendeződtek.

Kategória	Százalék
TÁMOP	30
Társadalmi kapcsolatok	18
Munkaerő-piaci reintegráció	18
Büntetés-végrehajtási intézmény	13
Attitűdök	8
Énkép és jövőkép	7
Szabadulás utáni életesemények	3
Alapváltozók	3

A **kódrendszer** egy folyamatos iterálási folyamat során nyerte el végső formáját, aminek kialakításban két – párhuzamosan érvényesülő – szempont játszott meghatározó szerepet: (1) hogy a kódrendszer a projekt céljainak elemzését minél teljesebb módon szolgálja, illetve (2) hogy az egyedi esetek összehasonlíthatóvá, csoportosíthatóvá váljanak.

A **kvalitatív** adatok elemzése mindig szükségessé teszi az elemzői/szerzői interpretálást és reprezentálást. Mindemellett erősen törekedtünk arra, hogy az elemzés során a megfelelő kvantitatív adatelemzés is megjelenjen, mely nominális vagy ordinális szinten mérhetővé

teszi a szövegtörzsetben megjelenő adatokat. Glaser és Strauss valamint Gelencsér kódolási mechanizmusai alapján a *nyílt kódolással* kezdődött a kódrendszer kialakítása. Ennek során a többször átolvasott szövegek alapján alakultak ki azok a kategóriák, amelyek a kódolás alap kiindulópontját tartalmazták.⁶¹ Ezt a fázist követte az *axiális* kódolási szakasz, amikor alapkategóriákba és azoknak az alkategóriáiba soroltuk a kódokat. Végül a *szelektív* kódolási szakaszban az alkategóriák kiemelése és azok közötti ok-okozati összefüggések megállapítását végeztük el.⁶²

A kvalitatív kutatást az elemzés azon pontjain, ahol ez szükségessé vált, **kvantitatív elemzéssel egészítettük ki**. A kvantitatív elemzéshez szükséges adatokat a programrésztvevők ügyfélmappáinak feldolgozása biztosította. Az ügyfélmappák tartalmazták a programrésztvevők alapadatait valamint a TÁMOP programban történő előrehaladásuk adatait, ezen túlmenően tartalmaztak egy munkaerő-piaci helyzet- és a résztvevő háztartási viszonyait felmérő kérdőívet, valamint egy igényfelmérő kérdőívet és az esetek nagy százalékában egy jövőtervet. Az ügyfélmappák feldolgozását és az adatok elemzését az SPSSTM matematikai-statisztikai szoftver segítségével végeztük el. Az adatok térbeli vizualizációjához ezen felül az ArcGISTM térinformatikai szoftvert használtuk fel.

Az adatok felvétele, megbízhatósága valamint a programrésztvevők elérése

Az elemzés tárgyául szolgáló TÁMOP 562-es program 2010.04.16.-án kezdődött. Jelen kutatásunk a programban eredetileg résztvevő – és azóta szabadult – elítéltek felmérését célozta. A szakirodalmi tapasztalatok szerint a szabadságvesztésből szabaduló elítéltek elérése általában nehézkes – ez a probléma általában is jellemzi a retrospektív kutatásokat.⁶³

A programrésztvevők felkutatása és elérése jelen kutatásban is több ponton nehezített volt, ezért szükségesnek látszik az adatfelvételi szakasz, illetve az ebből kialakult szakértői minta részletesebb ismertetése. A kutatási terv 12 főből álló minta felmérését célozta. A mintavételhez első körben kialakítottunk egy 150 fős szűrt adatbázist, mely egyfelől szakmai alapokon reprezentálta az alapsokaságot, másfelől azok a résztvevők szerepeltek benne, akik az interjúkészítéshez szükséges beleegyező nyilatkozatot kitöltötték. Ebből a 150 főből végül 34 fővel sikerült interjút készítenünk, mely majdnem háromszorosa az eredetileg meghatározott mintanagyságnak.

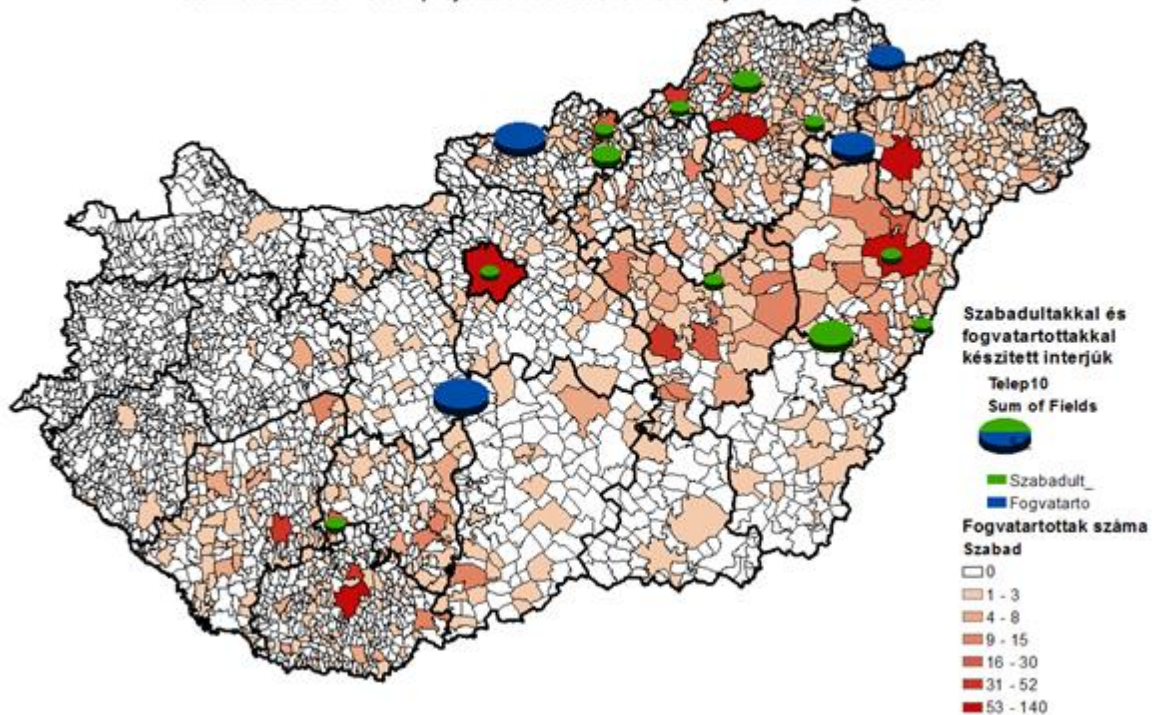
A mintakialakítás során a válaszadókat két nagy csoportra osztottuk. (1) Azokra, akik a programban való részvételük után az interjúkészítés időpontjában nem tartózkodnak büntetés-végrehajtási intézményben (szabadultak), valamint (2) azokra, akik a programban való részvételüket követően jelenleg is fogvatartottak, vagy visszaesők (fogvatartottak). A végső mintában szereplő megkérdezettek település szintű megoszlását az I. térkép mutatja. A térképen kék körök jelölik a vizsgálat időpontjában is fogvatartásban lévő interjúalanyokat (18 fő), a zöld körök pedig a jelenleg nem fogvatartotti státuszban lévő interjúalanyokat (16 fő). A körök nagysága az adott településen felvett interjúk számához igazodik. A térképen a halványpirostól a sötétpirosig való színátmenet jelöli a programban résztvevők lakóhely szerinti megoszlását a program során általuk megadott adatok alapján.

⁶¹ Glaser, Barney G & Strauss, Anselm L., (1967): The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research, Chicago, Aldine Publishing Company

⁶² Gelencsér Katalin (2003): Grounded Theory. Szociológiai Szemle 1. sz. 143-154

⁶³ Lásd: Kerezi Klára, Győry Csaba, Kó József: Longitudinális kriminológiai vizsgálatok és alkalmazásuk lehetőségei Magyarországon, Budapest: Egészséges Ifjúságért Alapítvány, 2009. 98 p.

TAMOP 5.6.2 projektben részt vett szabadultakkal és fogvatartottakkal készült interjúk település szintű megoszlása, valamint a TAMOP 5.6.2 projektben résztvevők lakóhely szerinti megoszlása

A **vizsgálat időpontjában is fogvatartotti** státuszban lévők elérése viszonylag zökkenőmentesen zajlott, hisz a megkérdezettek elérhetőek voltak a büntetés-végrehajtási intézményeken keresztül. A felvett interjúkra 4 büntetés-végrehajtási intézményben került sor, melynek megvalósítását a BVOP segítette. A zárt intézeti körülmények közötti interjúk felvételére a Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtönben, a Balassagyarmati Fegyház és Börtönben, a Tiszaleti Országos Büntetés-végrehajtási Intézetben, valamint a Pálhalmi Országos Büntetés-végrehajtási Intézet sándorházi és bernátkúti objektumaiban került sor.

A büntetés-végrehajtási intézetekben készült személyes interjúk tartalmát természetesen meghatározza maga a zárt intézeti intézményi-interjúszituáció, azaz, hogy az interjúkészítők külön engedéllyel, kívülállóként (bár néha a TAMOP tagjaként) vették fel az interjúkat. Az interjúk tartalmi hasznosíthatóságát befolyásolhatta az a körülmény, hogy az elítéltek mennyiben és milyen mélységig szavaztak bizalmat a kérdezőknek a válaszadások során. A büntetés-végrehajtási intézetekben készült interjúk további sajátossága volt az is – és az adatok használatosságát nagyban befolyásolta az a tény –, hogy a program az adatfelvétel idején körülbelül 4 éve zajlott, és az időmúlás nagyban nehezítette a visszaemlékezést. Nem segítette a kutatási eredmények használatosságát az sem, hogy az elmúlt időszakban több program is futott a büntetés-végrehajtási intézetekben, illetve az sem, hogy a megkérdezettek közül azóta többen is bekerültek a TAMOP 5.6.2-es program folytatásába, a TAMOP 5.6.3-as programba. Nem véletlen tehát hogy az interjúalany sok esetben visszaemlékezéseiben keverte a négy évvel ezelőtti megvalósult programot, illetve az azóta megvalósult, vagy a jelenleg is futó programokat, valamint az 5.6.3.-as programot. Ezeket a nehézségeket azonban az interjúfelvétel és az elemzés során igyekeztünk azonosítani és kiszűrni.

A minta második csoportjának, a **szabadultaknak az elérése**, viszonylag hosszú felkutatási folyamat eredményeként alakult ki. Az interjúalanyok elérését négy fő csatornán keresztül oldottuk meg.

1. Az első csatorna a programban dolgozó *szakemberek információira* épült. A szakemberek az esetek többségében azonban már nem tartották a kapcsolatot a régebbi programban résztvevőkkel, mivel az utógondozó szakasz régés-rég lezárult.

Így meglehetősen kevés olyan elérhetőséget, illetve információt sikerült ezen a csatornán összegyűjteni, melyek alapján ténylegesen elérhetővé és felkereshetővé váltak a résztvevők.

A következő három elérési utat a résztvevők által kitöltött *beleegyező nyilatkozatok* és *ügyfelmappák* tették lehetővé.

2. A *nyilatkozatokban* szerepeltek a programban részt vettek 4 évvel ezelőtti bejelentett lakcímei. Mivel igen mobil népességről van szó, ezek alapján az információk alapján nem lehetett egyértelműen elérni őket, mert számolni kellett azzal, hogy az elmúlt 4 év alatt megváltozhatott a lakcímük. Ezért a tényleges felkereséshez mindenképpen szükségesnek láttuk az interjúkészítés előtt előzetesen felvenni a kapcsolatot, melyre szintén nem volt elegendő csupán a lakcím rendelkezésre állása. A mappákból kiindulva azonban három új csatornán jutottunk el végül a résztvevőkhöz.
3. A települések *polgármestereivel*, vagy *jegyzőivel* vettük fel a kapcsolatot, illetve megkerestük a településen dolgozó *családsegítő*, illetve *családgondozó* szolgálat munkatársait, illetve
4. a kutatók saját személyes szakmai kapcsolatain keresztül kerültek kapcsolatba a program résztvevőkkel, oly módon, hogy először egy adott *település kulcsembereihez* jutottak el, s a kulcsemberek, akik személyes kapcsolatban álltak a volt fogvatartottakkal, segítettek a kapcsolatfelvételt. Ezeken a közvetett kapcsolatokon keresztül kértünk közvetlen elérhetőséget a program résztvevőkhöz, és végül ezen a módon vettük fel velük az interjúkészítés előtt a kapcsolatot.

A négy csatorna közül a polgármesteri hivatal, továbbá a családsegítő felkeresése bizonyult a leginkább célravezető megoldásnak. Ennek viszont az lett a következménye, hogy a mintában főként a kistépüléseken élők szerepelnek nagyobb számban.

Az interjúk felvételét is több módszer együttes kombinációjával tudtuk megoldani, köszönhetően a volt fogvatartottak nehéz elérhetőségének. Az interjúk legnagyobb részét személyes interjúfelvétellel készítettük, amikor a szabadult programrésztvevő otthonában készült el az interjú. Néhány esetben, amikor ez nem volt kivitelezhető, telefonos interjút kellett elkészítenünk, illetve egy olyan eset történt, amikor az interjúalany külföldre költözött, ezért Skype-on keresztül vettük fel az interjút.

Összefoglalva tehát, számos kacsaringón keresztül sikerült felkutatnunk a volt fogvatartottakat és felvennünk az interjúkat, ez azonban azt eredményezte, hogy a statisztikailag pontos mintavételi eljárás kivitelezhetetlenné vált. Ezt ellensúlyozandó döntöttünk a *szakértői mintavétel* alkalmazása mellett, melynek alap megoszlási statisztikáit a következőkben röviden ismertetjük.

A **települési változó** mentén a mintába bekerült interjúalanyok 64,7%-a kistépülésen, 8,8%-a városban és 26,5%-a nagyvárosban él. Mivel az alapsokaságra vonatkozóan nem rendelkezünk megbízható adatokkal a településnagyságot illetően az I. térkép adatai alapján tudunk becsléseket adni a minta és az alapsokaság kapcsolatára. Az általunk felvett interjúk és a bejelentett lakcímek közötti Pearson korreláció értéke 0,154, 0,05 szignifikancia szint mellett, ami ugyan pozitív összefüggést mutat a két változó között, azonban ez **nem elegendő erősségű összefüggés ahhoz, hogy a minta lakóhely szerint statisztikai értelemben vett reprezentativitását alátámasztottnak vegyük**. Nem elhanyagolható az a tény sem, hogy nagy az eltérés a minta elemszáma és az alapsokaság elemszáma között (2512 fő vett részt a programban).

Település

Település	Szabadult	Fogvatartott	Minta-elemszám	Minta-elemszám százalékos megoldása	Teljes alapsokaság	Százalékos megoszlás
Nagyváros	4	5	9	26,5%		
Város	1	2	3	8,8%		
Község	11	11	22	64,7%		
NA					2512	100%
Összesen	16	18	34	100%	2512	100%

Ha a legmagasabb befejezett **iskolai végzettség** változót nézzük, akkor azt látjuk, hogy a teljes alappopuláció majdnem 20%-ról nem rendelkezünk megfelelő adatokkal. Ha ettől a tényről eltekintünk, akkor azt láthatjuk, hogy a mintában valamivel több 8, illetve a 10 osztályt végzett válaszadó került és nem került bele érettségivel, vagy annál magasabb iskolai végzettséggel rendelkező válaszadó, mely kategória azonban 2%, illetve 18,8%-os megoszlással jelennek meg az alapsokaságon belül. A minta és a populáció attribútumai közötti korrelációt a χ^2 próbával tudjuk tesztelni. Az elméleti és gyakorlati elemszám meghatározás után a mintához tartozó χ^2 tényező értéke 3.8916. Az 5 szabadságfokú és 95%-hoz tartozó χ^2 határérték 11.070, ami magasabb, mint a mintához tartozó χ^2 érték, így statisztikailag megállapítható, hogy a ***minta az iskolai végzettség tekintetében habár torzít, statisztikailag szignifikánsan nem különbözik az alapsokaságtól.***

Legmagasabb iskolai végzettség

Legmagasabb iskolai végzettség	Szabadult	Fogvatartott	Minta-elemszám	Minta-elemszám százalékos megoldása	Teljes alapsokaság	Százalékos megoszlás
Kevesebb, mint 8 általános	3	2	5	14,7%	292	11,6%
8 általános	7	10	17	50%	909	36,2%
10 osztály	2	3	5	14,7%	162	6,4%
Szakmunkás képző	4	3	7	20,6%	473	18,8%
Érettségi	0	0	0	0%	153	6,1%
Egyetem, főiskola	0	0	0	0%	51	2,0%
NA					472	18,8%
Összesen	16	18	34	100%	2512	100%

A férfiak és a nők megoszlásának változója alapján azt látjuk, hogy az alappopuláció 6,1%-áról egyáltalán nincs adatunk, illetve azt, hogy az alapsokaság kevesebb, mint 9%-a csupán a nő. A mintakialakítás során ebből kifolyólag eltekintettünk a női válaszadók felkeresésétől és csak férfi válaszadókat kérdeztünk meg. A minta χ^2 próba értéke 3,2903. Az 1 szabadságfokú és 95%-hoz tartozó χ^2 határérték 3,841, ami magasabb, mint a mintához tartozó χ^2 érték, így megállapítható, hogy a ***minta a nem változó tekintetében statisztikailag szignifikánsan nem különbözik az alapsokaságtól.***

Nem

Nem	Szabadult	Fogvatartott	Minta elemszám	Minta elemszám százalékos megoldása	Teljes alapsokaság	Százalékos megoszlása
Férfi	16	18	34	100%	2151	85,6%
Nő	0	0	0	0%	209	8,3%
NA					152	6,1%
Összesen	16	18	34	100%	2512	100%

Ha az életkor vonatkozásában nézzük meg a minta reprezentativitását, akkor azt láthatjuk, hogy pár százalékkal több fiatalabb válaszadó (21-25 éves) és jóval kevesebb 36-50 éves elítélt került bele a mintánkba, mint amennyi az alapsokaság megoszlásaiból leolvasható, tehát életkor szerinti megoszlásban a fiatal válaszadók felé torzít a minta. A minta χ^2 próba értéke 8,3333. A 3 szabadságfokú és 95%-hoz tartozó χ^2 határérték 7,815, ami alacsonyabb, mint a mintához tartozó χ^2 érték, így megállapítható, hogy a **minta az életkor változó tekintetében statisztikailag szignifikánsan különbözik az alapsokaságtól.**

Életkor

Életkor	Szabadult	Fogvatartott	Minta elemszám	Minta elemszám százalékos megoszlása	Teljes alapsokaság	Százalékos megoszlás
21-25 éves	2	5	7	20,6%	417	16,6%
26-30 éves	5	5	10	29,4%	425	16,9%
31-35 éves	4	5	9	26,5%	426	17%
36-50 éves	5	3	8	23,5%	1244	49,5%
Összesen	16	18	34	100%	2512	100%

Ha a programszakaszokban részt vettek megoszlását nézzük, akkor látható, hogy a programban résztvevők 25,1%-ról nincsen megbízható adatunk, másfelől jóval több, csak humán szolgáltatásban résztvevő fogvatartott jelenik meg az alappopuláció megoszlásaiban és sokkal kevesebb a tréningen, illetve a szakmaképzésben résztvevő, mint a mintában. A minta tehát torzít a sikeresebb programrésztvevők irányába, mind a tréningen való részvételt, mind a szakmaképzés sikeres elvégzését tekintve. A minta χ^2 próba értéke 32,1403. A 2 szabadságfokú és 95%-hoz tartozó χ^2 határérték 5,991, ami alacsonyabb, mint a mintához tartozó χ^2 érték, így megállapítható, hogy a **minta a programszakaszok változó tekintetében statisztikailag szignifikánsan különbözik az alapsokaságtól.**

TÁMOP 5.6.2-es programszakaszok

TÁMOP szakaszok	Szabadult	Fogvatartott	Minta elemszám	Minta elemszám százalékos megoszlása	Teljes alapsokaság	Százalékos megoszlás
Csak humán szolgáltatásokban részesült	1	2	3	8,8%	1078	42,9%
Tréninget is végzett, de szakmaképzésben nem vett részt	13	8	21	61,8%	496	19,7%
Szakmaképzésben is részt vett	2	8	10	29,4%	308	12,3%
NA					630	25,1%
Összesen	16	18	34	100%	2512	100%

A mintába valamennyivel több nem büntetett előéletű (58,8%), mint büntetett előéletű (41,2%), válaszadó került, és a minta közel fele olyan válaszadókból került ki, akik szabadulásuk után jelenleg nem visszaesők (47,1%). Az interjúalanyok 23,5% pedig még nem szabadult azóta, hogy a TÁMOP programba bekerült. A mintában 29,4% azoknak az aránya, akik visszaesőnek számítanak a TÁMOP 5.6.2 program befejezése óta. A populációban azonban, sem a büntetett előletről, sem a szabadulás, illetve visszaesés mértékéről nincsenek adatok, így a **minta ezen változók mentén nem összehasonlítható az alapsokasággal.**

Büntetett előélet

Büntetett előélet	Szabadult	Fogvatartott	Minta elemszám	Minta elemszám százalékos megoszlása	Teljes alapsokaság	Százalékos megoszlás
Büntetett előéletű	4	10	14	41,2%		
Nem büntetett előéletű	12	8	20	58,8%		
NA					2015	100%
Összesen	16	18	34	100%	2015	100%

Szabadulás-visszaesés

	Szabadult	Fogvatartott	Minta elemszám	Minta elemszám százalékos megoszlása	Teljes alapsokaság	Százalékos megoszlás
Nem szabadult azóta, hogy a programban volt		8	8	23,5%		
Szabadult, de visszaeső		10	10	29,4%		
Szabadult és nem visszaeső	16		16	47,1%		
NA					2512	100%
Összesen	16	18	34	100%	2512	100%

A szakértői minta és az alapsokaság viszonyáról megállapítható, hogy a minta elemszáma alacsony ahhoz, hogy reprezentatív minta legyen. Másfelől a változók nagy százalékában nem állt rendelkezésre megfelelő olyan adat, amelyből reprezentatív mintát lehetett volna venni. Ezek voltak azok a körülmények, amelyek miatt a mintavétel során a szakértői mintavétel eljárása érvényesült, s amelynek folyamányaként, statisztikailag gyenge összefüggés mutatható ki a minta és a populáció tekintetében a település változó mentén. Életkor tekintetében, valamint a program-szakaszok tekintetében statisztikailag szignifikánsan különbözik a minta és a populáció. Ezzel szemben nincs statisztikailag szignifikáns különбözőség a minta és az alapsokaság között, a nem és a befejezett legmagasabb iskolai végzettség változók mentén. Úgy is fogalmazhatunk, hogy ezek mentén a változók mentén nincs statisztikai bizonyíték a minta opponálására. A szakértői mintánk tehát valamelyest torzít az alacsonyabb iskolai végzettségűek irányába, valamint a fiatalabb program résztvevők irányába, ezen felül felülreprezentáltak benne a sikeresebb programrésztvevők – azaz azok, akik vagy a tréningképzéseken vettek részt, vagy sikeresen elvégezték a szakmaképzést – továbbá a kistépüléseken élők. A mintából származó kvalitatív adatok azonban megfelelő mennyiségű adatot és érvet szolgáltatnak ahhoz, hogy a program retrospektív értékelését el lehessen végezni.

PROGRAM RETROSPEKTÍV ÉRTÉKELÉSE A SZABADULTAK ÉS FOGVATARTOTTAK NARRATÍVÁIN KERESZTÜL

A TÁMOP 5.6.2 projekt 2010. április 16-tól 2012. november 30-ig valósult meg három kiemelt régió (a Dél-dunántúli, az Észak-alföldi, valamint az Észak-magyarországi régió) 12 büntetés-végrehajtási intézetének fogvatartottjai között. A projekt kereti között a fogvatartottak egy 4 szakaszból álló munkaerő-piaci és társadalmi reintegrációt elősegítő folyamaton mentek keresztül. A komplex program annak elősegítését célozta, hogy az elítéltek szociális kompetenciája, a motivációja, illetve az önbizalmuk növekedjék. Társas és családi kapcsolataik rendeződjenek, valamint a programban résztvevő fogvatartottak álláskeresési technikái erősödjenek. A folyamatot az újszerű és innovatív elemek (családi döntéshozó csoportkonferencia (CSDCS), jóvátétel) beemelése és megvalósítása egészítette ki és erősítette.

A következő oldalakon a projekt retrospektív értékelésével kapcsolatos kutatás eredményeit ismertetjük, amely a fogvatartottakkal és szabadultakkal felvett félig-strukturált interjúk elemzése alapján készült.

A tanulmány struktúrája, nem a projekt megvalósítói által kigondolt projektszakaszok alapján épül fel, hanem a projektnek azt az inherens folyamatát követi, amely az interjúalanyok narrációiból az elkészült interjúk alapján kirajzolódott. A szabadultak, illetve a fogvatartottak narratívái alapján a projektelemek egy lineáris folyamatba rendeződtek, amely a bevonással kezdődött, a tréningeken megvalósuló munkával folytatódott, majd a szakmaképzésbe történő bekerüléssel, illetve annak elvégzésével fejeződött be. Mindezt végigkísérte egy folyamatos egyéni beszélgetés és segítségnyújtás.

Az elemzésbe azonban ezen a folyamaton kívül beemeltük a projekt résztvevők körében a projektet megvalósító szakemberekről kialakított képet, valamint a projektből történő lemorzsolódás okainak feltárását.

A programban – a berögzített ügyfélmappák adatai szerint – összesen 2512 résztvevő vett részt. A bevont programrésztvevő 42,9%-a csak humán szolgáltatásokban vett részt. A fennmaradó 57,1%-ból 630 főről nincsen arra vonatkozóan megbízható adatunk, hogy milyen képzésen vettek részt. A programrésztvevők 19,7% csak tréningeken volt jelen és a résztvevők csupán 12,3% szerzett a szakmaképzés elvégzése után bizonyítványt.⁶⁴

A retrospektív kutatás során 34 fővel készítettünk interjú. A minta 8,8%-a csak humán szolgáltatásokban részesült, 61,8%-a csak a tréningképzések szakaszában vett részt, 29,4%-a pedig sikeresen szerzett valamilyen szakmát a program kereti között.

Programelemek

A programba történő jelentkezés, toborzás és bevonás

A mintába bekerült válaszadók 23,5%-a a miskolci-, 20,6%-a a malassagyarmati büntetés-végrehajtási intézetben került először kapcsolatba a programmal. Úgyszintén sokan a szirmabesenyői- (14,7%), valamint a tiszalöki büntetés-végrehajtási (17,6%) intézetekben kerültek bevonásra. A szolnoki-, szekszárdi-, debreceni-, valamint a tiszalöki fogvatartó intézményekben a szakértői minta 8,8%, 5,9%, 5,9% valamint 2,9%-a került bevonására. Mindebből látható, hogy a szakértői mintával az érintett 12 büntetés-végrehajtási intézet közül 8 intézményt sikerült lefednünk.

⁶⁴ A program elemzésével kapcsolatosan folyamatos problémát jelentett, hogy az elemzéseket nem lehetett minden szempontból megbízható adatokra építeni - a tanulmány elkészítése során - ugyanis az ügyfélmappák adtabázisa több ponton is megbízhatatlan adatbázisként álltak még akkor rendelkezésre. Ebből kifolyólag a fent közölt százalékos megoszlások a tanulmány írásakor rendelkezésre álló statisztikai adatok megoszlásait tükrözik.

Az interjúkból kiderül, hogy a fogvatartottak elsődlegesen az utógondozó koordinátor, valamint a nevelő személyes megkeresése útján értesültek a programról, és sokkal ritkábban értesültek róla a zárkatársak elmeséléséből, vagy a bv intézeten belüli egyéb hírcsatornákból. A visszaemlékezések alapján a toborzás folyamatában a börtönökből majdnem mindenki részt vett, ugyanis többször megjelenik az a kép a narrációkban, mintha az egész börtönt bevonták volna a programba.

A bevonás során rövid tájékoztatást tartottak a programban dolgozók a programról és felvették a személyes adatokat. Többen említették azonban, hogy nem személyes úton, hanem egyszerű "feliratkozás" útján kerültek bele a programba, mely természetesen csökkentette azt, hogy mélyreható információkat lehessen átadni a jelentkezőknek a programról.

"TÁMOP-osok mesélték, nem tudom, hogy hívják már pontosan őket. Ők mesélték, hogy van ilyen lehetőség, indítani fognak még akkorában. Hát ennek már 5 éve, lassan. Pontosán nem emlékszem, hogy miket mondtak, de mondták, hogy van ilyen lehetőség. Nem csak nekem, jóformán mindenkit lehívtak, az egész börtönt húszasával."

"V. H. jött és akkor összeírta a neveket, hogy kinek mire van szüksége."

A bevonás szakaszáról a fentiekből kifolyólag viszonylag kevés emlékekkel rendelkeznek a válaszadók, leginkább a szakmaképzés lehetőségét, a "civiliek" jelenlétét a börtönben, valamint a csoportfoglalkozásokat emelték ki, mint olyan programelemeket, amelyek elhangzottak a tájékoztató előadáson. A narrációkban a toborzáskor említett programelemek és a programra jelentkezés motivációi szoros kapcsolatban állnak. A programra való **jelentkezés fő, személyes motivációja** – melyet minden második interjúalany megemlített (50%) – a **zárkából való (időleges) kikerülés lehetősége**, a szabadidő eltöltése volt. A program ugyanis megtörte a zárkaélet monotonitását, egy olyan lehetőséget teremtett, mely megtöri az unalom és a bezártság érzetét a büntetés-végrehajtási intézményeken belül.

"Hát én megmondom az őszintét magának, én azért kezdtem el járni erre a TÁMOP-ra, hogy ne legyek zárva. Mert előzetes voltam és nem dolgoztam semmit, akkorába kerültem be és, hogy ne legyek egyfolytában zárkába. Azért kezdtem el járni a TÁMOP-ra."

A második legnagyobb személyes motiváció kategóriát, melyet a narrációk 33%-ban megemlítettek, a **megszerezhető szakma** jelentette, mely sok esetben kiegészült a későbbi, szabadulás utáni biztosabb és állandó munkahelyi pozíció megszerzésének lehetőségével. Azonban ugyanekkora mértékben volt vonzó a fogvatartottak számára a programon való részvétel következtében megszerezhető **pozitív jogi bírálat** is (33%), mely vagy a folyamatban lévő büntetőügy pozitívabb elbírálását, vagy a börtönön belüli pozíciójuk pozitív megerősödését segíthette elő.

"Én mindenképpen vártam azt, hogy ezt a szakmát, ha akkor kiengedtek volna vagy szabadultam volna, szerettem volna akkor is letenni, tehát mindenféleképpen visszajöttem volna, mert én úgy gondolom, hogy ez a szakma, amit ezzel kaptam ezzel a TÁMOP-pal, ez nagyon fontos és keresett szakma, amiben én tudnék dolgozni ott is, ahol lakok"

"...és ott voltam és vasárnap jött az ügyvéd, mert, mivel részt vettem a TÁMOP-ban annál is jobb volt, mert azt mondta az ügyvéd, hogy az ítéleten fognak enyhíteni."

"Meg úgy is viselkedtem, hogy hasznosítottam a TÁMOP-ot, ha már bent vagyok, hogy valamennyit érjek is már belőle bent."

A válaszolók több mint negyedének (28%) narrációjában megjelenik a programra jelentkezés motivációi között a *pénzkeresési lehetőség*, mint motiváció. A projekt során ugyanis a program résztvevők tanulmányi ösztöndíjat kaptak, ami nagyban elősegítette a programba való jelentkezést.

“Hát mért ne, bent ugyanúgy kaptunk pénz érte, mondom milyen jól jön egy kis pénz, menjünk!”

A TÁMOP-ba való jelentkezés azonban nem csak előnyökkel, hanem *hátrányokkal* is járt a fogvatartottak számára, amelyek szintén belejátszottak abba a döntési szituációba, hogy a fogvatartott elkezd-e a programot, vagy sem.

Részben adottak voltak a pozitív motivációk a belépés mellett (kikerülés a zárkából, szakmaképzés, pozitív jogi bírálat, pénzkeresési lehetőség), ám néhány hátránya is származhatott a fogvatartottnak, ha elkezdte a TÁMOP-ot. Egyfelől nehezebben tudott dolgozói státuszba kerülni a BV intézményen belül, ugyanis nem szívesen engedték el a TÁMOP foglalkozásra a dolgozókat. Másfelől kevesebb esélye lett esetlegesen más BV intézményen belüli programba való bekapcsolódásba. A két hátrány közül a munkáltatásban való részvétel lehetőségétől való elesés befolyásolta döntően a programban való részvételt, mely ezen túlmutatóan több esetben később a programból való lemorzsolódáshoz, kilépéshez is vezetett.

Tréningképzések

A TÁMOP program keretében ötféle tréning valósult meg (agressziókezelő-, konfliktuskezelő-, kommunikációs-, önismereti-, valamint életvezetési tréning) a program során. Azonban az egyes büntetés-végrehajtási intézeteken belül eltérések mutatkoztak abban, hogy az 5 tréning közül melyiket és milyen sorrendben tudták megvalósítani. Eltérések mutatkoztak abban is, hogy a tréningek hogyan és milyen tematikával kapcsolódtak a program folyamatához, és a szakmai képzéshez, azon túlmenően, hogy a szabályok szerint a szakmai képzés előfeltétele volt a tréningen történő részvétel.

Ebből következően a tréningek - a fogvatartottak szemszögéből - sokszor az eredeti céljuktól eltérő funkciót töltöttek be. A tréningképzéseken résztvevők narratívái alapján elenyésző azoknak a száma, akik vissza tudtak emlékezni arra, hogy egészen pontosan milyen tematikája volt a tréningeknek. Akik visszaemlékeztek azok leginkább az agresszió és konfliktuskezelő tréningeket tudták felidézni (29%), e mellett a kommunikációs tréninget (19%). Az önismereti és életmód tréningeket csupán egy válaszadó említette. Az interjúalanyokban ebből kifolyólag az esetek többségében *nem maga a tréning anyaga*, hanem a *tréningen megvalósuló tevékenységek, érzések maradtak meg*. A tréningeken folyó munka a narratívák legnagyobb részében, mint játék aposztrofálódott (22%). Egy olyan kötöttségektől és felelősségektől mentes pozitív időtöltésnek tekintették, ami a börtön mindennapjaihoz képest eltérő élményt és a felszabadultság érzetét tudta adni a válaszadók számára.

“Hát mikor a legelső volt, a legelső legnehezebb dolog, mikor be kellett mutatkoznod mindenkinek. Hát elég gátlásos volt. Aztán jött egy labdajáték, ha jól hiszem, hogy gurítsuk végig egymáson a labdát, hát ez hihetetlen s azt, hogy kell azt, most hát ez hihetetlen, és akkor meg kellett csinálnunk és mondta a két tanár, hogy csináljuk meg...jó bele kellett menni mindenbe, ők is belementek, végül is elég jól álltak ehhez a dologhoz, lazán. Szerintem ahhoz, hogy a BV-be történt ez a dolog hát úgy elég lazán álltak hozzá és jók voltak. Tehát, úgy visszagondolva jó volt az egész.”

“Végül is nyugodtság volt ottan. El tudtuk beszélni, meg olyan dolgokat mondani, amit talán máskor ezt nem tudtuk volna elmondani. Vagyis nem akartuk volna. Szégyelltük volna vagy ilyesmi, hasonló. Itt meg jóformán el mertük mondani. De hát ott volt, nem csak beszélgetés, játék is, játszottunk, hülyéskedtünk.”

A tréningeknek a börtönélettől való különbözősége és játékos formája azonban nem csak pozitív, hanem negatív konnotációt is magán viselt. Főként a magasabb iskolai végzettséggel rendelkező fogvatartottak körében jelentek meg a negatív attitűdök a játékos formával kapcsolatban.

“Így játszottunk. Ping-pong, akkor forgószék meg ilyenek voltak, nem tudom pontosan. És úgy mondta, mert én ki akartam ebből szállni. Mert mondtam én ezt nem csinálom, mert ez nagyon gyerekes. De a végére csak rájöttem, hogy jó ez, mert tényleg jó volt. A végére nagyon belejöttem a dolgokba.”

A visszaemlékezések meghatározó szegmensét alkották a tréningen folyó konkrét agresszió és konfliktuskezelési gyakorlatok megvalósulása (20%). Ebben a kategóriában főképp olyan szituációs gyakorlatok kerültek említésre, amikor el kellett játszani egy adott konfliktusos helyzetet, és ennek kapcsán indult el a beszélgetés az agressziókezelési technikákról. A szituációs gyakorlatokkal kapcsolatban pozitív visszajelzéseket adtak a válaszadók, ám az esetek túlnyomó részében nehezen tudták a mindennapi, a börtönön belüli vagy a börtön kívüli életükbe hatékonyan beépíteni az elhangzottakat, mert alapvetően nem érezték a szituációkat relevánsnak a saját életükre vonatkozóan.

“Igen, igen. Hát, hogy mondjam, voltak ilyen fura szituációs játékok, hogy mondjuk a szomszédoddal összevesznél, hogyan beszélnéd meg a szomszédoddal? Mondjuk egy olyan dolgot, hogy mondjuk a zene lejjebb vételéről, vagy átlóg a gyümölcsfa, vagy bármi. Hát ilyen apróságok, tényleg ilyen hétköznapi dolgok. Hogy, hogy oldanád meg mondjuk. Te átmennél és megennétek együtt a gyümölcsöt, vagy kívágnád? Ilyen, ilyen...hát most nem hülyeségek, ilyen dolgok.”

A fenti két kategórián túlmenően a *jövőről való beszélgetés*, illetve a *jövő tervezése* (11%), valamint a *fogvatartottakkal való ismerkedés* (11%) jelentek még meg nagyobb számban, nevesített kategóriaként a tréningekkel kapcsolatban. Mindez magában foglalja, azt, hogy a tréningek alkalmat teremtettek a szabadulás utáni élet megtervezéséhez, valamint néhány esetben a kinti elhelyezkedéshez nyújtottak támpontot. Azonban ugyanilyen arányban szóltak arról is, hogy a büntetés-végrehajtási intézetben élő fogvatartottak informálisan többet megtudjanak egymásról híreket és információkat cseréljenek, valamint új szituációkban ismerjék meg egymást egy kötetlen beszélgetés során. Ezzel a kategóriával függ szorosan össze a korábban már a motivációknál is említett zárkából való kikerülés lehetőségének kategóriája.

A válaszadók viszonylag alacsony mindösszesen 7%-a említette az *álláskeresési technikákat* a tréningekkel kapcsolatban, mely főként az állásinterjúra való felkészülést jelentette szituációs játékok formájában. A családi kapcsolatok rendbetételét nem kapcsolták össze számottevő mértékben a válaszadók a tréningeken folyó munkával.

A program résztvevők említései erős kapcsolatot mutatnak a tréningekkel való elégedettséggel, illetve azzal, hogy hasznosítani tudott-e valamit a tréning tananyagából.

Az I. diagram mutatja a válaszok megoszlását, mely alapján látszik, hogy a válaszadók valamivel több, mint a fele nyilatkozott pozitívan arról, hogy tudott valamit hasznosítani a tréningeken elhangzottakból. Legtöbben a konfliktuskezelést és agressziókezelést említették, melyekből gyakorlati úton is hasznosítani tudtak a későbbi életük folyamán.

“Például úgy volt, ez most a Budapesti Fegyház és Börtönbe, hogy összetűzésbe kerültem vietnámiakkal. Tehát hívtak bokszolni, menjünk, kimentem a fürdőbe és elmagyaráztam szépen, hogy figyelj ide, nekem nem kell a balhé. Eleget balhéztam. Oldjuk meg másként, ha nem, akkor menjünk össze, de nincs értelme. Nincs annak értelme, hogy te is be legyél kékülve, meg én is. És kezet fogtunk, mondta jól van, megértettem, kezet fogtunk és onnantól kezdve barátság.”

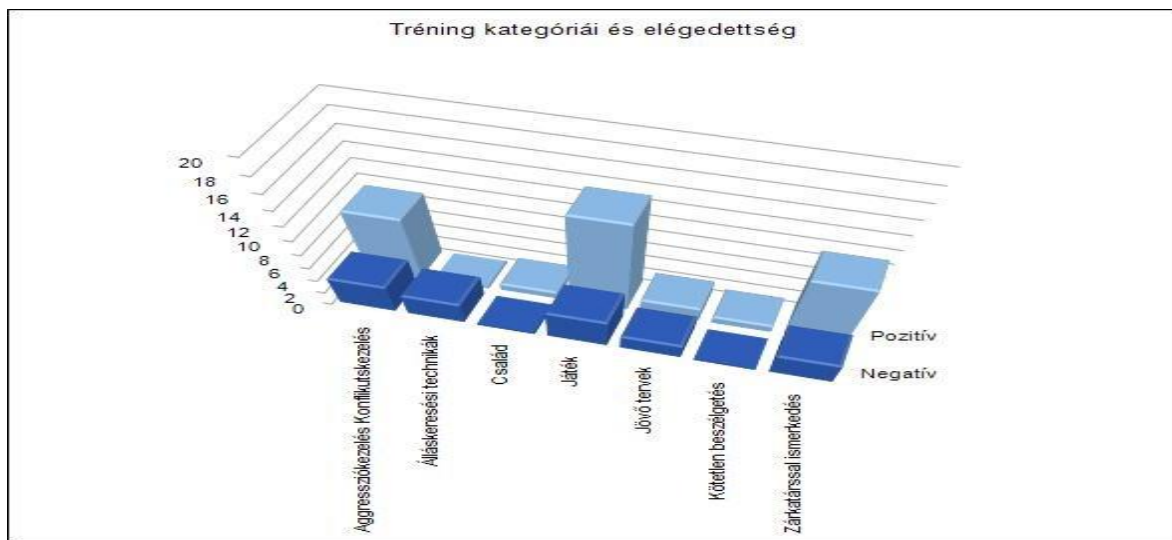
“Nem, nem, ezt megismertem ez konfliktuskezelés, úgy lekezelem az embereket ezzel a konfliktuskezelővel, hogy nem tudnak reagálni rá. És csak úgy néz és elmegy. Olyan dolgokat mondok neki, hogy figyelj, hagyjuk egymást békén, ne provokálj légy szíves, meg próbálom legyőzni az ő felindulásának énrám való, de én két perc alatt le is amortizálom. És ezt abból tanultam, a konfliktuskezelésből.”

“Ottan elkezdtem ezt a tréninget, ami sikerült is, oklevelet is kaptam róla. Tényleg jó volt, mert az nekem, az most előny. Hogy megtanultad azt, hogy, hogy kell magadat önkontrollálni. Mert én nem ilyen voltam, mint mostan, amikor idekerültem ebbe a BV intézetbe, teljesen nyugodt vagyok. De ott fiatalokba ment a verekedés stb., szurkálódás, egyéb dolgok. És, hogy elkezdődött ez a program, akkor megtanultam, hogy, hogy történjen, hogyha belekeveredek egy szóvitába akkor, hogy jöjjenek ki jól. Vagy, ha netán annyira elfajul, hogy verekedni kell akkor, hogyan kerüljem el azt is. Meg ilyen alapvetően jó dolgokat.”

Valamivel kevesebben említették azt, hogy a tréningek hatását a zárlatossákkal való kapcsolatban tudták kamatoztatni. Ezen túlmenően a játékok során nyert pozitív megerősítéseket nevezték még meg sokan, mint olyat, amit hasznosítani tudtak a tréningekből. A narratívák alapján azonban az is látszik, hogy a tréningek gyakorlati hasznosítása viszonylag szűk szegmensben jelent meg a program résztvevők mindennapi élete során. Ha meg is jelent, ez főképp a fogvatartó intézményben folyó kommunikációs stratégiákat tudta több-kevesebb sikerrel orvosolni.

Ezt támasztja alá a II. diagram ábrája, amely a tréningekkel kapcsolatos pozitív és negatív attitűdök megoszlásának mátrixából jött létre.

A tréning a válaszadók narratívái alapján pozitív élményt tudott nyújtani, mind a felszabadult és kötetlen játékos formájából kifolyólag, mind a zárlatosság, fogvatartottak megismerése szempontjából, mind a konfliktuskezelés során elsajátított gyakorlatok szempontjából.

“És volt egy ilyen kockajáték, bekötötték az emberek szemét feketével és akkor egymásra kellett kockákat tenni, de bekötött szemel. én első körbe felraktam valami kilencet, de volt egy csávó, aki Tiszalökön felrakott 17-et. Mondom, én akkor megdöntöm a rekordot. Csak viccből és megdöntöttem: 19-et raktam fel. Na, akkor, az tetszett nekem is.”

Azonban több negatív vélemény is megfogalmazódott a programrésztvevők felől a tréningekkel kapcsolatban. Ezek közül a leggyakrabban felmerülő érv a *tréning* hasznosíthatóságának teljes megkérdőjelezése volt.

“Én, én megmondom őszintén, kidobott pénznek tartom az egészet. Tehát, figyelj ott bent is az látod, hogy, akik onnan jönnek, nagyon eldugott szegletekből, azok olyan sötétek, olyan buták, nem érdekli, nem tudod egyszerűen rá venni őket, hogy tanuljanak.”

“Ö..ö..ö, hát most legyek őszinte? Hasznot még nem láttunk belőle. Mert, most mit? De időtöltésnek nagyon jó volt a börtönben. Mert ott azért megfogol minden ilyet, hogy teljen az idő, a napjaid teljenek. És ez annak nagyon jó volt, hogy teljenek a napjaid. Igaz, hogy tanultál belőle egy-két dolgot.”

A tréningekkel kapcsolatos attitűdök másik konkrétan megfogalmazódó negatív szegmensét a *tréninganyagok* használhatóságának megkérdőjelezése adta. A narratívák alapján látható, hogy az átadott konfliktus- illetve agressziókezelés technikák az esetek több szegmensében nem érték el a megfelelő hatásukat a fogvatartottak körében. Ennek folyamánként sem a tréning célja nem vált teljesen nyilvánvalóvá a fogvatartottak számára, sem a tréningek valódi használhatósága. Természetesen a pozitív hatás sem tagadható el a tréningektől, hisz a tréning által megteremtett oldott hangulat, valamint a zárkából való kikerülés és élmények biztosítása mindenképpen pozitív hatást gyakorolt az elítéltekre és közrejátszott a későbbi motivációjuk erősítésében. Azonban konkrét, kézzelfogható és hasznosítható tudást csak nagyon minimális esetekben sikerült átadniuk a tréningeknek.

“Hát én nem sokat, mert én ezeket már tudtam. Kint is ilyen kommunikációs, meg gazdaság az a tantervbe nekünk be volt építve, már 2004-5-be tanultam ezeket. Csak hát annyi, hogy akinek, aki nem tanulta, akinek újdonság volt, annak jó volt. Gondolom én. Vagy nem. Hát most nekem, mit tudjam én. Eltelt az idő. De pozitívum, pozitívum, hozzá kell tegyük. Azért jó, ha az ember így érzi, hogy foglalkoznak vele és másokat is ... hogy mondjam, hogy mások is foglalkoznak a sorsoddal, hogy akarják, hogy jobb irányba menjél, meg tanítanak stb., stb. Szóval ez jól esik az embernek, a törődés.”

A pozitív és negatív attitűdökből valamint a fent megállapított tényekből úgy tűnik, hogy a tréningek csak kis százalékban érték el a kívánt hatásukat a fogvatartottak körében a

fogvatartotti visszaemlékezések alapján. A tréningek fő funkciója a fogvatartottak szemszögéből így egy olyan játékos és kötetlen légkör megteremtése volt, mely külső "civil" személyek bevonásával egy oldott- és jó hangulatú, zárkán kívül eltöltött időt tudott biztosítani számukra. Ebből kifolyólag azonban a fogvatartottak visszaemlékezései alapján a tréningek kevésbé tudták megvalósítani az eredeti céljaikat például az agressziókezelés vagy az álláskeresési technikák gyakorlat-orientált átadását.

Szakmaképzés

A program egyik zászlóshajóját és egyik fő vonzerejét a résztvevők számára a program közben megszerezhető *szakmaképzés* jelentette. A következőkben röviden áttekintjük, hogy milyen attitűdök, érzelmek, gondolatok kapcsolódtak a szakmaképzéshez a programban résztvevők oldaláról.

Az interjúk során széles skálán merültek fel olyan szakmák, melyeket a válaszadók visszaemlékezése szerint a TÁMOP program keretében el lehetett végezni: bútorasztalos, bútorkárpitos, csőhálózat központi fűtés szerelő, ECDL, festő-mázoló, gyógynövény és fűszernövény termesztő, hegesztő, konyhai kisegítő, takarító, targoncavezető és térkő-burkoló.

A szakmaképzések mind az elméleti, mind a gyakorlati oktatást magukba foglalták, azonban széles spektrumon szóródtak a szerint, hogy mennyire mélyreható elméleti tudás kellett a megszerzésükhöz, és időben milyen hosszú volt maga a képzés. A skála az 1 hónapos gyors képzéstől kezdve a 10-12 hónapos hosszabb képzésekig szóródott. A tréningek pozitív megítélésétől eltérően a szakmaképzés esetében már sokkal számottevőbb a negatív attitűd a programrésztvevők oldaláról a megvalósult elemekkel kapcsolatban. A programrésztvevők elsősorban az elméleti képzési részekkel voltak megelégedve, ám a gyakorlattal és a vizsgával kapcsolatosan már fordított a helyzet, ott inkább a negatív attitűdök kerültek túlsúlyba.

Az elméleti részekkel kapcsolatosan pozitívumként jelent meg, hogy a börtönkörnyezetnek köszönhetően, a program résztvevők sokkal jobban tudtak fókuszálni a tananyagra, mint a kinti életben, ahol más dolgok elvonták volna a figyelmüket. Ugyancsak többen számoltak be nagyon pozitívan az új ismeretek szerzésének lehetőségéről, valamint az evvel szorosan összekapcsolható sikerélmények megszerzéséről, melyek a tanulás folyamán érték őket. Többen kifogásolták azt, hogy az elméleti oktatási rész túlságosan rövid volt, és nem volt biztosítva az elegendő idő ahhoz, hogy az anyagot teljes mélységében el lehessen sajátítani. Ezzel függnek össze azok a vélemények is, melyek a szakmaképzés elméleti részét - a tréningekhez hasonlóan - inkább időöltésnek tekintették semmint olyan képzésnek, mely valóban hasznosítható tudást nyújt.

"Tehát a kinti sokkal kacifántosabb, mint a benti. Idebent így egyszerűbb volt a tanulás. Nem kellett másra összpontosítani csak arra, hogy tanuljon az ember. Nem volt külső zavaró tényező. Hát apróbb családi problémákat leszámítva. Csak arra lehetett összpontosítani, amire kellett. Tanulás, tanulás, tanulás, ez nagyon fontos szerintem."

"Elindult, január 2-án elindult, úgy vót, hogy matematika, fizika, ez a két tantárgyunk vót, ilyen ismétlés jellegű, mondjuk a matematika tanár az tetszett, kihívott ilyen egyenleget, egyenletet megoldani, oszt nekem az nagyon ment, amit lehetett azt megoldottam neki, a többiek meg az ott mér van, ott mér nincs, mér. Most magyarázom el, elmagyaráztam, érted? - Nem. - Akkor hülye vagy hozzá. Én feladok magának egy másik feladatot, próbálja meg megoldani, jó fölírtam, elsőfokú egyenlet vót, de jó hosszú volt. Összeírtam, oszt két perc után - kész vagyok. Jó van, hozza ki, leellenőrizi, ezt tudja mi vót? Mondom nem, mér mi vót? Érettségi tétel. Na, az nagyon jó volt akkor."

A szakmaképzés gyakorlati részével kapcsolatban a narratívák nagy részében megjelent, hogy a gyakorlati idő hossza nem biztosított elegendő lehetőséget ahhoz, hogy kellő

mélységben elsajátítsák a résztvevők a szakmát. A gyakorlati idő rövidségével kötötték össze azt a tényt is a válaszadók, hogy szabadulást követően, amikor fel szeretnék használni a megszerzett szaktudást elbuknak a munkahelyi gyakorlati vizsgán. Ezzel szemben a narratívák kisebb részében a gyakorlat, mint pozitívum jelent meg, mely során megtérült a befektetett energia.

“Ha lenne rá lehetőségem, ha kiszabadulnék, én ezt szívesen csinálnám. Mert igaz, hogy 8 hónapos volt a tanfolyam, sok mindent nem tudtam belőle tanulni, mert úgy érzem, hogy 8 hónap ahhoz kevés, hogy tökéletesen megtanuljam, amit kellett volna, de nagyjából megtanultam, amit kellett.”

“A gyakorlati részre több hangsúlyt fektetnék, mint az elméletre, mert többet gyakorol, mert ha jobban be van gyakorolva akkor kint is lehet ezzel dolgozni a civil életben. Mondjuk egy hentes rendszeren begyakorolja, most nem úgy mondom, hogy mondjam neked. Ha többet gyakorolják nem 90 órát hanem 120 órát, akkor legyen benne 4 hónapban ez a gyakorlat és ilyen 6 hónapos a tréning, akkor sokkal jobban el tudnak ezekkel helyezkedni. Jobban fogják tudni, hogy mit kell csinálni.”

A vizsgával kapcsolatba körülbelül ugyanakkora számú pozitív, mint negatív attitűd jelent meg. Pozitívként merült fel a szakvizsgálóhoz köthető pozitív bv intézetben belüli bírálat, valamint önmagában a vizsgával hitelesített szakmaszerzés lehetősége.

“Beszéltek össze-vissza, de belém nem tudták belém beszélni, mert én továbbra is csináltam és kaptam dicséretet, jutalmat is kaptam, plusz beszélőket kaptam, meg ilyeneket kaptam. 92%-kal mentem el át, esküszöm magának.”

Több esetben negatívként jelent meg a vizsgával kapcsolatban, hogy a szakmunkás végzettség nem minősül – sem a ráfordított rövid gyakorlati idő miatt, sem a túl könnyen megszerezhető vizsga alapján – “igazi” szakmának a munkaerőpiacon. Azaz nem valószínűsíthető az, hogy a tanult szakmával a fogvatartott előnyösebb vagy biztosabb munkaerő-piaci pozícióba juthat majd.

“Hát szerintem ilyen szakmát, ha valaki így leteszi, mint én, hogy én is így le bírtam tenni. Hogy mondom nagyon könnyen, tehát könnyedén veszik az egészet. Tehát egy szakmát, ha valaki el akar érni, hogy egy szakmája legyen akkor, én, ha én tanár lettem volna, akkor én nem adnám úgy meg. Mert nagyon sok olyan ember volt így velem, akik még írni sem tudtak. Tehát olyannak hogyan lehet szakmát adni?”

“Mert nem olyan bizonyítványt kap róla, mint amit idekint elvégez, mondjuk közmunkán, a munkaügyi központon keresztül. Hiába, hogy nincs rajta, hogy BV intézet azt nem írják bele, de viszont a gyakorlati része hiába, hogy leteszi, de idekint a gyakorlati résznél megbukik. Szóval ez az egy probléma van, hogy odabent, amit tanítanak is, az gyakorlatban nem segítenek. Az az egy gond van. Mert, ha az ember tudná odabent, hogy hiába, hogy elméletileg leteszi a, ... ugye a vízvezeték szerelőt, de viszont a gyakorlati részét nem bírja teljesíteni, ha kijön. Érti?”

Mindebből látható, hogy míg a tréning egy alapvetően pozitív, ám habkönnyű időtöltésként definiálódott a fogvatartottak számára, addig a szakmaképzés ugyan képes volt mind az önbizalmat, mind a motivációt, mind az új kompetenciákat erősíteni vagy felszínre hozni, a fogvatartottak azonban nem igazán bíztak abban, hogy az adott szakmával szabadulásuk után képesek lesznek tartós és állandó munkahelyen elhelyezkedni vele. A vélemények többsége ugyanis azt mutatta, hogy a program résztvevők úgy érezték, hogy az oktatás alapján nem szerezték meg azt a kellő gyakorlati tapasztalatot, amely segítségével később magabiztosan el tudnának helyezkedni a munkaerőpiacon az adott szakmájukkal.

Kik jutottak el a sikeres vizsgával záródó szakmaképzésig?

Az interjúk narratívái alapján viszonylag szerteágazók azok az okok, amelyek elősegítik, vagy gátolják, hogy a programba jelentkező résztvevők valóban el is tudjanak jutni a sikeres vizsgával záródó szakma megszerzéséig.

A programrésztvevők adatait tartalmazó ügyfélmappák számos olyan kvantitatív változót tartalmaztak, amelyek elemzése elősegíti az alfejezet címében feltett kérdés megválaszolását. Ebből következően most egy kicsit eltekintve az „ortodox” kvalitatív adatelemzéstől, elemzésünkbe bevonunk egy rendkívül rövid kvantitatív adatelemzési részt, amiben azonban ki kell emelni, hogy a kis elemszám, valamint az adatok megbízhatósága miatt az elemzés eredményeit rendkívül óvatosan kell kezelnünk. Az ügyfélmappák adatai alapján lineáris regresszió analízissel ugyanis kiszűrhetőek azok a változók, amelyek valószínűsíthetően közrejátszottak abban, hogy a program résztvevők sikeres szakmai vizsgát tehessenek.

Ha abba a *regressziós modellbe*, melynek független változója a sikeres szakmaképzés elvégzése bevonjuk az ügyfélmappa változóit, mint magyarázó változókat, akkor egy olyan modellt kapunk melynek a modellhez tartozó magyarázó erejére adható torzítatlan becslés értéke (R^2) 0,973 (lásd Melléklet).

Azaz összességében megállapítható, hogy *a független változók együttesen 97,3%-ot magyaráznak meg a függő változó heterogenitásából*, azaz abból, hogy a mintába került programrésztvevő sikeresen elvégezte a szakmaképzést. A modell végső formáját 5 lépésen keresztül érte el és az analízis végére 5 változó maradt a modellben, a többi változó kikerült a modellből.

A következő öt változóval írható le a modell:

- (1) a jövőterv megléte;
- (2) a fogvatartott életvezetési tanácsokban kért-e a TÁMOP-tól segítséget;
- (3) kapott-e csomagot a családtól;
- (4) tanult-e a bv-ben; végül
- (5) hány év munkatapasztalattal rendelkezik.

A modell azért különösen érdekes, mert *a szakmaképzés ez esetben nem korrelál erősen olyan alap változókkal, mint a lakóhely, az iskolai végzettség, az életkor vagy akár a jövedelem*. A modell statisztikailag szignifikáns, amit az ANOVA táblázat F-próbájához tartozó szignifikancia értéke mutat. Ehhez azonban gyorsan hozzá kell tenni, hogy csupán arra a 34 válaszadóra szignifikáns a modell, akikkel az interjúk készültek, valamint akik bekerültek a mintába. A Koefficiens táblázatból leolvasható, hogy milyen sorrendben léptek be a változók a modellbe, továbbá az excluded táblázatban nyomon követhető, hogy mely változókat zárt ki a modellből az analízis. A változókhoz tartozó B értékek megmutatják, hogy milyen összefüggés van szakmaképzés valamint a változók között. Ez alapján látható, hogy a jövőterv, a csomag, a munkatapasztalat illetve a szakmaképzés között pozitív összefüggés; az életvezetésben kért segítség, és a BV-ben való tanulás között, valamint a szakmaképzés között pedig negatív összefüggés található.

Mindez azt jelentheti, hogy **a szakmaképzés megszerzéséhez egyfelől szükséges a TÁMOP-os szakemberekkel a minél többszöri személyes találkozás** (a jövőtervet ugyanis csak a sokadik találkozó alatt töltötték ki a résztvevőkkel), **szükséges hozzá az anyagilag támogató családi kapcsolatok megléte** (hisz a program miatt nem tud részt venni, mint dolgozó a bv életében a program résztvevő), illetve szükséges hozzá az, **hogy a börtönbe kerülése előtt minél több évet eltöltsön valaki munkaviszonyban**. Emellett azonban az is szükséges, hogy rendelkezzen egy olyan **önbizalomra** épülő preferenciával, mely a változást elő tudja segíteni, valamint **elegendő ideje** legyen a bv-s tevékenységek mellett a programban való részvételre.

A modell ugyan szignifikáns ám az elemszám meglehetősen kicsi ahhoz, hogy messzemenően el tudjuk fogadni a modell állításait. Az azonban látszik a modellből, hogy a

program nem tett különbséget az alapváltozók mentén, azaz, nem a magasabb iskolai végzettségű és jobb anyagi háttérrel rendelkező, valamint kedvezőbb települési körülmények közül érkező fogvatartottaknak adott esélyt a szakma megszerzésére, hanem a fenti változók közrejátszásával segítette a szakmaképzés sikeres elvégzését.

Egyéni segítő beszélgetések

A TÁMOP programot végigkísérte – a csoportos munkában zajló fejlesztések mellett – egy személyes fejlesztési programelem, amely egyéni segítő beszélgetések formájában egy komplex és sokrétű szolgáltatást nyújtott a programban résztvevők számára.

A projektben résztvevők nagy számának köszönhetően azonban ez a szolgáltatás nem terjed(hetett) ki mindenkire, azonban a programrésztvevők túlnyomó többsége igénybe tudta venni a szolgáltatást. A mintába került válaszadók 10%-a volt olyan válaszadó, aki nem hallott az egyéni beszélgetések lehetőségéről, ha számításba vesszük azt a tény, hogy a szakértői minta torzít a sikeresebb programrésztvevők irányába, akkor látható, hogy *minél inkább bevonódott valaki a programban, annál valószínűbb volt, hogy találkozott a szolgáltatással*. Azok a program résztvevők, akik igénybe vették a szolgáltatást, túlnyomórészt *rendkívül pozitívan nyilatkoztak magáról a szolgáltatásról*. Egyfelől kiemelték a beszélgetések pozitív pszichológiai vonzatát (23%), aminek következtében egyfajta megkönnyebbülés, lelki feltöltődés, személyiségfejlesztés zajlott, valamint egy személyes- és szoros kapcsolattartás alakult ki a program megvalósítói és a programrésztvevő között.

“Beszélgettem vele, megkönnyebbültem. Jó volt. Megkönnyebbültem. Kicsit kibontakoztam nála. Aranyos volt, szimpatikus. Ilyen 40-45 körüli. Aranyos volt, jó volt.”

“Hát figyelj, szerintem a személyes beszélgetések, szerintem az volt, nekem az volt, az volt a legérdekesebb az egészben, ahogy, amikor, amikor, konkrétan négy szemközt akár le tudtam valakivel ülni beszélni és....és el tudtam mondani, hogy mit gondolok, meg kaptam rá választ is, értelmeset.”

A segítő beszélgetés során nyújtott szolgáltatásokat nagyon nehéz szétválasztani egymástól, hisz egyfelől szorosan összefüggenek egymással, másfelől egy kötetlen beszélgetés keretei között valósultak meg, ami szintén nehezíti a tematizálást. Az azonban jelentésseljes, hogy a programrésztvevők milyen témákat, ügyeket kapcsoltak a beszélgetésekhez.

A személyes beszélgetések során valósult meg a fenti pszichológiai hatásokon túlmenően a *családi kapcsolattartással* kapcsolatos tennivalók, attitűdök, cselekvések megfogalmazása. A felvett interjúk tartalmazták, hogy a beszélgetések több esetben kitértek a fogvatartott családi kapcsolatainak rendezésére, valamint segítséget nyújtottak a *társadalmi kapcsolataik* megerősítésében (20%). Ezen túlmenően az *egyéni szabott foglalkozás* (15%) jelent meg a narratívákban, mint erős pozitívum, mellyel sikerült a programban a egyéni esetkezelést megvalósítani a csoportos szolgáltatások mellett. Az egyéni beszélgetések során valósult meg továbbá a *szabadulásra való felkészítés egyfajta formája*, mely egybegyűrve a jövő, és a család és a társadalmi kapcsolatok kérdésköréit megpróbálta a fogvatartottat felkészíteni a szabadulás utáni időszakra (11%). Ennél neutrálisabb témakört emeltek ki azon válaszadók, akik úgy érezték, hogy sem egyénileg, sem a társadalmi kapcsolataik terén nem szorulnak segítségre, ők az egyéni beszélgetéseket egyfajta kontroll jelzővel aposztrofálták. Ők nem pro-aktívan kérték a segítséget, hanem “lehívták” őket, valamint adatokat, illetve teszteket töltöttek ki velük a narratíváik alapján (7%).

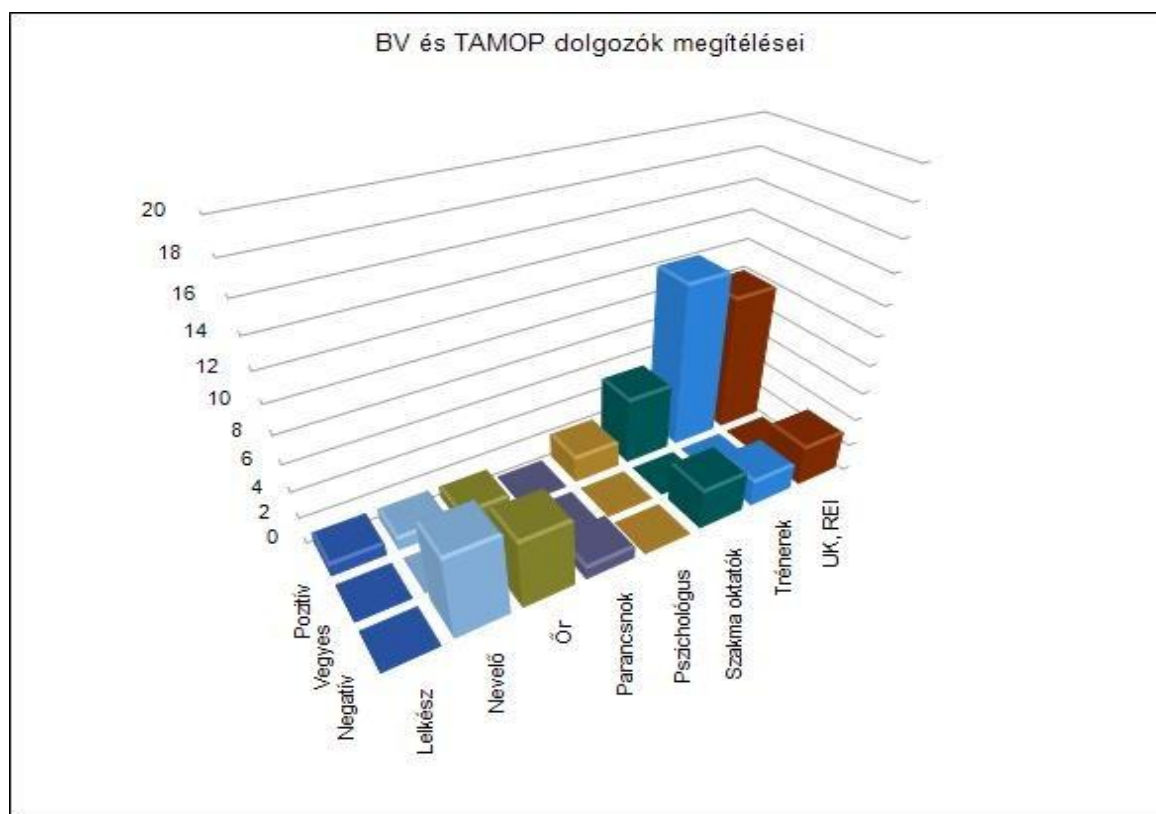
Az attitűdök irányból megközelítve az egyéni beszélgetések leginkább pozitív hatása a fogvatartottak szempontjából a pszichológiai, valamint a személyes faktor megjelenése volt. Mindkét esetben olyan pozitív narrációk jelentek meg, melyek erősítették a résztvevők

motivációját, önbizalmát, valamint elősegítették néhány esetben a társadalmi kapcsolatok erősödését, rendezését.

Szakemberek szerepe és megítélése a programban

A TÁMOP projektben dolgozó szakemberek programrésztevők szerinti megítélése sok esetben nehezen különválasztható a tényleges programelem megvalósításának értékelésétől. Mindebből következik, hogy egy adott programelem sikeres megvalósítása, nagyban függött a programelemet végző szakember felkészültségétől, szakmai tapasztalatától, valamint gyakorlatától.

Az interjúk alapján érzékelhető, hogy a tréninget tartó trénerek, valamint a szakmaképzést tartó oktatók személyükben különválnak a narrációkban. Azonban a reintegrációs tanácsadók és az utógondozók az esetek nagy százalékában mind a tevékenységük, mind a személyük tekintetében összemosódnak és a "TÁMOP-osok" jelzővel lettek felruházva. Ennek némileg ellentmond az, hogy több esetben kialakult egy erős, személyes kapcsolat a TÁMOP-ban dolgozó szakember és a program résztvevő között, ám ez mégsem volt elegendő arra, hogy konkrétan nyilvánvalóvá váljon, hogy milyen ügyben melyik szakember segítségét kérhetik a program során.

Az interjúk alapján a bv személyzet és a TÁMOP-ban dolgozó szakemberek megítélésének összehasonlítását ábrázoljuk a III. diagramon. Látható, hogy a TÁMOP-ban dolgozó szakemberek – a börtönszeméllyzettel összehasonlítva – nagyon pozitív megítélést vívtak ki a maguk számára a programban résztvevők között. Az eredményt befolyásolja, hogy az interjúk elsősorban a TÁMOP-ban dolgozókra fókuszáltak, így a narrációk megoszlásai torzítanak a programban dolgozók felé. Mindhárom esetben (szakmai oktatók, tréner, utógondozó koordinátor illetve reintegrációs tanácsadó), amikor a TÁMOP-ban dolgozókra kellett véleményt formálnia a volt programrésztevőknek a pozitív narrációk mindig meghaladták a negatív narrációkat. Ugyanez a megítélés a börtönszemélyzet

vonatkozásában csupán a pszichológus és a lelkes esetében tapasztalható. Mindez szorosan összekapcsolódik a szakmai megvalósítók "civil" kategóriájával a bv intézményeken belül. Azaz azzal, hogy egy olyan szegmenst sikerült kialakítani az intézményi hierarchiában, mely ugyan kötődik a BV intézet struktúrájához, ám sok szálon kapcsolható a "kinti" élet történéseihez és felszabadultságához, továbbá nem voltak felhatalmazva olyan eszközökkel, melyek negatív szankciókat vonhatnak maguk után a programrésztvevőkre nézve, mely szintén jelentősen javította a TÁMOP-osok megítélését.

A szakmát oktatók voltak azok, akiket leginkább tanári mivoltukban értékelték és definiáltak a válaszadók. Ebből kifolyólag a segítőkész, felkészült és támogató "jó tanár" képe (53%), valamint a kivételező, nem számon kérő, "rossz tanár" képe rajzolódik ki (47%), körülbelül a válaszadások fele-fele arányában.

"S elvégeztem a sok iskolát, de egyébként az ottani iskolai menettel meg stb. azzal 100%-osan meg vagyok elégedve. A menetnek, meg az oktatók is ezekkel semmi probléma nincs. Mindent megkaptunk, amit ígértek, bizonyítványt, mindent, szóval normálisak voltak, csak nem tudtam vele elhelyezkedni."

"Már volt tapasztalatuk, már látta rajtuk, hogy izé, értenek hozzá, meg minden, és inkább gyertek ti, csináljátok meg. Mi meg nem...meg nem vót anyag, nem tudtunk vóna mit hegeszteni."

A trénerekkel kapcsolatban a szakmai oktatókhoz képest elsöprő arányú a pozitív narrációk jelenléte (86%). A válaszokban felmerült negatív attitűdök sem a tréner személyére irányultak, hanem a tréningek színvonalát, gyerekességét kritizálták. A trénerekkel kapcsolatban a játékos, felszabadult és a börtönkörnyezettől elütő légkör megteremtése volt a leggyakoribb kategória, ami a válaszok közel 1/3-ban megjelent. Ehhez szorosan kapcsolódik, hogy a válaszadások alapján a tréner törekedett a személyes kapcsolatok kialakítására (15%), közvetlenek, segítőkészek voltak (16%), valamint újat tudtak mutatni a fogvatartottak számára (8%). Mindez elősegítette azt, hogy a tréneréről rendkívül pozitív kép alakuljon ki a programrésztvevők között.

"Legjobban talán az tetszett, hogy foglalkoztak velünk. Tehát az, hogy nem az, az átlagos ő és fogvatartott kapcsolat volt, hanem, hanem éreztem egy olyan belsőleges dolgot, tehát mindenbe segítettek. Tehát még azt se tudom mondani, hogy sétába hátrányunk volt vagy bármilyen, semmi, nagyon, tehát nem volt hátrány, ennek csak építő jellegű volt."

Csaknem úgy, mint a TÁMOP-os szakemberekről (az utógondozó koordinátorról és a reintegrációs tanácsadóról), akiknél szintén magas arányban, 77%-ban pozitív visszajelzés érkezett a program résztvevők felől. A negatív megítélés leginkább azon programrésztvevők esetében jelent meg, akik lazán, vagy csak rövid ideig vettek részt a programban. Azonban az esetek túlnyomó többségében maga az utógondozó személye folyamatosan pozitív konnotációkkal egyetemben jelent meg a narratívákban.

"Mert az sem mindegy, hogy ki az, ki az a mentor, akivel esetleg tudok beszélgetni. Mert lehet, hogy ha más, a.. akkor lehet, hogy nem így alakul ez bennem, hogy most tényleg. Mit tudom én, nézzél meg egy filmet I., mert nagyon jó, nagyon jó története van, jó a sztorija, meg minden. Vagy olvasd el azt a könyvet, mert tényleg személyiségfejlődés várható tőle, ha esetleg befogadóképes vagy ilyen téren, akkor... és ez nekem jól jött, a J.-től is, meg a N.-től is."

"Viszont megmaradt a kapcsolat és az I.-val például a mai napig beszélünk telefonon meg én tök jóba vagyok vele. Meg tök kedvelem, nagyon aranyos nő szerintem, meg a F. is egy jó fej."

“De úgy amikor elmentem, megismertem M. nénit, ugye jól emlékszem? Volt ilyen? Nem most volt! Nagyon szerettem. Igaz sokan vissza is mondták, de voltunk jó páran.”

“Mert, hogy te karbantartó vagy és mászkálhatsz. Na, amíg ez nem történt meg, addig én a TÁMOP-osokat azt sem tudtam, hogy kik. Tehát a három év alatt egyszer nem láttam őket. Csak hallottam, hogy vannak. Valami szerepük van.”

Az utógondozó koordinátor csaknem úgy, mint a többi kollégája, mint a segítségnyújtást megteremtő egyén van jelen az elbeszélésekben (86%). Ez annak köszönhető, hogy az utógondozó szakember pozitív megítélése nagyban összefügg azokkal a segítő munkákkal, amiket a program során az egyéni esetkezelésben nyújtott a résztvevők számára. Ezek közül a legnagyobb kategóriát az utógondozás, valamint az utógondozás során való munkahelykeresés tette ki (53%). Erre egy későbbi fejezetben részletesebben is kitérünk. A második és harmadik legnagyobb kategóriákat a személyes ügyintézéshez szükséges iratok beszerzése jelentette (18%), valamint a családi kapcsolatok rendezésében közrejátszott szerepe (12%). A családi kapcsolattartás főként az extra beszélők és látogatási alkalmak megszervezése, valamint a gyámügyi, gyerektartással kapcsolatos problémák rendezése jelentette.

“Hát nagyon sokba így segítettek, például így ilyen családi beszélőbe. Tehát amikor a család így bejött oda Vácra, akkor segítettek abba, hogy a család, süteményeket ők hoztak be, meg ilyen különböző dolgok voltak.”

“Segítettek, amibe tudtak. A nevelőszülőkhöz amikor kerültek a gyerekek, akkor segítettek megtudni a címet. Kapcsolattartás, akkor a gyámüggyel való kommunikációt, tehát ilyen dolgokba segítettek. Tehát, hogy tudjak valamit a gyerekekről, hogy hova lettek elhelyezve, hogyan, milyen esélyem van rá, hogy visszakapjam őket? Miegymás. Akkor most is folyamatban van, amiben segítenek, hogy a pici, hogy megszületett tavaly októberben, ugye nem volt apasági amikor bekerültem....hát hogyan, mikor börtönben vagyok? És akkor abban segítenek, hogy az apaságit meg tudjam csinálni. Lenyilatkozni stb., hogy legyen apasági. Tehát nekem ilyen dolgokba segített a TÁMOP.”

Fontos szegmenst jelentett a szakmaképzéssel, valamint az oktatással kapcsolatos információk átadásában is a koordinátor. Ritkábban megjelent kategóriáknak számítottak még a szabadulásra való felkészítés, valamint a munkaüggyel kapcsolatos teendőkre való felkészítés, továbbá a lakhatási kérdésekben való segítségnyújtás. Mindezek együttesen 2%-ot tesznek ki a narrációkban.

A segítségnyújtással kapcsolatban a kevés számú negatív attitűd egyfelől abból fakadt, hogy maga a fogvatartott nem vette igénybe a szolgáltatást, amely legtöbbször annak volt köszönhető, hogy nem érezte a szükségességét a segítségkérésnek, hisz úgy ítélte meg, hogy nincsen olyan problémája, amiben a szakember segíteni tud. Másfelől megjelentek olyan negatív narratívák is, melyek azt mutatták, hogy a programrésztvevő börtönben elfoglalt pozícióját nem szerette volna gyengíteni azzal, hogy érzelmileg “gyenge” embernek mutatkozik, aki rá van szorulva a pszichológiai megerősítésre.

“Az igazságot megvallva én nem szoktam kérni így dolgokat, mert így rajtam kívül voltak embereknek problémájuk, így a kinti dolgokkal kapcsolatban. Volt akinek azt segítette, hogy a gyerekét láthassa, mert gyámügyesek elvitték például. Így segítőkészek voltak. Mind a két oldal.”

“Voltak érzelmileg is gyengébb emberek tehát és akkor úgy ők nekik nagyon sokszor segítettek. Láttam mindenben, tehát nagyon kedvesek voltak, minden közvetlenek. Nekem nem kellett.”

Ugyancsak az utógondozó szakemberek munkájához lehetne sorolni az innovatív programelemek megvalósítását a programban, azaz a CSDCS-t, valamint a jóvátételi programokat, azonban egy jóvátételi esetet leszámítva, ezek az innovatív programelemek teljesen láthatatlanok a fogvatartotti narrációk alapján.

Összefoglalva azt mondatjuk, hogy a programrésztvevő narrációk alapján a programmegvalósító szakemberekről rendkívül kedvező és pozitív kép alakult ki. Ezen kívül több olyan egyéni esetkezelési segítséget tudtak nyújtani, melyek hasznosnak bizonyultak a programrésztvevők számára.

A kimaradás és lemorzsolódás okai, valamint a résztvevők programjavaslatai

A program során történt viszonylag nagyarányú programelemenkénti lemorzsolódás okai között fontos ismét megemlíteni a már korábban a programba jelentkezés motivációinál felsorolt okokat. Egyfelől azt, hogy a programban való részvétel sok esetben kizárta a dolgozói státusz megszerzését a börtönben (26%), ennek következményeképpen azok a fogvatartottak, akiknek kedvezőtlenebb anyagi helyzetű családi háttere volt sok esetben elhagyták a programot. Ugyancsak közrejátszott a lemorzsolódásba az, hogy a szükséges 8 általános iskolai végzettséggel nem rendelkeztek minden esetben a fogvatartottak (13%), valamint az, hogy egyéb intézményen belüli szűrési szempontok miatt nem tudta folytatni a programot az elítélt (10%). A lemorzsolódás legfontosabb oka a fogvatartottak narrációja alapján, azonban az volt, hogy a fogvatartás körülményei megváltoztak (53%). Azaz vagy átszállították a fogvatartottat egy másik intézménybe (19%), vagy szabadult (19%), vagy fegyelmi büntetés miatt kizárták a programból (13%).

“De, csak mire elkezdődött volna, vagy elindult, addigra elszállítottak másik börtönbe. Ez a kilencedik börtönöm.”

“Ugyanitt. Elkezdtem azt a 265, vagy valami ilyesmit elkezdtem csak nem tudom, mert akkor is szabadultam. És aztán visszakerültem.”

“Én akkor azokon sem tudtam részt venni, nem azért mert olyan fegyelmi, akkor magánzárkában voltam. Akkor már maga az anyagom nem engedte, hogy ebben részt vegyek, mert olyan súlyos cselekményt követtem el a börtönbe, hogy ezt nem engedélyezhették, hogy egy ilyen ember pont TÁMOP-ra menjen.”

Az átszállításnak egyfajta megoldását jelentette az, hogy egy megkezdett programot egy másik bv intézetben tudta a fogvatartott folytatni, valamint később lehetősége volt rá, hogy a program folytatásába az 5.6.3.-ba beszámítsák az elvégzett tanóráit és folytatni/elkezdeni tudja az új programban a szakmaképzést.

“Ott is jártam tanfolyamra, aztán meg amikor onnan eljöttem, Gyarmatról, érdeklődtem Tiszalökön és itt tettem le a gyógynövény és fűszernövény termesztő tanfolyamot.”

“De hogy most visszakerültem, már akkor nem nézték a múltamat, már azt mondták, hogy adnak egy esélyt nekem. És akkor próbáljak úgy viselkedni, és ha látszik az, hogy megvan hozzá az eszem, akkor el tudom végezni ezt a tanfolyamot. Mindegy, hogy ez csak egy egyszerű tanfolyam volt, de jó volt.”

A lemorzsolódás későbbi csökkentésének egyik útja lehet a válaszadók által javasolt változtatások, elemek beépítése a programba. Ugyan a válaszadók 10%-a nem változtatna semmit a programon, a 90% azonban több oldalról is újratervezné a programot. A válaszok alapján leginkább a készségfejlesztési és tanulási részt alakítanák át a válaszadók (21%).

A szakmaképzésbe több gyakorlati elemet illesztenének be, valamint új elemeket, mint írás-olvasás fejlesztés, nyelvoktatás, valamint egyéb készségfejlesztő tréningeket építenének bele a programba. Úgyszintén nagyobb hangsúlyt fektetnének a munkahelyteremtés és a

lakhatás elősegítésre, azaz olyan elemeket emelnének be a programba, melyek a kézzelfogható munkaerő-piaci elhelyezkedést segítenék elő, valamint lakhatási megoldásokat kínálnának. Úgyszintén nagyobb hangsúlyt tennének a családi kapcsolatok helyreállítására, valamint a programrésztvevők kiválasztására. A családi kapcsolatokat elsősorban a láthatási alkalmak sűrítésével látják megoldhatónak, a kiválasztás megvalósítását pedig egyfelől korcsoporti-, másfelől végzettség szerinti bontásban és program specializációban látják.

“Tehát mondom ilyen több munka esetleg, igen, hogy ahogy szabadulnak 1-2 héten belül el tudják állítani az embert, akkor biztos, hogy nem volna az, hogy visszaesnek az emberek. Magyarul inkább úgy mondom, hogy a 100-ból 80-n nem esnének vissza, mert van elfoglaltságuk, s nem azon rágódnak, hogy igen vissza hogy kerüljenek.”

“Hanem, nem tudom. Inkább abban kellene segíteni szerintem, hogy valahogy lakhelyet tudjanak váltani, illetve környezetet tudjanak váltani, ne oda kerüljenek vissza, ahova mennek.”

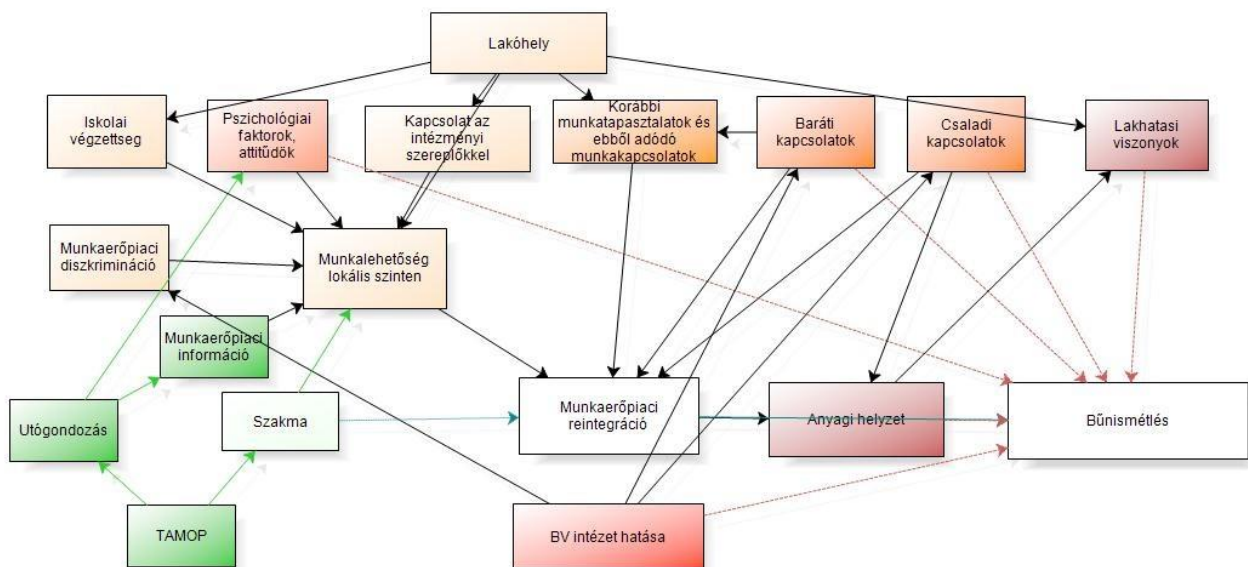
Konklúzió

A szakértői mintába került programrésztvevőkkel készült interjúk alapján azt lehet látni, hogy a program értékelésében nem térnek el számottevően a már szabadult és a jelenleg is fogvatartás alatt álló almintabeli csoportok válaszai egymástól. Úgyszintén nem lehet látni különbséget bv intézmények közötti válaszadásokban. Mindebből az következik, hogy habár minden bv. intézményben egy kicsit máshogy valósult meg a program és a program megvalósulása erősen függött a programban dolgozó szakemberektől, *a retrospektív narratívák ezeket az eltéréseket már nem mutatják. A programban dolgozó szakemberekről rendkívül kedvező és pozitív kép alakult ki és maradt meg a fogvatartottakban.* Azonban a programelemek több esetben nem tudták beváltani a hozzájuk fűzött reményeket. Habár minden programelemre igaz, hogy erősíteni tudták a résztvevők önbizalmát és egy alternatív és “szabad” programot tudtak a fogvatartottak számára biztosítani, az esetek kisebb százalékában tudtak valóban mélyreható hatást elérni azokon a területeken, amelyeket eredetileg megcélzottak. Így kevés hatást tudtak gyakorolni a társadalmi és családi kapcsolatok rendeződésére, a lakhatási viszonyok megoldására, a hatékony és a programrésztvevők munkaerő-piaci pozícióját és lehetőségét is szem előtt tartó álláskereső technikák átadására, vagy akár a tényleges munkaerő-piaci pozíció erősítésére. A program során rendkívül jól volt kombinálva a csoportos illetve az egyéni foglalkozások aránya, azonban eltűntek azok az innovatív és sokat ígérő technikák (CSDCS, jóvátétel), melyek erősíthették volna a szabadulás utáni társadalmi reintegrációt.

TÁRSADALMI ÉS MUNKAERŐ-PIACI REINTEGRÁCIÓ A PROGRAMRÉSZTVEVŐKKEL FELVETT INTERJÚK ALAPJÁN

A TÁMOP 5.6.2. program fogvatartottakkal kapcsolatos retrospektív kutatás második alfejezete a programnak a munkaerő-piaci reintegrációban és a későbbi bűnismétlés csökkentésében játszott szerepét a volt programrésztvevők narratívái alapján elemzi.

A program kiinduló előfeltételezése szerint a szakmával való rendelkezés segíti majd a szabadultak munkaerő-piaci reintegrációját és egyben csökkenti a bűnismétlés kockázatát. Ahhoz azonban, hogy lássuk a program gyakorlati hatásait a fogvatartottak szemszögéből, mindenképpen szükséges a munkaerő-piaci reintegrációt, valamint a bűnismétlés kockázatát szélesebb kontextusban is bemutatni. Az elemzés a munkaerő-piaci reintegráció értelmezési keretébe ezért bevonja a társadalmi reintegráció azon színtereit is, amelyeket a fogvatartottak megemlítenek.

Az elemzés nézőpontjának kiszélesítése egy olyan modell felállítását tette lehetővé, amely új kapcsolódási pontokkal egészíti ki a program által eredetileg felállított ok-okozati viszonyokat (II. modell).

Az eredeti kauzális láncban is szereplő elemet – a *szakmával* való rendelkezést, melynek következményeképpen nő a *munkaerőpiaci reintegráció* és melynek következtében csökken a *bűnismétlés* - a II. modellben fehér négyzetek illetve a kauzális láncolatot kék nyilak jelölik. A programrésztvevők narratívái alapján azonban a modellt kiegészítettük. A kiegészítő négyzetek, valamint a lineáris kapcsolatokat jelölő nyilak azok az új szegmensei a kauzalitásnak, melyeket az interjúkban a válaszadók megjelöltek, mint olyan tényezőket, melyek közrejátszanak, illetve erősen meghatározzák az alapvető oksági kapcsolat milyenségét.

Ezek az új tényezők négy nagyobb kategóriába sorolhatók, amelyeket négy eltérő szín is jelez a modellben:

1. munkaerő-piaci reintegráció (halvány rózsaszín négyzetek, fekete nyilak),
2. a társadalmi kapcsolatok szerepe a munkaerő-piaci reintegrációban (narancssárga négyzetek, fekete nyilak),
3. a TAMOP-ban megvalósuló utógondozás szerepe a munkaerő-piaci reintegrációban (zöld négyzetek, zöld nyilak), valamint
4. a bűnismétlés (piros négyzetek, piros nyilak).

A modellben számos kategória több alszegmenshez is tartozik, ezeket a kategóriákat a két szín közötti átmenettel emeltük ki ezek a következők: pszichológiai faktorok (rózsaszín-piros), korábbi munkatapasztalatok (rózsaszín-narancssárga), baráti és családi kapcsolatok (narancssárga-piros), BV intézmény hatása (rózsaszín, narancssárga, piros). A modellben a zöld színnel jelölt utógondozást jelölő szegmensek azokat a szegmenseket is kiemelik, melyek a TAMOP program hatását, valamint a rendszerben betöltött szerepét hivatottak jelezni.

A most következő alfejezet a modell logikáját követve és a fenti tényezők mentén fejt fel az összefüggéseket és a projekt azonosítható hosszú távú hatásait.

A munkaerő-piaci- és társadalmi reintegráció szegmensei

A II. modell alapján látható, hogy a munkaerő-piaci reintegrációt számos olyan tényező befolyásolja, amelyek sok esetben felülírják, de mondhatjuk azt is, hogy – a projekt eredményeitől és hatásaitól függetlenül – strukturálisan határozzák meg a szabaduló fogvatartott munkaerő-piaci lehetőségeit. A következőkben ezeket a hatás-tényezőket vesszük számba.

A strukturális tényezők közül a **lokális munkaerő-piaci lehetőségek** alkotják az egyik leginkább meghatározó kategóriát. Ez a kategória erős kapcsolatban áll

- a programrésztvevők lakóhelyének Magyarországon belüli elhelyezkedésével,
- a résztvevő büntetés-végrehajtási intézménybe kerülése előtti munkaerő-piaci tapasztalatainak mértékével,
- a programrésztvevő iskolai végzettségével,
- a pszichológiai- valamint munkavégzéssel kapcsolatos attitűdjeivel,
- a kinti munkaerőpiaci elhelyezkedést elősegítő vagy gátló intézményi szereplők attitűdjeivel,
- a munkaerőpiacon tapasztalható diszkrimináció erősségével,
- a TÁMOP-ban megszerzett szakma birtoklásával, valamint
- az utógondozás mélységével és milyenségével.

A következőkben ezeket a tényezőket vesszük sorra az utógondozás kivételével, melyre a téma fontossága miatt egy külön alfejezetben kerítünk sort.

A narratívák alapján a sikeres munkaerő-piaci reintegráció egyik kulcsfontosságú tényezőjét a **lakóhely** milyensége befolyásolja. A szakértői mintába került 34 válaszadó majdnem kétharmada 1000 és 1500 fő körüli községekből, kisközségekből származik. A válaszadók 8,8%-a kisvárosban, 26,5%-uk nagyvárosban, megyeszékhelyen lakik. Az 1. térkép alapján látszik, hogy a program résztvevők települései a hátrányos helyzetű – nem ritka esetben a leghátrányosabb helyzetű – kistérségekben találhatók, ahol mind az országos átlag, mind a megyei átlagok alatti a foglalkoztatottság szintje. A kistelepüléseken helyi szinten nagyon nehéz munkahelyet találni, legtöbb esetben a település önkormányzatánál a közmunkaprogram keretein belül nyílik csak munkalehetőség a programrésztvevők számára, esetleg az alkalmi, illetve szürke, fekete munkaerő-piaci szegmensekben tudnak elhelyezkedni. A legritkább esetben sikerül csak tartós, teljes állást találniuk. Az interjúk alapján kirajzolódó tendencia azt mutatja, hogy a megkérdezettek, mindössze 12%-a tudott olyan **korábbi munkaviszony**ról beszámolni, amely tartós és állandó munkavégzés volt, a megkérdezettek 88%-a csak alkalmi, illetve közmunkán szerzett munkatapasztalattal rendelkezik. Ebből az következik, hogy a programrésztvevők nagyon szerény olyan korábbi munkatapasztalatokkal rendelkeznek, melyeket papírokkal is alátámaszthatóan valóban számításba lehet venni egy új munkakeresés alkalmával.

“Ha van is, akkor az is nyáron van, munkalehetőség. Akkor bejönnek a szezonmunkák. Jó, van aki dolgozik a polgármesteri hivatalokban, meg ilyen helyeken, de én azt mondom, hogy tapasztaltam, hogy a 60%-a inkább alkalmi munkákból él. Igaz, hogy én, mikor kint voltam annak idején 4-5 ezer forintot adtak naponta, 6-tól délig. Most mennyi van, nem tudom, de a lényeg az, hogy tudom és tapasztaltam, hogy ez a kis falu nagyon szegénységben él.”

“Hát, van ott sokféle munka arrafelé. Mindenféle, amit el bír képzelni. Hát csak annyi, hogy vállalkozás nincsen arrafelé, mert nem város. Építés annyira nincs ottan. Ilyen állattenyésztés van. Segédmunkások vannak, akik a tanácsnak dolgoznak, piacosok vannak arrafelé, akik árulnak a piacon például. Mezőgazdaság.”

A korábbi munkaviszonyokat az jellemzi, hogy a megkérdezettek 25%-a semmilyen bejelentett, papírral igazolható munkaerőpiaci tapasztalattal nem rendelkezik, ugyancsak 25% azok aránya, akik kevesebb mint 1 évnyi – iratokkal/dokumentumokkal is alátámasztható – korábbi munkatapasztalattal rendelkezik. Újabb 25% azok aránya, akik kevesebb, mint 3 évnyi bejelentett munkatapasztalattal rendelkeznek és 12,5% a 6 évnél kevesebb bejelentett munkaviszonnyal rendelkezők aránya, végül a megkérdezettek 12,5%-a 12 vagy annál több évnyi bejelentett munkaviszonnyal rendelkezik. Az azonban feltűnő, hogy ez utóbbi munkavállalói rétegnek az esetében a munkaviszony még az előző rendszerben szerzett munkaerőpiaci tapasztalatokat takarja, tehát ők már nem a munkatapasztalat hiánya, hanem az életkoruk miatt kerülnek hátrányosan megkülönböztetett vagy veszélyeztetett csoportba a munkaerőpiacon. A kevés bejelentett munkatapasztalat mellett, csak nehezíti a helyzetet az, hogy a munkatapasztalatok majdnem fele (47,5%) csupán alkalmi munkatapasztalatot takar, 8,1%-a közmunkán, 3,2%-a csupán börtönben szerzett munkatapasztalatot takar, és 26,2%-a teljes állást, illetve 14,7%-a vállalkozásban vagy önfoglalkoztatásban szerzett munkatapasztalatot jelent.

“Kint alkalmi munkákból éltem, sajnos nem volt rá olyan lehetőségem, hogy rendszeresen dolgozhassak, állandós munkahelyen.”

“Jártam 14 éves koromtól fel Pestre dolgozni 2500 forintért. Ilyen helyeken voltam: Pomáz, Szentendre, árokásásnál dolgoztunk, kábelfektetésnél, legtöbbet fekete munkán, csatorna-takarítás.... Felmentünk több fővel, 30 fő, onnan Sajókazáról. A családnak kellett a pénz és három-, egy hónapot állt a vállalkozó.”

“Akkor még gyerek voltam, tízen pár éves. Ott a faluba. Hát nálunk a falu az egy olyan hely, hogy hát ott a közelbe vannak hatalmas nagy erdők, meg ilyesmi. Bodzavirág-szedés, kamilla, csipkebogyó, amikor ilyenek voltak akkor jó volt, nem sok mindent lehetett keresni vele, de arra elég volt azért, hogy a napi élelemre legyen legalább.”

“Egy-két ilyen csapat van, lehet menni Pestre dolgozni, tudjátok ilyen vállalkozók alá, de azok is vagy kifizetnek, vagy nem fizetnek ki. Meg eljártam szennyvíz csatornázni szolnoki ismerősöknek, úgy hogy ott is kaptunk pénzt, ott is este jött haza az ember meg stb.”

“2009.júliusba találtam egy olyan munkahelyet Százhalombattán: országos finomító olajgyár. Vállalkozó intézte, oláh cigány ember az is, ilyen teszt-töltés, minden, ott is sikerült minden, orvosi papírom, minden, adtak ilyen chipes kártyát, mint az öröknek. Ott háromhetente kerestem 134 ezer forintot. A mai napig várnak vissza oda.”

“Tetoválassal foglalkoztam nagyon sokáig. Azt abbahagytam, mert nem tudtam összeegyeztetni az életemmel. Nem tudok egy helyben megülni sajnos, nem ez a típus vagyok, úgyhogy. Csináltam én már tényleg sok mindent, edzéseket is tartottam... egy időben.”

Ha a munkatapasztalatokat munkaköri kategóriákba osztjuk, akkor látható, hogy a munkakörök elsőprő százaléka (89%) segédmunkási munkaköröket takar. Csupán 6% a szakmunkás munkakörök aránya és 5% a vállalkozó, vagy önfoglalkoztató munkakörök megoszlása a szakértői mintában.

“Igen, dolgoztam. Hát dolgoztam segédmunkásként, dolgoztam ilyen közmunkán, hát ilyen munkák voltak.”

“Nagybanin dolgoztam kint. Akkor így próbáltam, a Tüzép telepen. Van ott egy MÉH, annál dolgoztam, nem tudom pontosan a nevét.”

A fenti tényezőkből látszik, hogy a programban résztvevők számára helyben, lokális szinten nagyon kevés munkalehetőség nyitott, s ezek is főként azok a munkalehetőségek, amelyek rövid ideig és csupán alacsony munkabért tudnak biztosítani. Ezen felül döntő többségük jogilag instabil helyzetet teremt a munkavállalók számára, továbbá nem is kínálnak továbblépési lehetőségeket. Mindebből látható, hogy strukturális szinten nehezen átugorható akadályok gördülnek a programrésztvevők sikeres munkaerő-piaci reintegrációja elé.

Ezeket a tényezőket csak erősíti, hogy a programrésztvevők nagy százaléka alacsony **iskolai végzettséggel** rendelkezik. A szakértői mintába került résztvevők 14,7% kevesebb, mint 8 általános iskolai osztállyal rendelkezik, 50%-a is csupán a 8. általános iskolát fejezte be. A megkérdezettek 14,7%-a a 10 osztályt fejezte be. 20,6% rendelkezik szakmunkás végzettséggel. Ennél magasabb iskolai végzettséggel egyik mintába került válaszadó sem rendelkezett. A rendkívül alacsony iskolai végzettség és a szakma hiánya tovább erősíti a munkaerő-piaci pozíció gyengülését, valamint nehezíti az elhelyezkedést. A narratívák alapján látható, hogy a résztvevők majdnem fele a tanulmányait a börtönbe kerülés miatt volt kénytelen megszakítani, így viszonylag hamar kerültek a programrésztvevők munkaerő-piaci értelemben is perifériális pozícióba. Több válaszadó később a Bv-ben fejezte be az általános iskolai tanulmányait.

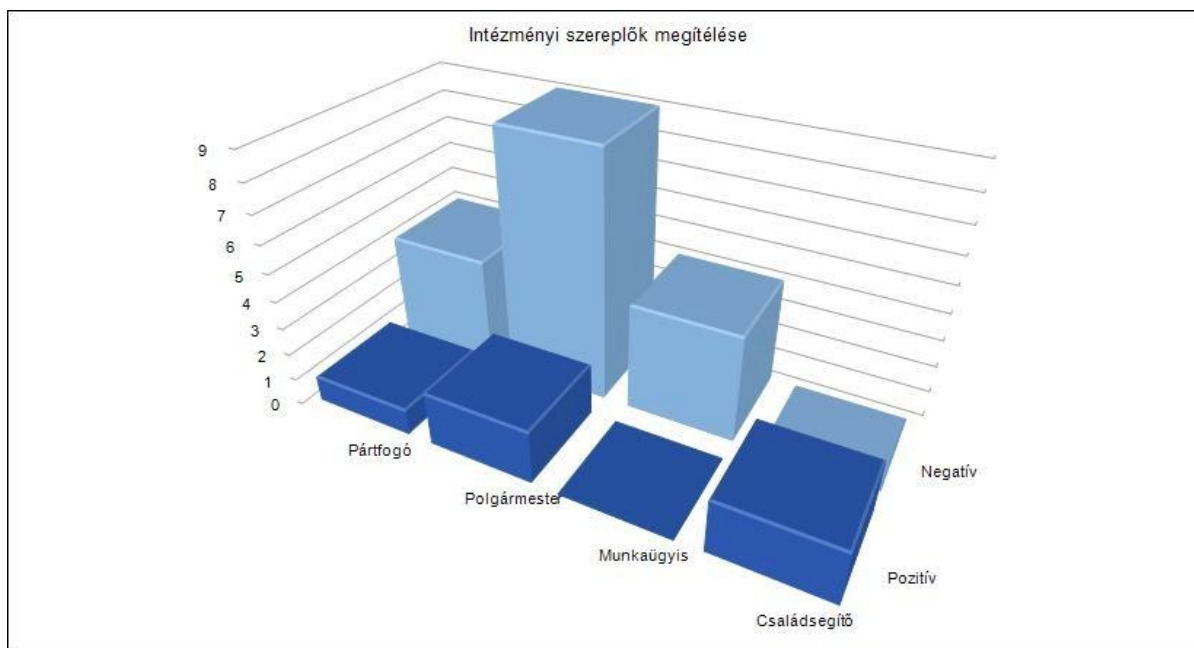
“Igen, itt. Itt jártam iskolába. 6. osztályig utána bent elvégeztem a 7-8-at, bent az Újhelyi börtönben.”

“Nincs meg a 8 osztályom. Kint letettem volna a 8 osztályt, csak hamarabb elhoztak sajnos a rendőrök. Bebuktam, pedig elvégeztem volna.”

“Szadán leballagtam és utána (...)be mentem át, ilyen szakmunkásiskolába, s ott akartam letenni a kőműves munkát és nem tudtam, mert le.., kidobtak, onnan is, és utána így jött a börtön.”

“Hát jártunk iskolába, mert muszáj, kellett járni. Idő után rájöttek, hogy mi a helyzet, ugye sok volt az igazolatlan óra. Aztán az igazgató bejött és azt mondta, hogy L. sajnos fel kell, hogy mentselek az iskolából, mert rengeteg az igazolatlan órád. Tudom, hogy te vagy a családfenntartó, azt ennyi volt.”

A programrésztvevők narratívái szerint a lokális munkaerő-piaci lehetőségeket erősen befolyásolják azok a személyes kapcsolatok, amiket a szabadult alakít ki a kinti munkaerő-piaci integrációt előmozdító intézményi szereplőkkel. E szereplők közül az interjúk során a pártfogót (41,6%), a település polgármesterét (33,3%), valamint a munkaügyi központban dolgozó munkatársakat (18,8%) emelték ki elsősorban, mint a személyes munkaerő-piaci reintegrációban szerepet játszó szereplőket. A narratívák azt jelzik, hogy az intézményi szereplők olykor nem közvetlenül, hanem közvetetten kapcsolódnak a munkaerő-piaci pozíció előmozdításához. Ilyen például a családsegítőben dolgozó munkatárs (4,3%), vagy a civil szervezetek (2%) szociális segítségnyújtása. Az is igaz azonban, hogy ezek a szereplők csak elvétve fordultak elő a narratívákban.

Az intézmények és az intézményekhez társított szereplők megítélése a munkaerő-piaci reintegráció folyamatában nehezen különválasztható a narratívákban a programrésztvevőt más területen is érintő szerepeitől. Az intézményi szereplők megítélésének megoszlását tartalmazó IV. diagramból kitűnik, hogy a fenti szereplőkkel kapcsolatos fogvatartotti narratívákat inkább a negatív, mint a pozitív tematizálások jellemzik. Ez alól a tendencia alól csak a családsegítő munkatársai a kivételek. A negatív attitűdök sok tényező együttes hatásából fakadhatnak. Egyfelől a szereplők a programrésztvevők munkaerő-piaci reintegrációjában játszott negatív szerepét takarják, valamint az ezzel szorosan összefüggő programrésztvevői érzékelést, miszerint a fenti szereplők nem képesek/tudnak segíteni nekik a sikeres munkaerő-piaci reintegrációban. A vélekedés nyilván annak a ténynek is köszönhető, hogy a narrációkban megemlített szereplők a kontroll, illetve a személy fölötti hatalom megtestesítőiként értelmeződnek. A pártfogó esetében a narratívákban 50-50%-ban jelenik meg a pártfogó, mint a felügyeleti kontroll megtestesítője, s mint segítő-, illetve szociális aktor. A narratívák 50%-ban a pártfogó olyan szereplőt testesít meg, mely a felügyeleten kívül egyéb tevékenységgel nem igen járul hozzá a pártfogolt társadalmi reintegrációjához.

“Hát felmentem, elmagyarázta, hogy miket, hogy nem szeghetem meg ezt a szabályt, vagy nem mehetek el Miskolcra vagy akármire. Jártam hozzá havonta, kéthetente, mikor, hogy kellett.”

“A pártfogó, az minden havonta kell nekem mennem, biztos időpontokat adott meg. Ő is mondta nekem, hogy ne kerüljek bajba, meg ezeket, hogy mit csináljak, kívül haverkodok, ilyesmi.”

A pártfogóról szóló narratívák másik felében megjelenik munkaerő-piaci és társadalmi reintegrációt is előmozdító tevékenység, de ezek minimális esetszámban érik csak el a tényleges munkaerő-piaci pozícióhoz való hozzájutást. Ezek közül 10%-ot tesznek ki a személyes iratok és papírok elintézése, 10%-ot az oktatás, tanfolyamok elintézése, és 80%-ot a munkahelykeresés említése. A narratívák alapján azonban egyetlen olyan esetet sem találtunk, amikor a pártfogón keresztül sikerült volna munkahelyet találnia a szabadultnak, mely igencsak sötét képet fest a szolgáltatás lehetőségeiről.

“Átküldött engem a munkaügyi központba és ilyen pályakezdő kis könyvet kaptam, regisztráltattam magam és kaptam egy könyvet, amit bevittem neki. Utána egyszer

kétszer voltam. És gondolkodtam, de 8 osztállyal milyen munkát lehet... hogyha lehet is, hogy? Fölvesznek a városgazdához, de akkor mennyi lehet a minimálbér, vagy 60 ezer forint? Abból nem lehet megélni, 60 ezer forintból.”

“Hát felvettem a pártfogóval a kapcsolatot, de hát semmi értelme nem volt. Mondjuk majd lesz valami, majd megoldom.”

“Családomhoz lejön, lejött többször is, próbált segíteni, vállalkozóhoz elhívott. Mert nekem csak felfüggesztésem van és én nagyon normális pártfogót kaptam ki, segít, amiben tud. De ő se hozhassa le nekem a csillagokat, mert egyébként neki is az a munkája, hogy engem fogadjon. Ő se tud semmiben segíteni.”

A narratívákban sokszor felbukkanó másik intézményi szereplő a település polgármestere. Ő az, aki a programrésztvevők felől nézve egyfelől a helyi közmunkaprogramba tudja bejuttatni a szabadultakat, másfelől mint a segélyek fölött diszponáló szereplő jelenik meg a narratívákban. A narratívák alapján a polgármester tűnik az egyik leginkább sikeres munkaerő-piaci reintegrációt elősegítő szereplőnek: a narratívák 42,6%-ában sikeres volt a programrésztvevő kísérlete arra, hogy munkát kapjon általa. Ugyan a narratívák sikeresek, ám nem mentesek sem az alárendelt pozíciók lefestésétől, sem a sokszor kudarcba fulladt próbálkozásoktól.

“Igen nagyon jó polgármesterünk. Volt, hogy bementem, szóltam nekik, hogy mi van, jó majd, ha lesz valami, szólunk, kijöttem. Júniusba vagy júliusban, 7. hónapban, azon...(..) abban a téli időszakban pont bekerültem abba a motorfűrészeskezelői tanfolyamba. Tehát ott jó volt.”

“Hát úgy, hogy bejártam a polgármesterhez, hogy mivel most szabadultam, vittem neki a szabaduló levelet, hogy közvetítsen ki, magyarul könyörögni kellett neki, hogy vegyenek fel. Új életet kezdtem, nem akarok visszaesni, és mondom, szeretnék újra beilleszkedni a társaságba, a helyi..... Így, azt mondták, majd megpróbálnak, majd megpróbálnak, azt, ez alatt a könyörgésem idő alatt, 2 hónapra még, azon kívül, amikor szabadultam rá, még 2 hónapot kellett várnom rá, hogy kiközvetítsen. Szóval nagyon nehéz volt.”

“Én soha életemben nem voltam (köz munkán). Azért, mert a polgármester nem vett föl. Elmentem a munkaügyi központba, kiállították a papírokat, nézze L. bemegy ezzel a hivatalba és akkor föl fogják venni munkára. Nem. Bementem nézze polgármester úr, megnézte ő is, a jegyző is, hát ők nem tudnak ezzel mit kezdeni, tehát szaknyelveken megpróbálták elmagyarázni, hogy szó se lehet róla. De én értettem a lényeget. Nahát, erről van szó. Egy csomó mindenből kimaradt a családom, mert ugye minden évben szoktak lenni ilyen támogatások, hogy nem tudom, élelmiszert osztanak, vagy krumplit. Mi mindig kimaradtunk az ilyesimből. És nem érdekelt, nem érdekelt, mert azt mondtam, hogy nem, megyek dolgozni azt majd én megteremtem. Na de, mondom, ezt is csak úgy tudtam, hogy feketébe.”

A polgármester “segítsége”, azaz az, hogy közmunkára “közvetíti” ki a programrésztvevőket szorosan összefügg a munkaügyi központ munkatársainak tevékenységével. A közmunkára való jelentkezés folyamata ugyanis a munkaügyi központban kezdődik. A narratívák alapján a szabadultak nagy százaléka elmegy regisztrálni magát, majd az esetek bizonyos százalékában a polgármester “igent bólint” a kérvényre és felveszi a szabadultakat közmunkára. A narrációk felében azonban itt is azzal találkozunk, hogy nem sikerült elhelyezkedni a munkaügyi központon keresztül a programrésztvevőnek, és csupán 38,9%-ban járt sikerrel ez a munkaerő-piaci reintegrációs út. A fennmaradó 11%-ban a munkavállaló a munkaügyi központ által szervezett tanfolyamon kötött ki.

“Az a biztos, az a biztos, a munkaügyi központ. Amit kapok, kapok, azt tudom, hogy megvan az a pénz, azt kész.”

“Hát, amikor kijöttem volt egy ilyen megállásom, mert három hónap volt, hogy regisztráltattam magam, elintéztam az okmányaimat. Minden ki volt járva és úgy az egész meg volt. És úgy közvetítették ki engem munkára. Jelenleg, amikor nem voltam börtönbe, akkor én kint folyamatosan dolgoztam, ennél a munkahelynél, amiben most vagyok.”

A személyes kapcsolatok és az egyéni megítélés szerepe tehát nagy szerepet játszik a közmunkára való bekerülés folyamatában. Ezt a folyamatot sok esetben hátráltatja a szabadultak börtönviselt múltja, illetve a “tisztá” hatósági erkölcsi bizonyítvány hiánya. A **munkaerő-piaci diszkrimináció** azonban nem csak a közmunkánál, hanem bármilyen más munkaerő-piaci lehetőségnél erős befolyásoló tényezőként jelenik meg a programrésztvevők narratívájában, mint a sikeres munkaerő-piaci belépést gátló tényező. A válaszolók 50%-a találkozott valamilyenfajta munkaerő-piaci diszkriminációval a munkahelykeresése során. Az esetek 82%-ban a börtönben eltöltött éveket említették, mint a munkaerő-piaci diszkrimináció megtestesítőjét, 18%-ban pedig a roma etnikumhoz való tartozást. A két munkaerő-piaci diszkrimináló tényező nem külön-külön, hanem néha egymásba fonódóan lehetetleníti el a szabadultak munkahelyhez való jutását.

“Az a baj, kíméssz, akármi a legpitiánerebb gyárba méssz, ilyen kapcsolókat raktok össze, mondjuk, nálunk is van olyan, csak ha abból indulok ki, Ózdon a GE. Az egy egyesült államok-i kirendeltségű cég, ott is ilyen kapcsolókat raknak össze. Most oda is méssz, minimum az erkölcsi bizonyítvány, hiába dolgozik ott ezer ismerősöm. Most nem tudod, az erkölcsi bizonyítványodban benne van: 7 év 6 hónap fegyház. Érted. Most akkor mit csinálsz.”

“Csak hát az az igazság, hogy felénk is nagyon nézik ezt a roma-nem roma kérdést. Ez az igazság. Mert én úgy mond, jártam a munkaügyisekhez kint, kértem munkát, adtak három helyet, három címet, el is mentem, voltak ilyen például vízűgy. Alkalmi munkásokat kerestek, vagy Törökszentmiklóson volt ilyen kábelezés, autóbontó. Nem vettek föl sehova. Hát, ja. Azért mondom, azért feltételezem ezt, mert hárman mentünk mindig minden hova. Én voltam egyedüli roma, és őket meg persze felvették. Őket igen, magát meg majd telefonon értesítjük. Sajnos ez van.”

A fogvatartottak narratívái alapján a munkaerő-piaci reintegrációt fontos tényezőként határozza meg a **munkavállaló munkavégzéssel kapcsolatos attitűdje, illetve azok a pszichológiai faktorok**, melyekre már kihatással lehetnek a TÁMOP program során megvalósuló programelemek. A munkavégzéshez kapcsolódó attitűdöket egy hármas osztatú skálán ábrázolva – amelyen a munkavégzésre vonatkozó erősen pozitív attitűdöktől, a semleges attitűdökön keresztül a munkavégzéssel kapcsolatos feladásig találunk narratívákat – azt az érdekes jelenséget látjuk, hogy a minta ennek a változónak a mentén erősen megoszlik a jelenleg is fogvatartottak, illetve a jelenleg szabadultak között. Az almintákba tartozók eltérő narratívákat használtak a mintabeli alcsoportok mentén. Mindkét esetben magas a munkavégzésre irányuló attitűdök erősen pozitív szerepe (43%), 20% körüli a semleges attitűdök megoszlása, és 30% körüli a munkahely találás teljes feladásával kapcsolatos apatikus álláspontok aránya. A jelenleg is fogvatartotti almintában azonban nem találhatók apatikus attitűdök a munkavégzéssel kapcsolatban, ezekkel a csalódott álláspontokkal csak a szabadulti almintában találkozhatunk. Mindez erősen betudható a büntetés-végrehajtási intézményekben elképzelt jövő és a komor valósággal való találkozás következményének.

“És én rádöbbsentem, hogy igenis tenni fogok, ha kimegyek. És semmi nem fog érdekelní, csakis a munka.”

“Én azért, ha kinn lenne rá lehetőségem, akkor én ezt folytatnám és tovább csinálnám. De ha nem lesz rá lehetőségem, addig-addig járok, amíg nem találok egy állandós munkahelyet, ami állandós.”

“Nehéz. Nagyon nehéz. Hát, hogyha találunk is munkát, akkor nem biztos, hogy kifizetnek. Hogyha meg van is akkor ők meg már megvannak akik normálisak, úgyhogy ebből a szempontból nehéz.”

“Itt már kint akármit tanulna az ember, akkor se tudna, sehova se elhelyezkedni. Diplomád legyen akármilyen, akkor se tudod elhelyezkedni... Semmit. Hiába próbálkozol, nem.”

A pszichológiai faktorok után, melyekre az önbizalom és az önkép erősítésével a TÁMOP program valamilyen szinten hatást tudott gyakorolni, érdekes megvizsgálni röviden a **szakma szerepét és a TÁMOP folyamán megszerzett szakma szerepét** a munkaerő-piaci reintegrációval kapcsolatban.

A szakmai végzettséggel való rendelkezés a narrációk 65%-ban jelenik meg úgy, mint egy lépés a sikerebb munkaerő-piaci reintegráció felé. A válaszadók narratívái alapján mind az itthoni, mind a külföldi munkavállalást sikeresen befolyásolja a szakmai végzettség megléte. Az ideális szakmáról azonban megoszlanak a vélemények. A burkolótól kiindulva a cukrász és péken keresztül a festő-mázolóig és gipszkarton-szerelőn át a kőműves hegesztőig széles spektrumon mozognak az ideális szakmáról kialakult elképzelések. Általánosságban azonban megállapítható, hogy szinte bármilyen szakma birtoklása előrelépésként aposztrofálódik a megkérdezettek szerint. A TÁMOP során szerzett szakmával való elhelyezkedés megítélése azonban éles változáson megy keresztül a börtönben eltöltött időszaktól kezdve a szabadulás utáni időszakban, amelyet a témáról való eltérő narratívák jeleznek a két almintában. A jelenleg is fogvatartottak mintájában a TÁMOP-os szakma csak elenyésző százalékban jelenik meg, mint olyan “nem igaz szakma, ami nem segíti az elhelyezkedést” (9%), a narratívák döntő többségében, olyan lehetőségként fogalmazódik meg mely hathatós segítséget nyújt majd a későbbi állandó munkahely megtalálásában (73%). Ennek a narratívának jelentős részét adja a külföldön való munkavállalás képe, mely egy olyan pozitív jövőképet vetít előre, amelyben külföldön történik majd a szakmával történő elhelyezkedés, s amely egyfelől az itthoninál jóval magasabb munkabérek megszerzésének lehetőségét láttatja, másfelől a munkaerő-piaci diszkrimináció csökkenését is előre vetíti, mivel a külföldi munkavállalásokkor a hatósági erkölcsi bizonyítvány “tisztasága” szükségtelemmé válik majd a legtöbb esetben.

“Persze, hogyne már! Hát építkezéseknél, csokigyárba kint külföldön. Bárhol. Csak most is jelentkeztem tanfolyamra, hogy mi van belőle, hogy s mint nem értesítettek. Ez a konyhai kisegítő ez is jó lenne, mert ez ilyen 3 hónapos, külföldön étterembe, kórházakba vagy öregek otthonába, bárhol ilyen konyhai kisegítőt felvesznek, vagy McDonald's-ba.”

“Víz, hozzá áram és a fiamnak ilyen számítógép, ilyen dolgok, nem tudom, mit akar, de én vissza fogok menni a munkahelyemre, vissza fogok menni. Vagy ha nem, akkor ki, Hollandia. Ezzel a bútorkárpitossal, hátha most segít, vagy nyitok magamnak egy ilyen bútor kis boltot. Ilyen asztalokat, van hozzá szakképzettségem, meg bízik, hogy jól csináltam a dolgot, meg nálam is van az egész könyv: huzattól kezdve mérőtől kezdve mindent, mennyi a térfogata, milyen kell rá szivacs, párna alul-fölül, ilyen dolgok. Csak hát kell engedély, munkavállalási engedély.”

“Csak külföldön. Itthon 150 ezer Ft-nál többet nem nagyon lehet megkeresni. Tudom, mert ismerőseim dolgoznak a Bosch-ban, Praktikerben árufeltöltőként. De megvan a targoncás papírja, meg targoncásnak vették fel, csak amikor nem jön kamion, akkor árufeltöltést kell csinálni, hogy ne csak álljon. Ne azért fizessék, hogy ő ül a targoncában és várja a kamiont. 150 ezer maximum. Az kevés. Kint keresek vele 3 ezer eurót.”

Sokkal kevesebb, de jelentős százalékarányban találkozhatunk olyan narratívákkal is, amelyek ugyan pozitívként tekintenek a szakmára, ám kiemelik a strukturális tényezők

hatását, ami erősen ellene hat majd a szakma érvényesítésének (15%). Végül néhányan a börtönön belüli pozíciójuk erősödését és a börtönön belüli munkavállalás elősegítését látják a TAMOP szakmában (3%).

“Van esélyem. Csak hát az az igazság, hogy felénk is nagyon nézik ezt a roma-nem roma kérdést. Ez az igazság.”

“13 embert elhelyeztek. És ott a BV-be, meg gondolom, aki átment egy másik BV-be ott is.”

Ha áttérünk azokra a válaszadókra, akik szabadultak és TAMOP-os szakmával rendelkeznek, más képet kapunk. A válaszadók elenyésző, mindösszesen 7%-a nem próbált meg elhelyezkedni a TAMOP-ban megszerzett végzettségével, az elhelyezkedés nehézségeiről azonban több narratíva is tudósít. A mintánkba nem került olyan programrésztvevő, akinek sikerült volna a TAMOP-os szakmával a szakmájának megfelelő pozícióban elhelyezkednie. A “legsikeresebbek” a narratívák 15%-ában arról számoltak be, hogy a TAMOP-os szakmájuk miatt sikerült jobb alkupozíciót kiharcolniuk a közmunkaprogramba való bekerülés során, így könnyebben jutottak közmunkához, mint a végzettség nélkül.

“Az R-on volt, s elkezdtem járni egy ilyen munkaügyre, ahol pecsételni kellett, letelt az egy év. És akkor mondták, hogy kapok valamilyen szociálist vagy mit, valami ilyesmit. És akkor mondta a polgármester, hogy nem szociálist fogok kapni, hanem kivesz dolgozni a szakmám miatt. És kivett dolgozni. 6 hónapot dolgoztam napi 8-ba.”

A narrációk fennmaradó 85%-a azonban arról számolt be, hogy mennyi és **milyen jellegű akadályokba** ütközött azzal, hogy megpróbált a szakmájával elhelyezkedni. A narrációk 38%-a a tiszta erkölcsi bizonyítvány, valamint a munkaerő-piaci diszkriminációt jelölte meg, amelyek miatt elutasították a munkahelykérelmét.

“Hát, leraktam itt egy tanfolyamot, egy targonca kezelői tanfolyamot, targoncásnak adtam volna le, jött is volna egy munkahely, de kérték az erkölcsit és így tárgyaltan volt ez... Hát igen, most ki tudnám használni. Most a targonca tanfolyamot is azért raktam le, hogy hasznosítsam, de sajnos hiába akartam nem tudtam, mert nem engedték.”

“Hát elmentem munkahelyre, sok helyen erkölcsit kértek, oda már el se mentem felvételizni. Mert sok helyen megmutattam a szakmámat, semmivel nem foglalkoztak, azokat az embereket előre veszik, akiket ők meghívna vagy ismerősök nekik, azokat ők felveszik. Sokan nem vesznek fel szakmával se sehova. Pedig ez egy jó szakma. Hát, semmit, egyszerűen nem úgy kezeltek, épp azt, amit az előbb említettem, amikor jöttem az úton, hogy azt mondták, hogy nekem sikerült a legjobban a felvétel, engem fölvettek és utána szóltak. Akkor miért nem előtte szóltak, hogy erkölcsi vagy valami, érted? Sok ismerősöm dolgozott ottan és a főnöknek szóltak, hogy én börtönben voltam.”

Erkölcsi bizonyítványt a munkáltató a munka törvénykönyve alapján kérhet (2012. évi I. törvény 10. § (1) bekezdés), de a munkavállalótól csak olyan adat közlése kérhető, amely személyhez fűződő jogát nem sérti, és a munkaviszony létesítése, teljesítése vagy megszűnése szempontjából lényeges.⁶⁵ Az Igazságügyi Hivatal a volt fogvatartottak

⁶⁵ A kérdéssel részletesen foglalkozik: Vig Dávid: Korlátlan fájdalom? A bebörtönzés kirekesztő hatásai a semlegesítésben és azon túl. PhD értekezés. Kézirat, 2014.

munkába állásával, alkalmazásával kapcsolatos tapasztalatokról végzett kutatása⁶⁶ szerint a vizsgált cégek 14%-a már igen, 60%-uk még nem alkalmazott szabadult fogvatartottat, és 26%-uk nem is kíván börtönviselt embert foglalkoztatni. Az eredmények szerint a munkáltatók 30%-a kért erkölcsi bizonyítványt a jelentkezőktől, illetve azok közül, akik nem is kívánnak büntetett személyt foglalkoztatni ez a megoszlás 46%.⁶⁷ A Váltó-sáv Alapítvány kutatása, amely álláskereső portálon és a nyomtatott sajtóban megjelent 1686 álláshirdetést vizsgált, megállapította, hogy a hirdetések 41,5%-ánál volt egyértelmű, hogy kér-e a munkáltató erkölcsi bizonyítványt.⁶⁸ A mintát két csoportra osztották. A magas iskolai végzettséget kívánó hirdetések, amelyeknél 72%-ban feltétel is volt az erkölcsi bizonyítvány, jellemzően nem a börtönből szabaduló elítéltek a célcsoport. A másik csoportba tartozó álláshirdetéseknél a fogvatartottaknak nagyobb esélye lehet, ezeknél az esetek felében kértek erkölcsi bizonyítványt. Ezek közé tartoztak azok a szektorok, amelyekben nagyobb valószínűséggel tudnak a szabadulók elhelyezkedni. A kutatást készítő hipotézise szerint azokban az ágazatokban, amelyekben az állások alacsony iskolai végzettséggel is betölthetők, az erkölcsi bizonyítványt szűrőnek, válogatási mechanizmusnak tekintik a munkáltatók. Sok esetben a munkaügyi központok által szervezett képzéseknél is előírják az erkölcsi bizonyítvány bemutatását, ezzel a szabadultak egy részét a továbbtanulás és a szakmaszerzés lehetőségéből is kizárják.⁶⁹

A szakértői mintába került válaszadók narrációinak 24%-ában a programrésztvevőt az elégtelen szakmai gyakorlata miatt nem vették fel, azaz nem felelt meg a munkahelyen a felvételnél elvégzendő szakmai gyakorlaton.

“Tapasztalat kell mindenhova, ha nincsen tapasztalatod, akkor nem vesznek fel. Vótam a fűtőben Bányára, ott is elmentem hegesztőnek, nem tudtak munkát adni, mer annyi hegesztő vót, hogy előre küldtek, hogy a kandallókat vigyem ki, azt intézzem. Anyagokat, meg kisebb féle lyukak, azokat teszteljem, meg ott vót egy másik ember. Mert ketten vótunk ott, oszt én hiába mondtam az embernek, hogy hadd csináljam én, nem, nem, neked az a dógod, hogy így csináld, meg úgy. Oszt végül rájöttem, hogy ki kellett vóna vennem a kezéből a hegesztőpisztolyt, mert akkor nem küldtek vóna el. Fogtak egy hónap után, hogy te nem csinálsz semmit egész nap, te mehetsz haza. Hegesztőnek nem kellesz, jó van, akkor nem kellek és kész. Ennyi vót.”

Végül 23%-ban a válaszadók arra emlékeztek vissza, hogy egyszerűen nem hirdettek a településükön vagy a településük környékén olyan munkalehetőséget melyben a szerzett szakmával el tudtak volna helyezkedni.

“Hát erről szeretnék mesélni, mert amikor szabadlára helyeztek, akkor azt mondom önnek, vagy azt mondom neked, hogy elvégeztem a csőhálózat-központi fűtőszerszerelőt, elvégeztem az ECDL számítógépes alapkezelői programot, akkor elvégeztem nagyon sok kompetenciát. És lényegében bizonyítványom is volt rendes OKJ-s, rendes, meg OKJ-s és sok volt ebből a tanúsítványból. Na a lényeg az, hogy hazajöttem, egy évig nem kaptam semmilyen munkát.”

A narrációk alapján látható, hogy a TÁMOP-os szakma az esetek nagy százalékában nem tudta beváltani a hozzá fűzött munkavállalási reményeket. A szakmával rendelkezők az esetek többségében több száz kilométert is utaztak azért, hogy megpróbáljanak elhelyezkedni a szakmával, végül rendre kudarcba fulladt a kísérletük.

⁶⁶ Katona Csilla: „Útközben” Igazságügyi Hivatal elektronikus hírlevele 2010/8 1-7. Hivatkozik rá: Vig Dávid: Korlátlan fájdalom... 231.o.

⁶⁷ http://www.valtosav.hu/szakmai_anyagok/kiadvany_konferencia.pdf p. 7. Idézi: Vig D.: Korlátlan fájdalom... 231.o.

⁶⁸ http://www.valtosav.hu/szakmai_anyagok/kiadvany_konferencia.pdf

⁶⁹ http://www.valtosav.hu/szakmai_anyagok/kiadvany_konferencia.pdf 7.

“Lehetőségeimhez annyit, hogy elmentem Jászárokszállásra erre a csőgyártásra és 100% módba mentem, biztosan mentem, hogy mondom fölvesznek, mutattam, hogy csőszerelő a szakmám, meg csőgyártásban vagyok jártas, aztán nem vettek fel. Meg csak jobb az, hogy 25 éves vagyok, fiatal gyerek vagyok és szakmával rendelkezem....nem sikerült.”

“Mert az a nyár úgy elment, próbáltam én munkát keresni, de sikerünk nem volt, hiába mentem munkanélkültre és hova, keressen maga munkát, ha talál. Hiába kerestem, majd értesítjük. Majd próbáltam menni a tűzhelygyárba is, mint hegesztő. Ő hegesztő az nagyon jó, már lehet, hogy a jövő héten lehet, hogy kezd, menjen írja le az adatait, majd kiértékeljük. Azóta se szóltak. Ott a szekuson belül nem mehetünk minden gyárba, hogy töltsd ki a papírt, oszt majd felviszem. Hát próbáltam, ott volt a ipari park, itt Újlakon, oda mindegy, hogy végig mentem, de azt mondták, hogy - ő majd értesítünk, ha lesz. Oszt bementem, mondtam, hogy mán vótam itt, ő legyél nyugodtan, ha lesz felvételi, majd értesítünk. Addig vót, most nincs és úgy jártam ide a közmunkára.”

A munkaerő-piaci reintegrációval kapcsolatosan tehát megalapítható, hogy önmagában a szakma birtoklása továbbá a pozitív irányú pszichológiai faktorok erősítése a program részéről nem volt elegendő ahhoz, hogy a szabadulás után a programrésztvevők felül tudjanak kerekedni a strukturális tényezők negatív hatásain. Azaz a hátrányos helyzetű lakóhely adta szűkös munkaerő-piaci lehetőségeken, a jellemzően alacsony iskolai végzettség hátrányos hatásán, a munkaerő-piaci reintegrációt segítő intézmények sokszor patthelyzetet és kliens-patrónus viszonyt előállító kapcsolatfüggőségén, valamint a negatív munkaerő-piaci diszkrimináció hatásain. Mindezek következtében a szabadulás után a TÁMOP-ban megszerezhető szakma sem bizonyult elegendőnek arra, hogy a strukturális tényezőket felülírva hathatósan elősegítse a programrésztvevők számára a sikeres munkaerő-piaci beilleszkedést. Ennek következtében a szabadultak almintájában 13,3% jelenleg munkanélküli válaszadó van, 20% az alkalmi munkából élők aránya, 33% a közmunkások aránya, valamint 6% a vállalkozást üzemeltető, és 26,6% a teljes állásban dolgozók aránya. Az utolsó két kategóriában elhelyezkedő válaszadók esetében azonban erősen közrejátszott a következő elemzési kategória hatása, azaz a társadalmi kapcsolatok hatása a munkaerő-piaci és társadalmi reintegrációra. A következőkben ezeket a hatásokat mutatjuk be.

Társadalmi kapcsolatok és a munkaerőpiac kapcsolata a programrésztvevők narratíváin keresztül

Elemzésünk jelen fejezetében arra keressük a választ, hogy a társadalmi kapcsolatok miként jelennek meg a programrésztvevők narratíváiban és a változók milyen hatásait kapcsolják össze a munkaerő-piaci és társadalmi reintegrációval. A II. modellből látható, hogy a társadalmi kapcsolatok (baráti-, családi kapcsolatok) szoros viszonyban állnak a sikeres munkaerő-piaci reintegrációval. A narratívák alapján a társadalmi kapcsolatok két elsődleges színterét lehet megkülönböztetni: a baráti- és a családi kapcsolatokat. Mindkét kapcsolati területen nehéz egyértelmű és egymást teljes mértékben kizáró alkategóriákat felállítani az interjúk alapján. Ebből kifolyólag nem az erős és gyenge kapcsolatok tematizációját, hanem az interjúkban megjelenő inherens kategorizációt vettük alapul az elemzés során. A társadalmi kapcsolatokkal összefüggésben azokat a kategóriákat és ok-okozati összefüggéseket elemezzük, amelyeket az interjúalanyok a félig strukturált interjúk készítése során említettek, összekapcsoltak egymással. Az elemzésben vizsgáljuk a BV intézetek kapcsolatokra gyakorolt hatását is.

A társadalmi kapcsolatok egyik legfontosabb színtere a baráti kapcsolatok szegmense az interjúk alapján. A baráti kapcsolatokat az interjúalanyok egyfelől a börtön és a barátság relációjában állították fel, másfelől a baráti kapcsolatok és a segítségnyújtás, támogatás relációjában. A két kategória közül a narrációk 65%-ban a baráti kapcsolatok és baráti társaság, mint a börtönbe kerülés oka jelenik meg. A szoros baráti kapcsolatok ezekben a

narratívákban olyan kapcsolati-kontextust képeznek, melyek erősítették, valamint előmozdították a szabadult vagy a jelenleg is fogvatartott interjúalany börtönbe kerülését.

“Csakhogy becseppentem ide, nem volt, aki segítsen, nem volt aki támogasson, nem volt dolgozni, mert még kicsi voltam és iskolába jártam. És muszáj volt. Nem muszáj volt, nem lett volna muszáj, csak a barátok belevittek és akkor megtörtént.”

“Fiatal is voltam, meg hülye is, meg a barátok. Úgy mondom, hogy nálunk, nem azt mondom, hogy van pénzünk, mert akkor hazudnék, de nem vagyunk arra rászorulva, hogy bűnözzünk. Csak azért vagyok itt, mert a barátaim belevittek. Kocsmái verekedés, meg ilyen hülyeségek.”

Ennek a kategóriának egy kicsi szeletében jelennek meg a börtönben szerzett vagy a börtönben felerősödő baráti kapcsolatok, amelyek – a narrációk alapján – az interjúalanyok börtönben betöltött pozícióinak erősödését segítik elő.

“Akkor Miskolcon voltam sokáig, és akkor onnan helyeztek Tököldre. De hát vannak ismerősök, így nem volt nehéz a börtön. De mindenhol vannak barátok, kintről is. Most így itt vagyok egy hónapja, januárban jöttem ide. Ez még új, itt is másképp megy minden.”

“Nem, mert bent jobban voltak haverok, mint kint. Én, amikor innen elmentem, a haverok úgymond, egy haverom volt, akinek kiküldtem a kapcsolattartóit, sajnos már nem tudta visszaküldeni a kapcsolattartóit, mert 22 vagy 25 éves korában meghalt.”

A munkaerő-piaci reintegráció szempontjából azonban a baráti említések másik 35%-ot kitevő alkategóriája tölti be jelen elemzésünkben a fontosabb pozíciót. Ezekben a narratívákban a baráti kapcsolatok olyan segítséget és erőforrást tudnak biztosítani a program résztvevőknek, amelyek mind az anyagi, mind a munkaerő-piaci pozíció erősítését elő tudják mozdítani akár a börtönön belül, akár a kinti életben.

“Vót, vót, van két ismerősöm igaz, aki hál istennek segített, ilyen vállalkozók, ők segítettek, töltöttek néha telefonra pénzt, csomagot küldtek, stb. Azért fizették őket is, hogy be tudjak menni a gyerekekkel, ugye hatezer, meg nyócezer.”

“Attól függetlenül jobb anyagilag, hisz van barátom meg ismerősöm, aki tud nekem segíteni még dolgokba, hogy egy kicsit jobban helyrejöjjenek, munkában.”

A baráti kapcsolatok ezen szegmense erősen összefüggésbe hozható a munkaerő-piaci pozíció erősödésével (25%), hisz egyfelől a narratívákban megjelennek a korábbi munkaerő-piaci kapcsolatok, mint olyan kapcsolati tőke-szegmensek, amelyek segítik az elhelyezkedést, illetve mint olyan szegmensek, amelyek új munkahelyi lehetőségeket és pozíciókat nyithatnak.

“Most jó volt, mert 2013-ban szabadultam és megismertem a hangosi tehenészetet, ez nekem bejött, ez, meg szerettem csinálni, érték is most már hozzá. Szabadultam akkor és volt osztálytársam, barátom pont alakított egy ilyen tehenészeti telepet, pályázaton nyert hozzá ilyen akármit. És fölvettem oda dolgozni, be is váltam oda sikeresen, hálaistennek. Hát az életem legszebb éve volt! Komolyan mondom, a legszebb éve volt! Hát annyi mindent megismertem! Meg megismertettek velem, hogy mennyivel jobb úgy élni, hogy az embernek van egy biztos munkája, van egy bejelentett munkahelye, nem jön a rendőrautó, nem néz senki, hogy honnan van a pénz, hát megdolgoztam érte. A gyerekeimnek nyugodtan meg tudtam venni mindent, fizetni az óvodába mindent, amit kellett. Ugye ami nekünk nem volt meg, próbáltam ezt megadni nekik. Meg bizonyítani a falunak, hogy nem vagyok az, az ember, akinek néznek, meg akinek elgondolnak. Nehéz ugye egy ilyen börtönviselt embernek, ugye, aki sokat töltött börtönbe, nehéz bizonyítani.”

A baráti kapcsolatokban kimutatható a börtön erős erodáló hatása. A narrációk 61%-ban került elő olyan utalás, melyben a börtön, mint a baráti kapcsolatok teljes megszűnésének vagy erős erodálódásának okaként szerepelt. Ez összefüggésbe hozható azzal a ténnyel, hogy azokban a narrációkban, ahol a baráti társaság a börtönbekerüléssel kapcsolódik össze, ott erősebb korreláció mutatható ki abban, hogy a büntetés-végrehajtási intézet hatására ritkulnak a kapcsolatok, mint ahol nem. A baráti kapcsolatok azért is erodálódnak a börtönidő alatt, mert a látogatás leginkább a szűk családi körre koncentrálódik, így a barátokkal történő kapcsolattartás személyes aspektusai háttérbe szorulnak a börtönidő alatt.

“Hát szerintem az eddigi baráti körömet, azt nagyon el kell felejteni. És most is elfelejtettem, egyel se tartom a kapcsolatot, sikerült tőlük megszabadulni.”

“Nem, hát mindenkivel össze... hát elmentek a barátok. Elmentek, megcsaládosodtak, elköltöztek és nem tudom velük tartani a kapcsolatot. Egyetlen egy barátom van még, aki a faluban lakik, azzal tartom még a kapcsolatot. De azzal csak telefonálgatok, semmi más.”

A TÁMOP hatása a baráti kapcsolatok erősödésére nem mutatható ki a narratívák alapján. A társadalmi kapcsolatok másik nagy kategóriájában, a családi kapcsolatokban, azonban ha halványan is, de megjelenik az interjúkban a TÁMOP program hatása. A családi kapcsolatok teljes narratívájában valamennyivel kisebb mértékben (13%), mint a baráti kapcsolatok esetében, de észlelhető a munkaerő-piaci pozíció erősödésének lehetősége a családi kapcsolatokon keresztül. A munkaerő-piaci reintegráció szempontjából a családi kapcsolatok narratívái az interjúalanyok anyagi és pszichológiai pozícióinak és erőforrásainak biztosítékaiként jelennek meg, és nem a munkaerő-piaci pozíció erősítőjeként. Ebből következően összefüggés található a szoros családi kapcsolatok megléte, valamint az anyagi és egyéb erőforrásokban való támogatások között.

“Soha nem lehet tudni. Azért én mindent elkövetek, hogy ide ne kerüljek vissza. Már a húgom azt, mert van egy unokahúgom, ő Tescoban dolgozik és ő már mondta, hogy megpróbáljuk, hogy oda elállhassak, evvel a szakmával dolgozni takarítóként. Ugye jól vizsgáztam, soha nem lehet tudni.”

“Én úgy laktam, dolgoztam, hogy a nővéremmel, a sógorommal, meg neki volt három gyereke plusz én. A sógorom még dolgozott, a mai napig dolgozik kint Franciaországban, a nővérem iskolába dolgozik. Én jártam iskolába, meg a többiek is jártak iskolába, a kicsik, aztán ebből élünk.”

“Nálunk ez úgy, nálunk ez konkrétan úgy alakult, hogy persze segítettek, amennyit tudtak, a szüleim segítettek, de az annyira minimális volt, hogy szinte semmi. A menyasszonyom, végig ő tartott el, hogy ha így tudjuk fogalmazni.”

A narrációkban kimutathatók, hogy a kapcsolatok erőtlenedése, illetve a rossz családi kapcsolatok erősen hatnak arra, hogy gyengüljön a szabadult társadalmi- és munkaerő-piaci pozíciója. Ennek a gyengülésnek az egyik oka a börtön családi kapcsolatokra gyakorolt erodáló hatása. A börtön negatív hatásáról szóló narrációk közel 40%-a szól valamilyen módon a családi kapcsolatok meggyengüléséről a börtönidő alatt. Ezek közül az élettársi, házastársi viszony, valamint a gyerekekkel való kapcsolatok meggyengülése teszi ki a kategória legnépesebb részeit.

Ami a TÁMOP eredményeit illeti, azt láttuk az előző nagy fejezetben, hogy a narrációkban halványan megjelenik a TÁMOP program hatása a társadalmi kapcsolatok rendezésére, hiszen többen is említették a program pozitívumaként, hogy extra beszélőt, látogatást sikerült kapniuk, vagy a gyerekeik gyámügyi helyzetét sikerült pozitívabbá fordítaniuk a program révén. Ám a börtönön kívüli társadalmi kapcsolatok erősítése, valamint a szálak erősebbre fűzése teljesen eltűnik azokban a narratívákban, amelyek a büntetés-végrehajtási

intézményeken kívüli történésekről szólnak. Ez a kérdés átvezet bennünket a következő nagyobb témára, amely a TÁMOP szerepét elemzi a programrésztvevők szabadulása után, azaz az utógondozás szerepére és megvalósulására.

Az utógondozás szerepe a munkaerő-piaci reintegrációban

Az utógondozás és a szabadulás utáni kapcsolattartás kiemelt szerepet kellene, hogy játsszon a program keretei között, hisz a szabadulásuk után a fogvatartottak számos társadalmi, személyes kapcsolati és munkaerő-piaci hátránnyal szembesülnek a társadalomban. Az utógondozás azonban – mint azt a programrésztvevők elmondták – csupán egy kis szeletét érinti a börtönön kívüli élet valóságának, a tényleges társadalmi és munkaerő-piaci reintegrációnak.

Mint azt a „Szakemberek szerepe és megítélése a programban” címet viselő fejezetben láttuk, bár az utógondozás az utógondozó koordinátor tevékenységének jelentős hányadát (53%) teszi ki a fogvatartottak narrációiban, ugyanakkor azonban a szabadulás utáni, kinti életben az esetek nagyon kis százalékában valósul meg valódi és személyes találkozás az utógondozó, valamint a programrésztvevő között. A két almintá (jelenleg is fogvatartott, ill. szabadult) alapján valamennyire ráláttunk arra, hogy a programrésztvevők, milyen segítséget várnak el az utógondozástól akkor, amikor a BV intézményen belül tartózkodnak, illetve milyen tényleges és kézzelfogható segítség valósul meg szabadulásuk után. A jelenleg is fogvatartotti státuszban lévő almintában az utógondozással kapcsolatos elképzelések úgy fogalmazódnak meg, hogy az utógondozó koordinátor a szabadulásuk után személyesen felkeresi majd őket s közbejár a munkaerő-piaci lehetőségeik erősítésében, vagy munkát szerez számukra.

“Hát, én annak örülnék, mivel hogy jártam erre a TÁMOP-ra, a tanfolyamra és azt mondták, megígérték, hogy ha szabadulok, akkor nekem segítenek abba, nem csak nekem, hanem az egésznek, nekem segítenek abban, hogy találjak munkát. Én annak örülnék, ha tényleg valóra válna, az, hogy tényleg segíteni fognak nekünk, abban, hogy munkát biztosítani, meg lakhely, meg ilyesmi. Én nem tudom, de ha az igaz, és úgy volna, nekem választásom lenne, hogy fogadjam el a munkát, de viszont más helyen, nem ott, ahol lakom, akkor gondolkodás nélkül elfogadom.”

“Adott egy címet, most is megvan, miskolci hozzáférhetőség. És akkor ott lehet őt keresni és segít. Hogy próbáljunk meg elhelyezkedni. Részt vehetünk különböző munka... hát keresnek munkát. És hogy is mondta ő ezt? Hát nem is tudom, de hát az a lényeg, mindenféleképpen, hogy segít nekünk. Forduljunk nyugodtan hozzá, mert tud segíteni.”

“Hogyha szabadulok, akkor felkeresem őket és tudnak biztosítani nekem munkát. Hogyha nem tudok magamtól elállni dolgozni, akkor az ő segítségükkel tudok dolgozni.”

A már szabadultak almintája azonban megmutatja, hogy a fenti reményekből később mennyi valósult meg. Egyfelől a program 5.6.2-es utógondozási programrésze úgy volt kialakítva, hogy a fogvatartottnak kellett felkeresnie az utógondozót az irodájában, ha kapcsolatba kívánt lépni vele és nem fordítva. Az esetek 40%-ban ebből következően semmilyen próbálkozást nem tettek a szabadultak azzal kapcsolatban, hogy kapcsolatba lépjenek az utógondozóval, és ennek rendkívül racionális okai voltak. Egyfelől a szabadultak nem mindig abba a megyébe szabadultak, ahol az utógondozó dolgozott, és a saját megyéjükben dolgozó utógondozó koordinátorral semmilyen személyes kapcsolatban nem álltak. Másfelől a programrésztvevők az esetek nagy százalékában szabadulásukat követően rossz anyagi körülmények közé kerültek vissza, melyek nem tették lehetővé számukra, hogy kifizessék az utógondozóval történő találkozás utazási költségeit. Több fogvatartott azért nem lépett kapcsolatba az utógondozó koordinátorral szabadulás után, mert nem volt számára egyértelmű, hogy egészen pontosan milyen ügyekben tud hathatós segítséget nyújtani a

szakember és milyen mértékben tud a segítségével valóban előrelépni és javítani munkaerő-piaci helyzetén.

Ha azokat a csekély számú válaszadókat nézzük, akik felkeresték az utógondozó koordinátort, akkor azt látjuk, hogy egyfelől a személyes iratok rendezésében valóban tudtak a programrésztvevők számára segítséget nyújtani, másfelől munkaerő-piaci információt adtak a programrésztvevőknek. Azonban ezek az információk nem juttatták tényleges munkahelyhez a programrésztvevőket, hanem megrekedtek az információátadás szakaszában és ebből következően keveset lendítettek a sikeres munkaerő-piaci reintegráció folyamatán. Olyan narrációval, melyben az utógondozás során lakhatási ügyekkel, társadalmi kapcsolatok rendezésével vagy a fent említett bármilyen más szolgáltatással kapcsolatos tevékenységről beszámoltak volna a programrésztvevők, nem találkoztunk.

“De közben én ott voltam szabaduláskor és nem engedték, annyiban volt még, hogy én kint megkerestem ezt a hölgyet, hogy segítsen valamiben, valamit találjunk ki, hogy tudjam folytatni. De oda jutottunk, mert kellett személyit csináltatni, egyéb dolgok oda jutottunk, hogy mire meglett minden dolgom, már megint bent voltam.”

“Hát ajánlottak én nekem sok, meg adtak is ilyen papírt, hogy ezeket hívjam fel. Ez egy félévig jött, vagy tartott, hogy fél évig kereshetem fel ezeket a munkákat. Igazából, hogy ide bevettek ehhez a tanácshoz, így nem keresgettem ilyen ezeket a munkákat. ...Tehát, úgy mondom jobban megérte volna az, mint ez a mostani tanácsi munka 50000 forintért. Kerestem volna 100-110 ezret, ha költöttem volna havi bérletre 20000 forintot, akkor is kerestem volna tisztán 80000-t vagy 90000-t, de kellett a pénz és a munka azonnal, nem tudtam várni....meg messze volt.”

Néhány esetben megjelentek olyan narratívák, amikor az utógondozó koordinátor valamint egy-egy programrésztvevő között szoros személyes kapcsolat alakult ki a büntetés-végrehajtási intézményen belül és ez folytatódott a szabadulás után is. Ezekben a kapcsolatokban anyagilag és barátilag is tudta támogatni a programrésztvevőt az utógondozó koordinátor. Ezek azonban szigorúan vett egyedi esetek, melyek kis számuk és általánosíthatatlanságuk miatt inkább kivételnek számítanak, mint gyakorlatnak az utógondozás folyamatában.

“És kijöttem, oszt mondtuk neki, hogy sajnos szegények vagyunk, talán még karácsony előtt beállított ide autóval és annyi mindent kaptunk tőle, hogy nem tudtuk mivel viszonzni. Így anyu kézimunkázik és csinált neki egy terítőt és azt adtuk neki oda. Azt nem tudtuk, hogy mi van vele. Legutóbb felhívtam, a hangja az ismerős vót, jaj, mondom, rég hallottuk mán magát, jól elbeszélgettünk vele, anyut is kérdezte, hogy mi van, mondom, várjon, hogy mindjárt adom, jó ideig beszélgették.”

“Dehogy, nem, nem. Hát eleinte is tartottuk a kapcsolatot, aztán volt egy kisebb szünet, amikor nagyon sok volt a munkám, meg gondolom neki is, úgy nem beszélgettünk. Aztán ő hívott fel, aztán én hívtam fel. Ez a mai napig tart amúgy, hogy bármikor felhív, vagy elm..... megbeszélünk valamit, elmegyünk iszunk egy kávé. Ez így megy, egy ilyen haver, egy ilyen tök jó haveri kapcsolat lett.”

Mindebből látható, hogy az utógondozási programelem nem tudta teljes mértékben beváltani a hozzá fűzött reményeket. A ténylegesen megvalósult utógondozás a legjobb esetekben is megragadt a személyes iratok elintézésénél (ami a helyi családsegítő központ munkatársainak tevékenységi körébe is beletartozik), valamint a munkaerő-piaci információk átadásánál, melyek következtében a munkaerő-piaci reintegráció sikerességében az utógondozás nagyon perifériális és csekély hatásokat kiváltó eredményeket tudott csak felmutatni.

Bűnismétlés, visszaesés

Azon tényezők áttekintése után, melyek a fogvatartotti narratívák tükrében befolyásolják a szabadulás utáni munkaerő-piaci helyzetet most áttérünk a projektnek arra a kauzalitás-láncára, mely a sikeres munkaerő-piaci reintegráció következtében csökkenő bűnismétlések kockázatát taglalja. A következőkben azon tényezőket vesszük számba, amelyeket a programrésztvevők narratívái alapján csoportosítani és ok-okozati kapcsolatba lehetett hozni és a fenti alap kauzalitáson túlmenően a bűnismétlés bekövetkeztének kockázatával is össze lehetett kötni. A II. modellben a kategóriákat és ok-okozati összefüggéseiket a piros négyzetek és nyilak jelölik.

A szakértői mintába került válaszadók 47,1%-a szabadulás után nem esett vissza, 23,5%-a pedig nem szabadult mióta bekerült a programba. Ebből következően bűnismétlő lett a minta 29,4%-a. Az ismételt bűnelkövetések magas arányát korrigálja az a tény, hogy a bűnismétlők 30%-a korábban elkövetett bűncselekmény miatt került vissza újra a bv intézetbe. Az is igaz viszont, hogy a bűnismétlő válaszadók 70% új bűncselekményt követett el. Ez a viszonylag magas arány – mivel a minta nem reprezentatív – nem feltétlen jellemző az alapsokaságra, ám azt jelzi, hogy sok olyan tényező és faktor játszik a visszaesésben szerepet, amelyeket a program nem tudott hathatósan befolyásolni.

Ilyen esetben célszerű megvizsgálni, hogy melyek azok a faktorok, amelyek a **börtön hatásaként értelmezhetők**. Érdemes azt is megnézni, hogy milyen összefüggés mutatható ki olyan változók között, mint a programrésztvevő volt-e korábban büntetve és visszaesőként került-e a mintába, illetve azt, hogy van-e összefüggés a büntetett előéletű családtag és a válaszadó visszaeső minősége között. A mintában szereplők között 41,2% volt a büntetett előéletű és 58,8% a büntetlen előéletű válaszadók megoszlása. A minta 59%-ánál nem volt büntetett előéletű a válaszadók családjában, 41%-uknál viszont volt büntetett előéletű a családban. A között, hogy a programrésztvevő korábban büntetett előéletű volt és később visszaesővé vált szoros összefüggés látszik, mint ahogy a között is, hogy valaki korábban nem volt büntetve és jelenleg nem is szerepel bűnismétlőként a megkérdezettek között. A minta alapján azonban nem mutatható ki összefüggés a között, hogy a családban büntetett előéletű családtag él és a megkérdezett a szabadulás után bűnismétlővé vált.

A fenti összefüggéseken túlmutatóan áttételesen a börtön társadalmi kapcsolatokra és társadalmi tőkére irányuló erodáló hatása is közrejátszik a bűnismétlés lehetőségében. Az interjúk számos esetben utalnak azokra a nehézségekre, melyekkel szabadulás után szembe kellett nézniük a programrésztvevőknek a tekintetben, hogy hogyan rendezik és kezdik újra az életüket. Ezek közül az **anyagi helyzet** romlását említették (42%), amelybe belejátszik – a sok esetben az eredetileg is kedvezőtlen – **lakhatási viszonyok romlása**. A **társadalmi kapcsolatok erodálódását** (20%), valamint az **egyéni pszichológiai faktorokat** (18%) is említették, mint a bűnismétlés okait. A korábban már látott szerény munkaerő-piaci pozíciók meglehetősen szegényes anyagi körülményeket biztosítottak a programrésztvevők számára a Bv intézménybe bekerülésüket megelőzően is, és ezek a szabadságvesztés tartama alatt csak tovább romlanak.

“Van lakásom. Vettem. De hát nem tudom, hogy milyen állapotban van. Mondták a barátok, hogy víz nincs bent, kikötötték a villanyt, sok olyan dolog nincs, és akkor félek, hogy most hova menjek, mint munka után.”

“Amint az asszony az anyjánál költözött, lerohantak mindent, amik kaptak martak. Víttek mindent, ajtót, ablakot, ágyat, ami csak mozdítható mindent, tetőt bontottak le, mindent. Kicsináltak mindent teljesen. Hát, most megyek haza, kezdek mindent előről. De már most másabb, mer már nincs ügyem, nem kell visszajönnöm már.”

A lakhatási viszonyok szorosan összefüggenek azzal, hogy a szabadultak amúgy is instabil munkaerő-piaci pozíciói a börtön hatására még inkább instabilabbakká váltak és ebből fakadóan a szabadultaknak anyagi helyzete sok esetben meglehetősen kilátástalan.

“Igen, igen, ott laktam, ez volt a baj. Nem tudtam hová menni, mert pénz nélkül, nincs munka. Hát hogyan? Hová? Hogy megyünk? Nem tudunk. Oké, hogy albérletek vannak, másfele meg nem tudom, de ahhoz is pénz kell most. Örült az ember, ha meg tudott élni, meg nehéz ez.”

“Nem készültem fel erre a nagyra, nem, nem tudtam, hogy mit csinállok. Ha hiszi, ha nem, elmondom magának, nem fogom magamat szégyellni, ezt azért csináltam meg, nem is tudtam, hogy most mit követtek el, nem volt itthon se pénz, ennivaló nem volt. Nem tudtam mit csinálni, munkahely nem vót. Meg kellett, hogy tegyem. Most itt van édesanyám betegen, szívinfarkta volt neki, amíg bent voltam, majdnem meghalt. Pedig nem mondta nekem, mert félt, hogy fogok valamit magammal csinálni.”

A narratívák alapján a programrésztvevők túlnyomó többsége (78%) átlag alatti anyagi és jövedelmi viszonyok között, körülbelül 17%-uk átlagos anyagi viszonyok között élt és mindössze 3%-uk jövedelmi viszonyai átlag felettiék. A család anyagi helyzete az esetek nagy százalékában nem tért el a programrésztvevő rossz anyagi körülményeitől. A narrációkban az eredeti kauzális láncba a munkaerő-piaci reintegráció és a bűnismétlés közé így beékelődik a rossz anyagi helyzet, amely egyfelől a sikertelen munkaerő-piaci reintegrációnak, másfelől a szélesebb értelemben vett család kedvezőtlen anyagi helyzetének következménye.

“És sajnós, azt tudom mondani, vagy azt tapasztaltam, hogy én azért kezdtem bűnözni. Mert, ha megadta volna a sors azt az esélyt, hogy nem lett volna olyan szegénység, akkor én talán börtönbe nem kerültem volna. És sokszor felteszem magamnak a kérdést, hogy miért tettem én ezeket. Azt a hülyeséget miért tettem, és rádöbbenem, hogy a szegénység az oka. Mert sajnós ott mifelénk van olyan, hogy ha az embernek nincs szakmája, nem nagyon adnak munkát. De viszont ha szakma is van, azt is megnézik, hogy kinek adják.”

“Télen meg kellett bűnözni, betörni valahová mert ugye... télen már nem volt semmi kilátás a megélhetésre, hát most a családi pótlékot fölvette az, aki a gyámunk volt, ideadta, de hát az nem sok volt. Az nagyon kevés volt... De figyelj, azért mert rávitt a hülyeség, a nincstelenség. Nem tud az ember hol dolgozni, nem tud mit csinálni. Akkor bosszankodni, hogy holnap mit főzön az asszony, vagy máma mit főzön? Mert ugye az ember nem tud semmit sem csinálni, ha nincs maszek munka, alkalmi munka, elküldik az embert mindenhol, nem kapok semmi esélyt.”

“Hetvenhétezer forintot kapok, hetvenhétezer-négy-ötszáz forintot kapok, vagyok felvéve, mint közmunkás, úgymond a vízügynek a munkása, ilyen közmunkás, ilyen izé. Abból a családi kedvezménnyel együtt, mivel, hogy, van nekem egy nevelt fiam, nevelt gyerek, a nagyobbik, arra már most nem tudom kivenni családit, így kapok hetvenezer forintot. Meg M. kap a gyerekekre hetvenöt-ezer forintot, nekünk, mink megélünk belőlük. Már most a házat, hogy nem tudtuk fizetni, hál istennek el tudtuk intézni, hogy bérlők vagyunk, tudjátok államtól, átvette az eszközkezelő, oszt fizessük havi négyezer akár hány száz forinttal.”

Az anyagi és lakhatási viszonyokhoz kapcsolódóan a narratívákban megjelenik a már korábban említett baráti kapcsolatok hatása, továbbá a családi, településszintű konfliktusok szerepe is a visszaesésben. A narratívák alapján tehát **a társadalmi kapcsolatok** úgyszintén erősen befolyásolják a visszaesés tényét.

“..meg nem akartam én visszajönni, csak én úgymond benne voltam egy nagyon kemény bandában, ott Miskolcon. Figyelj, amikor bekerültem akkor megszakadt minden kapcsolatom velük, de amikor kikerültem ugyanazok az emberek felkerestek. Hogy mi van, ennyi volt? Mondom, hogy érted? Szóval ebből nehéz kiszállni.”

“Hát igen, én elváltam 2008-ban, tudja, és akkor a családi állapot, hogy nem velem van a kislány. Másfele van a kislányom, elhagyott akkor már a feleségem, és fiatal volt. És minden és hiányérzet, ez az. És most kimegyek és megint újból kezdhetek mindent.”

“Ki tudja, hogy egy 2 hét múlva vagy egy hét múlva mit fog belőlem kiváltani, amikor együtt leszek vele, hogy pont akkor is így volt, hogy na, most együtt leszek vele, pörög az agy és soha nem lehet tudni. És inkább az lenne a legjobb, ha hagynám is ezt a dolgot. Vagy egy újabb életet, de ugyanúgy, hogy a gyerekemmel is törődök, mint a 16 éves fiammal, de ezt még én sem tudom, valójában eldönteni, ehhez idő kell nekem.”

Gyengébb hatású kategóriaként, de megjelenik a narrációkban **a személyes pszichológiai faktor**, valamint a nehézségekkel való személyes megküzdés problematikája, mint a visszaesés előmozdítója. Ezek a közreható tényezők egyfelől a felgyülemlett évek elvesztése, a bizonytalan jövő, valamint a börtönülethez való hozzászokás keresztmetszetében jelentek meg.

Ezekből kiindulva a visszaesés megakadályozását a válaszadók az alábbi főbb területeken kívánták véghezvinni.

1. A narratívák túlnyomó többsége (50%) a munkaerő-piaci reintegráció és az ebből következő biztosabb anyagi helyzet kialakításában látta a visszaesés megakadályozását.
2. 20%-ban a lakóhely, a közvetlen környezet elhagyását és a külföldre költözést említették, mint megelőzést. Ez az esetek többségében azonban kudarcba fulladt, a szakértői mintába csupán egy olyan válaszadó került, akinek valóban sikerült is külföldre költöznie, hisz az esetek nagy százalékában az ehhez szükséges anyagi és kapcsolati forrásokkal, továbbá a szükséges nyelvtudással nem rendelkeznek a program résztvevők.
3. Ugyancsak 20% körüli azon narratívák aránya, amely az önkontroll illetve a személyes pszichológiai faktorok kontrollálását tűzték ki célul.
4. Végül 10% körüli azon narrációk aránya, melyek a baráti társasággal való teljes szakításban látják a visszakerülés megelőzését.

A bűnismétléssel és a visszaeséssel kapcsolatban tehát látható, hogy az számos olyan tényezőtől függ, amelyeket a program nem tudott kellő hatásokkal befolyásolni, ezen túlmenően ezek a faktorok az esetek nagy százalékában nem egymástól függetlenül, hanem egymást erősítve hatnak a szabadultakra.

Konklúzió

A volt programrésztvevőkkel folytatott félig-strukturált interjúk alapján látszik, hogy a program kiinduló alapfeltételezését (sikeres munkaerő-piaci reintegráció versus bűnismétlés csökkenése) rendkívül sok további tényezővel, faktorral és összefüggéssel kell kiegészíteni ahhoz, hogy pontos képet kapjunk arról, hogy hosszútávon milyen hatást is eredményezett a TÁMOP 5.6.2-es projekt (II. modell). Mindez a sematikus ábra azonban csupán a lineáris összefüggések feltárását végezte el a programrésztvevők narrációi alapján, további elemzést igényelne a faktorok közötti mélyebb összefüggések feltárása.

Mint látható a fenti elemzés alapján a TÁMOP 5.6.2. megvalósítása a büntetés-végrehajtási intézményekben erősen függött a programban dolgozó szakemberek felkészültségétől. A programban dolgozó szakemberekről rendkívül kedvező és pozitív kép alakult ki és maradt meg a fogvatartottakban.

Azonban a programelemek több esetben nem tudták beváltani a hozzájuk fűzött reményeket. Habár minden programelemre igaz, hogy erősíteni tudták a résztvevők önbizalmát, és egy “szabad” programot tudtak a fogvatartottak számára biztosítani, az esetek kisebb százalékában tudtak valóban mélyreható hatást elérni azokon a területeken,

amelyeket eredetileg megcéloltak. Így, a programrésztvevők narratívái alapján kevés hatást tudtak gyakorolni a társadalmi és családi kapcsolatok rendeződésére, a lakhatási viszonyok megoldására, a hatékony és a programrésztvevők munkaerő-piaci pozícióját és lehetőségét is szem előtt tartó álláskeresési technikák átadására, vagy akár a tényleges munkaerő-piaci pozíció erősítésére. A program rendkívül jól kombinálta a csoportos illetve az egyéni foglalkozások arányát, azonban eltűntek azok az innovatív és sokat ígérő technikák (CSDCSK, jóvátétel), melyek erősíthették volna a szabadulás utáni társadalmi reintegrációt.

A büntetés-végrehajtási intézeteken kívül ez a kevert hatás még erősebben jelent meg a narrációkban. A munkaerő-piaci reintegrációt és a társadalmi beilleszkedést érintő számos strukturális faktort a program nem tudta érdemben alakítani vagy befolyásolni, így sok esetben csak perifériás hatásként érzékelhető a program eredményessége ezekkel a tényezőkkel kapcsolatosan a programrésztvevők számára. A programba bekerült résztvevők számos esetben halmozottan hátrányos helyzetűek, s ez magában hordozza a munkaerő-piaci és társadalmi hátrányok együttes és egymást erősítő negatív spiráljait. A program ezeknek a negatívumoknak az enyhítésében, ha tudott is, akkor is nagyon kis lépéseket tudott csak tenni abba az irányba, hogy a programba bekerült résztvevőknek több esélyük legyen a munkaerőpiacon és a társadalmi reintegrációjuk során.

JAVASLATOK

A TÁMOP 5.6.2 program retrospektív kutatásának elemzése alapján a következő irányokat és programelemeket javasoljuk megvalósításra egy esetleges későbbi programmegvalósítás során:

A program számos előnnyel rendelkezik, melyek megtartását és megerősítését külön fontosnak tartjuk. A program szakaszos felépítettsége megfelelően kiépített, továbbá megfelelően rugalmas a rendszer ahhoz, hogy a szakaszokat egyéni esetekben felül lehessen bírálni a program megvalósítás során. Ezen túlmenően a "civil" szakemberek jelenléte és a büntetés-végrehajtási intézményekbe való betagozódásuk megfelelő és így egy hidat tudnak képezni a büntetés-végrehajtási intézményen belüli és kívüli rendszerek között a fogvatartottak számára, mely számos előnnyel jár a résztvevők társadalmi reintegrációja szempontjából.

- Azonban érdemes megfontolás tárgyává tenni a programrésztvevők célzottabb toborzását, valamint a tréningek tematikájának célzottabbá tételét és kiegészítését a programrésztvevők számára kézzelfoghatóbb és életszerűbb tudásanyagokkal. A program célzását több szegmensben és több lépcsőben látjuk kivitelezhetőnek. Egyfelől mindenképpen érdemes külön programszakaszokat kidolgozni abban a tekintetben, hogy előzetesként, vagy jogerős elítéltként kerül a programrésztvevő a programba. Az előzetes letartóztatásban lévők számára egy sokkal rövidebb idejű és sokkal rugalmasabb oktatással és moduláris elemekkel kidolgozott rendszert javasolunk megvalósítani. A hosszabb távú büntetésüket töltők számára pedig egy több alkalmas és hosszú szakmaképzési lehetőséget magába foglaló képzési sorozat kidolgozását javasoljuk. Ezen túlmenően javasoljuk a tréningek tematikájának az átdolgozását és célozottságát, a programba bevont résztvevők eltérő iskolai végzettségei szerint, mely megteremtheti a lehetőséget arra, hogy a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők is megtalálhassák számításaikat a képzések során.
- Javasoljuk a tréningek kiegészítését esetleges új tréningelemekkel vagy oktatási modulokkal, mint például speciális és személyközpontú tanulás-tanítási elem beemelésével, vagy az érettségi vizsgára való felkészítés segítségével, vagy új, csoportos, segítő tréningelemek beépítésével.
- Ezen túlmenően javasoljuk a tréninganyagok életszerűbb átalakítását és az adott szakmaképzéshez erősebben kapcsolódó tematikus egységgé formálását. Jelen

pillanatban a szakmaképzéshez tematikájuk alapján rendkívül lazán kapcsolódnak a tréningek a programban, így érdemesnek tartjuk ennek a két programelemnek az erősebb összehangolását valamint tematikailag jobban egymásra épülésük kidolgozását.

- A szakmaképzéssel kapcsolatban javasoljuk a szakmaképzés gyakorlati részeinek meghosszabbítását, amely az alaposabb és biztosabb szakmai gyakorlat elsajátítását teszi lehetővé.
- Javasoljuk, hogy az egyéni beszélgetések és egyéni esetkezelések - melyek mind szerepükben mind funkciójukban kiemelkedő fontosságúak a program sikeres megvalósítása szempontjából - szorosabban és mindenki számára elérhető formában illeszkedjenek a program rendszerébe. Ehhez természetesen javasoljuk a programba bevont résztvevők számának csökkentését, melynek segítségével elmélyültebb és alaposabb egyedi esetkezelésre nyílik lehetősége a programban dolgozóknak.
- Javasoljuk a szabadulásra való felkészítési szakasz alaposabb és gyakorlat-orientáltabb kidolgozását, valamint minden programrésztvevő számára elérhetővé tételét.
- Javasoljuk erősíteni az utógondozás szerepét és funkcióját egy esetleges későbbi programmegvalósítás során. Javasoljuk egy olyan aktív és szoros támogató kapcsolat kiépítését és ennek a gyakorlati lépéseinek a kidolgozását, valamint pénzügyi alapjainak megteremtését, amely a TÁMOP-ban dolgozó utógondozó koordinátor és reintegrációs tanácsadó pro-aktivitására épülve hathatós mentori segítségnyújtás formájában segíti a szabadulásuk után a programrésztvevőket.
- Javasoljuk a programba egy pilot elem beemelését és megvalósítását civil szervezetekkel együttműködve, mely során olyan lakhatást és munkahelyet is biztosító projekt-ház valósul meg, ahol a büntetés-végrehajtási intézményből szabadulásuk után a programrésztvevők 3-4 hónapig lakhatnak és ezzel párhuzamosan munkahelyet is biztosítanak a településen számukra. A pilot projektem lehetőséget teremt arra, hogy - a programrésztvevők lakhatási és a munkaerőpiaci problémáira egy kombinált megoldást kínálva - a büntetés-végrehajtási intézmény elhagyása utáni kezdeti időszakban segítse és hathatósan támogassa a programrésztvevők társadalmi reintegrációjának kezdeti lépéseit.

MELLÉKLET

Regresszió analízis

Variables Entered/Removed ^a			
Model	Variables Entered	Variables Removed	Method
1	jovoterv	.	Stepwise (Criteria: Probability-of-F-to-enter <= .050, Probability-of-F-to-remove >= .100).
2	Segítség_életvezetés	.	Stepwise (Criteria: Probability-of-F-to-enter <= .050, Probability-of-F-to-remove >= .100).
3	Csomag	.	Stepwise (Criteria: Probability-of-F-to-enter <= .050, Probability-of-F-to-remove >= .100).
4	BV_ben_tanul	.	Stepwise (Criteria: Probability-of-F-to-enter <= .050, Probability-of-F-to-remove >= .100).
5	Munkatapasztalat	.	Stepwise (Criteria: Probability-of-F-to-enter <= .050, Probability-of-F-to-remove >= .100).

a. Dependent Variable: Szakmaképzést elvégezte-e?

Model Summary ^f					
Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Durbin-Watson
1	.756 ^a	.571	.529	.535	1.612
2	.863 ^b	.745	.688	.435	
3	.946 ^c	.894	.854	.297	
4	.991 ^d	.983	.973	.127	
5	1.000 ^e	1.000	1.000	.000	

a. Predictors: (Constant), jovoterv

b. Predictors: (Constant), jovoterv, Segítség_életvezetés

c. Predictors: (Constant), jovoterv, Segítség_életvezetés, Csomag

d. Predictors: (Constant), jovoterv, Segítség_életvezetés, Csomag, BV_ben_tanul

e. Predictors: (Constant), jovoterv, Segítség_életvezetés, Csomag, BV_ben_tanul, Munkatapasztalat

f. Dependent Variable: Szakmaképzést elvégezte-e?

ANOVA ^a						
Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	3.810	1	3.810	13.333	.004 ^b
	Residual	2.857	10	.286		
	Total	6.667	11			
2	Regression	4.967	2	2.483	13.147	.002 ^c
	Residual	1.700	9	.189		
	Total	6.667	11			
3	Regression	5.961	3	1.987	22.519	.000 ^d
	Residual	.706	8	.088		
	Total	6.667	11			
4	Regression	6.554	4	1.638	101.583	.000 ^e
	Residual	.113	7	.016		
	Total	6.667	11			
5	Regression	6.667	5	1.333		
	Residual	.000	6	.000		
	Total	6.667	11			

a. Dependent Variable: Szakmaképzést elvégezte-e?

b. Predictors: (Constant), jovoterv

c. Predictors: (Constant), jovoterv, Segítség_életvezetés

d. Predictors: (Constant), jovoterv, Segítség_életvezetés, Csomag

e. Predictors: (Constant), jovoterv, Segítség_életvezetés, Csomag, BV_ben_tanul

f. Predictors: (Constant), jovoterv, Segítség_életvezetés, Csomag, BV_ben_tanul, Munkatapasztalat

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.000	.239		.000	1.000
	jovoterv	1.143	.313	.756	3.651	.004
2	(Constant)	1.110E-016	.194		.000	1.000
	jovoterv	1.400	.275	.926	5.093	.001
	Segítség_életvezetés	-.900	.364	-.450	-2.475	.035
	(Constant)	-1.147	.367		-3.129	.014
3	jovoterv	1.324	.189	.875	6.994	.000
	Segítség_életvezetés	-1.206	.265	-.603	-4.556	.002
	Csomag	.382	.114	.425	3.357	.010
	(Constant)	-1.645	.177		-9.296	.000
4	jovoterv	1.774	.110	1.174	16.149	.000
	Segítség_életvezetés	-1.823	.152	-.911	-11.978	.000
	Csomag	.548	.056	.610	9.815	.000
	BV_ben_tanul	-.806	.133	-.469	-6.063	.001
	(Constant)	-2.000	.000		.	.
	jovoterv	1.500	.000	.992	.	.
5	Segítség_életvezetés	-1.500	.000	-.750	.	.
	Csomag	.500	.000	.556	.	.
	BV_ben_tanul	-.500	.000	-.290	.	.
	Munkatapasztalat	.500	.000	.185	.	.

a. Dependent Variable: Szakmaképzést elvégezte-e?

Excluded Variables^a

Model		Beta In	t	Sig.	Partial Correlation	Collinearity Statistics
						Tolerance
5	eft	.000 ^b	.	.	.	.873
	esetataad	.000 ^b	.	.	.	.664
	Melyik BV-ben került kapcsolatba a TAMOP 562-vel?	.000 ^b	.	.	.	.635
	Elozetesként került a programba	.000 ^b	.	.	.	.457
	KOR	.000 ^b	.	.	.	.749
	Agresszókezelő tréning	.000 ^b	.	.	.	.463
	Komm tréning	.000 ^b	.	.	.	.400
	Konfliktuskezelő tréning	.000 ^b	.	.	.	.545
	Onismereti t.	.000 ^b	.	.	.	.595
	Életvezetési t.	.000 ^b	.	.	.	.443
	Munkaeropiácsi foglalkoztatási információ nyújtása	.000 ^b	.	.	.	.720
	Álláskereső tanácsadás	.000 ^b	.	.	.	.533
	Csoportos foglalkozás	.000 ^b	.	.	.	.720
	Egyéni beszélgetés	.000 ^b	.	.	.	.873
	Iratok pótlása	.000 ^b	.	.	.	.557
	Szociális ellátáshoz való hozzáférés segítése	.000 ^b	.	.	.	.254
	Egyéni esetkezelés	.000 ^b	.	.	.	.623
	Tanulmányok folytatásához segítség	.000 ^b	.	.	.	.787
	Jóvátételi program	.000 ^b	.	.	.	.312
	Mentori támogatás a szabadulás után	.000 ^b	.	.	.	.873
	Családi körülmény	.000 ^b	.	.	.	.802
	Telefon	.000 ^b	.	.	.	.780
	Beszélgő	.000 ^b	.	.	.	.570
	Levelezés	.000 ^b	.	.	.	.883
	Ház tulajdon	.000 ^b	.	.	.	.293
	Hány szobájuk volt	.000 ^b	.	.	.	.647
	Hány fobol áll a háztartás	.000 ^b	.	.	.	.538
	Szakmavalrendelkezik	.000 ^b	.	.	.	.610
	ISKvégz	.000 ^b	.	.	.	.787

Model		Beta In	t	Sig.	Partial Correlation	Collinearity Statistics
						Tolerance
5	Volt-e munkanélküli	.000 ^b	.	.	.	.873
	Átlagos jövedelem	.000 ^b	.	.	.	.668
	Segélyek	.000 ^b	.	.	.	.607
	Segítség_iratok	.000 ^b	.	.	.	.470
	Segítség_képzés_tanulás	.000 ^b	.	.	.	.623
	Segítség_segély	.000 ^b	.	.	.	.557
	Segítség_csoportfog	.000 ^b	.	.	.	.407
	Segítség_mentor	.000 ^b	.	.	.	.873
	Segítség_jog	.000 ^b	.	.	.	.729
	Segítség_családikapcs	.000 ^b	.	.	.	.312
	Segítség_gyermekvédelem	.000 ^b	.	.	.	.480
	Segítség_NGO_pártfogó	.000 ^b	.	.	.	.514
	BV_ben_dolgozik	.000 ^b	.	.	.	.127
	BV_ben_sportol	.000 ^b	.	.	.	.470
	BV_ben_könyvtár	.000 ^b	.	.	.	.171
	BV_ben_vallás	.000 ^b	.	.	.	.863
	BV_ben_kultúra	.000 ^b	.	.	.	.651
	Számítógépes ismeretek	.000 ^b	.	.	.	.590
	Jogosítvány	.000 ^b	.	.	.	.720
	Idegen nyelv	.000 ^b	.	.	.	.557
	Munka_kategória_X	.000 ^b	.	.	.	.092
	Munkatapasztalat Év	.000 ^b	.	.	.	.806

a. Dependent Variable: Szakmaképzést elvégezte-e?

b. Predictors in the Model: (Constant), jovoterv

c. Predictors in the Model: (Constant), jovoterv, Segítség_életvezetés

d. Predictors in the Model: (Constant), jovoterv, Segítség_életvezetés, Csomag

e. Predictors in the Model: (Constant), jovoterv, Segítség_életvezetés, Csomag, BV_ben_tanul

f. Predictors in the Model: (Constant), jovoterv, Segítség_életvezetés, Csomag, BV_ben_tanul, Munkatapasztalat

Residuals Statistics^a

	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation	N
Predicted Value	-2.00	2.00	.40	.939	29
Residual	-1.000	2.000	-.017	.661	29
Std. Predicted Value	-3.425	1.713	-.347	1.206	29
Std. Residual	.	.	.	.	0

a. Dependent Variable: Szakmaképzést elvégezte-e?

**A PROJEKT AZ EURÓPAI UNIÓ TÁMOGATÁSÁVAL, AZ EURÓPAI SZOCIÁLIS ALAP
TÁRSFINANSZÍROZÁSÁVAL VALÓSULT MEG.**

SZÉCHENYI

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE